

T.C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

DİN SOSYOLOJİSİ BİLİMDALI

**GELENEK DİN İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA ATASÖZLERİNDE
TOPLUMSAL CİNSİYET
(TÜRK, AZERBAYCAN ve TÜRKMEN ATASÖZLERİ ÖRNEĞİ)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İlham SOVGATOV

BURSA-2016

T.C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

DİN SOSYOLOJİSİ BİLİMDALI

**GELENEK DİN İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA ATASÖZLERİNDE
TOPLUMSAL CİNSİYET
(TÜRK, AZERBAYCAN ve TÜRKMEN ATASÖZLERİ ÖRNEĞİ)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN:

İlham SOVGATOV

DANIŞMAN:

Prof. Dr. Abdurrahman KURT

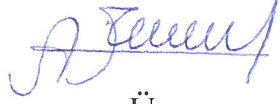
BURSA-2016

TEZ ONAY SAYFASI

T. C. ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Din Sosyolojisi Bilim Dalı'nda 701421045 numaralı İlham Sovgatov'un hazırladığı "Gelenek Din İlişkisi Bağlamında Atasözlerinde Toplumsal Cinsiyet (Türk, Azerbaycan ve Türkmen Atasözleri Örneği)" Yüksek Lisans Çalışması ile ilgili tez savunma sınavı, 13.07/2016 günü ...!!..... - ..12:30... saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının ..... (başarılı/başarısız) olduğuna ..... (oybirliği/oy-çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye

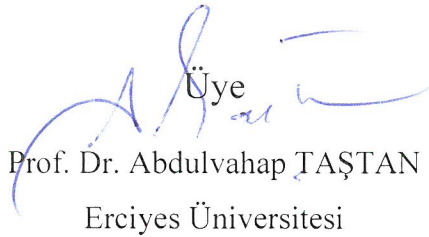
(Tez danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)

Prof. Dr. Abdurrahman KURT
Uludağ Üniversitesi

Üye

Doç. Dr. Kemal ATAMAN
Uludağ Üniversitesi

Üye

Prof. Dr. Abdulvahap TAŞTAN
Erciyes Üniversitesi

13.07/2016

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Gelenek Din İlişkisi Bağlamında Atasözlerinde Toplumsal Cinsiyet (Türk, Azerbaycan ve Türkmen Atasözleri Örneği)” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

25.06.0216

Adı Soyadı: İlham SOVGATOV
Öğrenci No: 701421045
Anabilim Dalı: Felsefe ve Din Bilimleri
Programı: Tezli yüksek lisans
Statüsü: Yüksek Lisans Doktora

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı	: İlham SOVGATOV
Üniversite	: Uludağ Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	: Felsefe ve Din Bilimleri
Bilim Dalı	: Din Sosyolojisi
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı	: ix+136
Mezuniyet Tarihi	: .... / .... / 2016
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Abdurrahman KURT

GELENEK DİN İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA ATASÖZLERİNDE TOPLUMSAL CİNSİYET

(TÜRK, AZERBAYCAN ve TÜRKMEN ATASÖZLERİ ÖRNEĞİ)

Atasözleri tarih boyunca Türk gelenek ve görenekleriyle şekillenerek günümüze kadar gelmiştir. Atasözleri hemen hemen her gün duyduğumuz ibretamiz sözlerin başında gelir. İnsanlar tarafından gündelik kullanılan dilde ve bilimsel çalışmalarda sık sık kullanılır.

Atasözleri, uzun mesafelerden ve yollardan geçerek atalarımızın “canlı sesini”, “nefesini”, sevinçli ve kederli anlarını, tecrübeden çıkmış öğüt-nasihatlerini sonraki nesillere ulaştırır. Atasözleri geniş kapsamlı konulara sahip olduğu için, sosyolojik, psikolojik ve diğer sosyal alanlarında da incelenebilir.

Bu çalışmada güncel konulardan olan toplumsal cinsiyet bağlamında Türk, Azerbaycan ve Türkmen atasözleri incelenmiştir ve toplumsal cinsiyetle ilgili atasözlerine dinin etkisinin olup olmadığı ele alınmıştır. Zira aynı kültürü paylaştıkları için her üç toplum ortak bir kültürel mirasa sahiptir.

Bu çalışma Giriş'ten ve üç bölümden ibarettir. Giriş kısmında Türk kadının tarihsel süreç içerisindeki konumu kısaca ele alınmıştır. Birinci bölümde atasözleri, toplumsal cinsiyet, gelenek kavramlarıyla birlikte, âdet, örf ve töre kavramları hakkında da bilgi verilmiştir. İkinci bölümde, gelenek ile din ilişkisi hakkında kısa bilgi verildikten sonra, atasözleri ile din ilişkisi ele alınmış, erkek ve kadın hakkında atasözleri incelenmiştir. Üçüncü bölümde toplumun küçük kurumu olan aile üyelerinin karşılıklı münasebeti, evlilik, karı koca ilişkisi ve çocuklar, anne baba ve gelin kaynana ilişkileri ile ilgili atasözleri ele alınmıştır.

Özellikle, Kur'an ve Hadislerin atasözlerine etki etme ihtimali üzerinde durulmuştur. Toplumsal cinsiyet bağlamında atasözlerinin dinle karşılaştırılmasında hem ayet hem de hadislerden istifade edilmiştir.

Anahtar kelimeler:

Atasözleri, Toplumsal Cinsiyet, Gelenek, Din, Erkek, Kadın, Aile.

ABSTRACT

Name and Surname : İlham SOVGATOV
University : Uludag University
Institution : Social Science Institution
Field : Philosophy and Science of Religion
Branch : Sociology of Religion
Degree Awarded : Master
Page Number : ix+136
Degree Date : .... / .... / 2016
Supervisor : Prof. Dr. Abdurrahman KURT

THE GENDER ISSUE IN THE PROVERBS WITHIN THE CONTEXT OF TRADITION AND RELIGION

(THE CASE OF TURKISH, AZERBAIJAN AND TURKOMAN PROVERBS)

Proverbs has being in used and formalized in Turkish traditions and customs through historical period till date. Likewise we normally use proverbs in our day to day life as lessons. It's often in used on daily conversations and also in scientific researches.

Our ancestors followed a long distance and ways in order to convey a proverbs to the next generation which to contains 'phonetics', 'inspiration', happiness and fortune. It's has being conveyed to the next generation as an advice through experiences, as far as proverbs is concerned it very wide topic which sometimes it's found in an analysis of sociology, psychology and other social fields.

This work it examined as contemporary gender in context of Turkish, Azerbaijan and Turkoman proverbs also whether it has an effect with religions or not. Because both three folks shared the same cultural life style.

This work contains three chapters in the introduction. In the introduction part it speaks about the Turkish woman status. In the first chapter it's enlightening us with proverbs, gender, tradition, custom and morel laws. In the second chapter it talks about religions traditional issues after that speaks the relations between proverbs and religions. It also examined the proverbs of men and woman. In the third chapter it speak about the relations between family institution, family members, marriage, parents and their children, husband, wife and mother in laws connections in proverbs.

Especially proverbs it probably has as effect through Quran and hadith collections. In the context of gender proverbs has being benefited from ayah and hadiths in our comparative study.

Keywords:

Proverbs, Gender, Tradition, Religion, Man, Woman, Family.

ÖNSÖZ

Günümüzde her gün duyduğumuz ibretimiz sözlerin başında en çok gelen atasözleridir. Hemen hemen her gün konuşmamızda atasözlerinden istifade ederiz ve duyarız. Aslında atasözleri Türk dilinin en zengin kalıplaşmış sözleridir. Atasözlerimiz tarih boyunca Türk gelenek ve görenekleriyle şekillenerek günümüzde bize geçmişin atalarımızın geçtiği uzun yolu gösterir.

Büyüdüğümüz ortam ve gördüğümüz ve uyguladığımız adet, örf ve gelenekleri de bizim kültürümüzün bir parçasıdır. Kültürün şemsiyesi altında yaşadıkça, bu kültürün bütün adet ve geleneklerini benimseyip kendimize bir norm, değer haline getiriyoruz. Atasözleri geniş kapsamlı konulara sahiptir. Her konuda çalışılabilir, hem sosyoloji hem de psikoloji alanında da incelenebilir. Günümüzün güncel konularından olan toplumsal cinsiyet konusunu atasözlerinde nasıl tezahür edildiğini araştırmak için, atasözlerinde toplumsal cinsiyet konusunu ele aldık.

Bu tezimin çalışma sürecinde birçok değerli insanın bana desteği oldu. En başta bütün yardımlarını, tavsiye, görüş ve eleştirilerini esirgemeyen, birçok kaynağa ulaşmamı sağlayan danışmanım Sayın Prof. Dr. Abdurrahman KURT Hocama teşekkürümü arz ederim. Yine bazı tavsiye ve kaynak önerileriyle bana destek olan Prof. Dr. Vejdi Bilgin, Doç. Dr. Kemal Ataman ve Prof. Dr. Yaşar Aydınlı hocalarıma da teşekkür ederim.

Azerbaycan'la ilgili kitapları elde etmeme yardım eden ve bu kitapları internet üzerinden bana ulaştıran M.F. Ahundov adına Azerbaycan Milli Kitabhana'ya da minnettarlığımı bildirmem gerekir. Ayrıca yine bazı kitapları Azerbaycan'dan benim için temin edip bana gönderen Vugar Hasretov, Anar Babayev kardeşlerime teşekkür ederim. Türkmenistan konusyla ilgili bazı bilgileri öğrenmek ve Türkmenceden tercüme konusunda bana yardım eden Türkmenistanlı doktora öğrencileri Abdylmejit Sahetmammedov ve Abdylla Orazsahedov kardeşlerime de teşekkürümü dile getiriyorum.

İlham SOVGATOV

Bursa, 2016

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	i
YEMİN METNİ.....	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR.....	ix
GİRİŞ	1
I. TARİH BOYUNCA TÜRK TOPLUMUNDA KADIN.....	3
I. ARAŞTIRMANIN KONUSU	11
II. ARAŞTIRMANIN AMACI.....	12
III. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	12

BİRİNCİ BÖLÜM

TEMEL KAVRAMLAR

I. ATASÖZLERİ.....	16
A. ATASÖZLERİNİN TANIMI.....	18
B. ATASÖZLERİNİN KAYNAĞI.....	22
II. TOPLUMSAL CİNSİYET	25
A. TOPLUMSAL CİNSİYET KİMLİĞİ	30
B. TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİ	33
C. TOPLUMSAL CİNSİYET KALIPYARGILARI	34
D. TOPLUMSAL CİNSİYET AYRIMCILIĞI.....	36
III. GELENEK	37

İKİNCİ BÖLÜM

ATASÖZÜ ve TOLUMSAL CİNSİYET

I. DİN GELENEK İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA ATASÖZLERİ.....	44
II. DİN ATASÖZÜ İLİŞKİSİ	45
A.DİNLE UYUMLU OLAN ATASÖZLERİ.....	45
B. DİNLE UYUMSUZ OLAN ATASÖZLERİ.....	47
II. ATASÖZLERİNDE TOPLUMSAL CİNSİYET	50
A. ERKEĞE BAKIŞ	50
1. Erkeğin Özgün Vasfı- Sözünde Durması.....	51
2. Rızkı Temin Eden Erkektir	52
B. KADINA BAKIŞ.....	55
1. Kadının İkincil Konumda Görülmesi	56
2. Kadının Kurnazlığı ve Kadını Şeytanlaştırma	58
3. Kadının Aklının Kısa Olması	61
4. Kadının Eğe Kemiğinden Yaratılması.....	64
5. Kadına Güvensizlik	65

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ATASÖZLERİNDE AİLE

I. AİLE	68
II. EŞ SEÇİMİNDE DENKLİK (KEFAET).....	72
A. KADININ (KIZIN) SOYLU, ASİL AİLEDEN OLMASI.....	74
B. KIZIN BAKİRE OLMASI ve NAMUS MESELESİ.....	77
III. AİLENİN TEMEL UNSURLARI	82
A. EŞLER.....	82
B. ERKEĞİN HÂKİMİYETİ, KADININ İKİNCİLLİĞİ.....	83
C. İYİ KADIN EVİN CENNETİ, KÖTÜ KADIN EVİN CEHENNEMİ	86
D. KADINA YÖNELİK ŞİDDET	87
E. KADININ ANNELİK ROLÜ	89
F. KADININ EV KADINLIĞI ROLÜ.....	91
III. ÇOCUKLAR.....	92
A. Kız Çocukları.....	93
1. Kız Çocuğunun Denetimi	95

2. Kızın Terbiyesi	96
3. Kız Çocuğunu Erken Yaşta Evlendirilmesi	98
4. Kız Çeyizinin Hazırlanması ve Başlık Parası	99
5. Kız Çocuğuna Verilen Değer	103
6. Kız Evi Naz Evi	104
B. ERKEK ÇOCUKLARI	104
IV. ANNE BABA	107
V. GELİN-KAYNANA	110
VI. TEKEŞLİLİK	112
SONUÇ	115
KAYNAKLAR	118
ÖZGEÇMİŞ	136

KISALTMALAR

Kısaltma	Bibliyografik Bilgiler
a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
s.	Sayfa
ss.	Sayfalar
C.	Cilt
Tert.	Tertip eden
Hz.	Hazreti
b.	Baskı
Bkz.	Bakınız
Vol.	Volume
TDK	Türk Dil Kurumu
s.a.v.	Sallallahu Aleyhi ve Sellem
vs.	Ve saire
Terc.	Tercüme eden
der.	Derleyen(ler)
y.y.	Basım yeri yok
t.y.	Basım tarihi yok
ed.	Editör(ler)
haz. veya yay. haz.	Hazırlayan veya yayına hazırlayan(lar)
S.	Sayı
vb.	Ve benzeri
çev.	Çeviren

GİRİŞ

Milletler, geçmişleri ortak olan, ortak değerleri paylaşan, kültürel olarak gelenekleri aynı olan, aynı düşünce ve duygularını taşıyan topluluklardır. Aynı millettten olan insanlar, genelde aynı kültür değerlerine sahiptir. Bu çalışmada üç toplumun atasözlerini ele alırken, Azerbaycan¹, Türk ve Türkmenistan'da² yaşayan halkların da aynı kültür değerlere sahip olduğunu, aynı âdet, örf ve gelenekleri uyguladığını söylemek mümkündür.

Azerbaycan Cumhuriyeti 18 Ekim 1991'de bağımsızlığını elde etmiş ve yüzölçümü 86.600 km²'dir. Başkent'i Bakü'dür. Azerbaycan 1828 yılında Çarlık Rusya'sı ile İran Şahlığı arasında ikiye bölünmüş bir ülkedir. İran'ın işgali altında kalan ve 113.000 km. karelik bir sahayı ihtiva eden Güney Azerbaycan'ın baş şehri Tebriz'dir. Azerbaycan batıda Gürcistan ve Ermenistan cumhuriyetleri, güneyde İran ve Türkiye, doğuda Hazar deniziyle çevrilidir³. 1992-1994 yıllar arasında Ermenistan tarafından topraklarının % 20'si olan Karabağ bölgesi işgal edilmiş ve halen de bu topraklar işgaldedir. Bakü'den başka en önemli şehirleri Lenkeran, Sumgayıt, Gence ve Mingeçevir'dir. Azerbaycan'da Türklerle birlikte, Talışlar, Avarlar, Lezgiler, İngiloylar ve diğer etnik halklar yaşamaktadır.

27 Ekim 1991'de bağımsızlığını kazanan Türkmenistan kuzeyden Kazakistan, kuzey ve kuzeydoğudan Özbekistan, güneydoğudan Afganistan, güneyden İran ve batıdan Hazar denizi ile çevrilir. Yüz ölçümü 488.100 km² olan Türkmenistan Cumhuriyetin başkenti Aşgabat, diğer önemli şehirleri Çarçöv, Taşavuz ve Mervdir⁴. Bugünkü coğrafi tanımlamaya göre, ülke esasında iki kısma ayrılıyor: 350.000 km²'lik bir alan işgal eden Karakum Çölü'nün bulunduğu çöl bölgesi ve Köpet Dağı etekleri, Murgap, orta ve aşağı Amuderya'yı için alan vaha bölgesi⁵. XIX. yüzyılda Mangışlak dâhil Türkmenistan'da oturan belli başlı Türkmen boyları olmuştur. Bunlar: Teke,

---

¹ Ziya Musa Bunyatov, "Azerbaycan", *DİA*, IV, s. 317

² Halil Kurt, "Türkmenistan", *DİA*, XLI, s. 599

³ Bunyatov, a.g.m., s. 317.

⁴ Halil Kurt, a.g.m., s. 599

⁵ Ekber N. Necef-Ahmet Annaberdiyev, *Hazar Ötesi Türkmenler*, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2003, s. 221.

Yomut, Ersarı, Köklen/Göklen, Çovdur, Salur/Salır, Sarık vb. boylarıdır. Dolayısıyla, Türkmenistan'ın etnik oluşumunda rol oynamış esas Oğuz-Türkmen boyu Salurlar'dır⁶.

Farklı farklı coğrafyada yaşamalarına rağmen, Türkler çoğunlukla aynı sosyal norm ve değerleri benimsemişlerdir. Küçük farkların olmasına rağmen aynı dili konuşan üç Türk devletinin ortak bir değeri vardır. Bu ortak değer de onların geçmiş neslinden tarih boyunca tecrübelerden, deneyimlerden süzülerek, günümüzdeki nesillere ulaşan atasözleridir.

Atasözlerinin toplum için büyük bir değer taşır. Gündelik konuşmada, hem bilinçli, hem de bilinçsiz olarak atasözleri her gün duyulur. Nasihatlerde, tavsiyelerde, öğütlerde atasözü konuşma sanatının “şahi” konumundadır.

Yüzyıllar boyu farklı coğrafyalarda, birbirlerinden ayrı da yaşasalar Türk topluluklarındaki edebi mahsullerde müştereklik söz konusudur. Destan, halk hikâyesi, atasözü, masal, deyim, hatta belli şarkı ve türküler bu aynı kültür yapısının ortaya koyduğu eserlerdir. Bu edebi mahsullerde hem olaylar karşısında gösterilen tepki aynı duygu ve düşünceye dayanmaktadır hem de yaratılan kahraman tipleri aynı ortak kültürün izlerini ve özelliklerini taşımaktadır⁷.

Yeryüzündeki bütün milletlerin atalarından kalmış yol, yöntem gösteren, öğüt veren sözleri vardır. Bu sözler Türkiye Türkçesi'nde “atasözleri”⁸ olarak adlandırılırlar. Her atasözü, toplumsal yaşantı içindeki bireyin uyması beklenen bir genel kural niteliğindedir. Buna göre, atasözleri, milletlerin karakterlerini, hayat karşısında tavır ve zihniyetlerini ifade eden özlü sözlerdir. Bu bağlamda, dünyanın oldukça geniş bir kesimine dağılmış olarak yaşayan Türk kavimlerine ait atasözleri, taşıdıkları mesajlar ve yönlendirdikleri davranışlar itibariyle, Türk milletinin temel zihin yapısını gösteren birlik ve bütünlüğü ifade etmeleri bakımından sözlü edebiyat türleri içinde ayrı bir öneme sahiptir. Tarih boyunca, ayrı ayrı coğrafyalarda yaşayan Türkler'in, atasözlerinde dile gelen düşünme tarzının esasta aynı olması sebebiyle, tek bir zihin ülkesinde yaşadıkları ev aynı sosyal psikolojiyi paylaştıkları görülmektedir. Bu nedenle de, Türk atasözleri,

⁶ Necef- Ahmet Annaberdiyev, a.g.e., s. 237.

⁷ Nergis Biray, “Türkmence Nakıllar (Atasözleri)”, *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Dr. Himmet Biray Özel Sayısı*, Ankara, s. 48

⁸ Azerice “Atalar sözü”, Türkmencede “Nakıllar” veya “Atalar Sözi”, “Babalar sözi” denilir.

Türk milletinin milli karakterini yansıtan, coğrafya, lehçe vb. farklılıkların ötesinden bütün Türkler'i birleştiren önemli bir kaynaktır⁹.

Hayatın bütün alanları hakkında söylenen atasözleri olduğu gibi, toplumsal cinsiyet, kadınlar ve aile hakkında da atasözleri mevcuttur. Bu tür atasözlerinden yola çıkarak, bir toplumun aile yapısını, kadınlar hakkında tasavvurlarını, özellikle kadının ailedeki rolü ve önemi bakımından bakış açısını anlamak mümkündür. Öncelikle Türk kültüründe kadının konumunu bilmek için tarihsel süreç içerisinde Türk kadının konumuna kısaca gözden geçirmek gerekir.

I. TARİH BOYUNCA TÜRK TOPLUMUNDA KADIN

Tarihte çeşitli toplumlarda kadının farklı statülerde bulunmuştur. Anaerkil aile yapısının geçerli olduğu bazı ilkel topluluklarda kutsallaştırılmıştır. Bazılarında ise erkeklerle eşit statü ve haklara sahip olmuştur. Ancak ataerkil topluluklarda çoğunlukla erkeğe göre ikinci derecede bir statü taşıdığı ve hatta bazı kültürler hemen hemen hiçbir hak ve değere sahip olmadığı tarihte görülmüştür¹⁰.

Türk kültüründe kadın üç şekilde değerlendirilmiştir:

1. İslamiyet'ten önce ve göçebelik devrinde kadın.
2. Yerleşik medeniyete ve İslami kültür çevresine dâhil olduktan sonra kadın.
3. Batı medeniyeti tesiri altında kadın¹¹.

İslam'dan önce kadınların sosyal hayatta konumu anlatan belgelerden biri Türk destan ve efsaneleridir. Türk destan ve efsanelerinde kadın, daima bir şeref, ahlak, kahramanlık ve fedakârlık sembolü olarak vasıf edilmiştir. "Hatta Türk muhayyilesinde kadın, çoğu zaman insan değil, karanlıkları aydınlatan bir ışık manzumesi, erişilmesi,

⁹ Özkul Çobanoğlu, *Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü*, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2004, s. 1.

¹⁰ Ömer Faruk Harman, "Kadın", *DİA*, XXIV, s. 83.

¹¹ Afet İnan, *Tarih Boyunca Türk Kadının Hak ve Görevleri*, 3.b., İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1975, s. 4.

dokunulması, koklanması, kısaca beş duyu ile kavranması mümkün olmayan ilahi bir nur huzmesi, iyiliği, yiğitliği telkin eden bir melektir”¹².

Masallarda erkek kahramanlar eşlerini bulmak ve onlara kavuşmak için büyük fedakârlıklara katlanır en büyük engelleri aşarlar. Kadınlar da eşlerine yardım eder onların en yüksek mevkilere gelmeleri için ellerinden gelenleri yaparlar¹³.

Eski Türk toplumlarında kadının önemli yeri olmuştur. Kadın-erkek ayrımı yapılmadığından ve kadın, erkeğin tamamlayıcısı olarak kabul edildiğinden kadınsız hiçbir iş görülmezdi¹⁴. Türk kitabelerinde yer alan bazı ifadeler, Türk kadının sosyal ve siyasi mevkiinin çok ileri olduğunu gösterir. Bu sosyal statü içinde Türk kadını, kimi zaman hâkim, kimi zaman da bizzat devlet başkanı, hatta bazen de Türk ülkesi ve Türk milleti için savaştan rütbesiz bir askerdir. Mesela, Atsız’ın Kahire civarında verdiği meydan savaşında Türkmen kadını erkeği ile beraber katılması gibi¹⁵.

Asya Hunlarının Çinlilerle olan ilişkilerindeki belgelerde Türk hakan yanında hatunun da yer aldığı ve her ikisinin birden devleti temsil ettiği kaydedilmiştir. Avrupa Hunlarında ise kadın erkeği ile beraber ordu birlikleri içinde hareket halindeki toplulukların bir ferdidir¹⁶.

İslamiyet’ten önce Türkler göçebe hayatı yaşamışlar. Bundan dolayı da göçebe dönemindeki Türklerde kadın daha canlı ve hareketli bir aktiviteye ve erkekle “eşit” haklara sahip olmuştur. Türk kadını aile hayatında erkekle eşit durumdadır¹⁷. Bu dönemde kadın kutsaldı, erkek yalnız bir kadınla evlenebilirdi. Kadın toplum hayatında erkeğin yaptığı hemen her işi yapabiliyordu. Ata binebilir, ok atabilir, kılıç kullanabilir ve savaşabiliyordu. Bunun yanında valilik, elçilik, hükümdarlık da yaparak yönetimde söz sahibi olabiliyordu¹⁸.

---

¹² Necdet Sevinç, *Eski Türkler’de Kadın ve Aile*, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1987, s. 11.

¹³ Bilge Seyidoğlu, “Halk Edebiyatında Aile”, *Türk Aile Ansiklopedisi*, C. II, Ankara, 1991, s. 401.

¹⁴ Sevinç, a.g.e., s. 31.

¹⁵ Sevinç, a.g.e., s. 34-35.

¹⁶ Afet İnan, *Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri*, s. 26.

¹⁷ Afet İnan, *Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri*, s. 27.

¹⁸ Emel Doğramacı, *Türkiye’de Kadınının Dünü ve Bugünü*, 3.b., Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1997, s. 3.

Devlet Başkanlığı hizmetini tekçe erkek yönetmezdi. “Hatun-Hakan” ekibi yönetiminden sorumluydu. Bütün emirnameleri beraber hazırlarlar. “Velayeti amme Hakan ile Hatunun her ikisinde müsteseken tecelli ettiği için bir emirname yazıldığı zaman “Han Hakan Emrediyor ki” ibaresiyle başlarsa kabul olmazdı. Kabul olması için, “Hakan ve Hatun Emrediyor ki” sözleriyle başlaması gerekirdi. Ayrıca Hakan tek başına bir elçiyi huzuruna kabul edemezdi. Elçiler ancak sağda hakan ve solda hatun oturdukları bir zamanda, ikisinin birden huzuruna çıkarlardı. Şölenlerde, kinkeşlerde, kurultaylarda, ibadetlerde ve ayinlerde, harp ve sulh meclislerinde hatun da mutlaka hakanla beraber bulunurdu. Kadınlar, tesettüre ait hiçbir kayıt ile mukayyed değildiler. Hakanın hükumette şeriki ile olan hatuna (Türkan) unvanı verilirdi. Hatun, hakan sülalesinde mensup umum prenseslerin müşterek unvanıydı. Türkan’ın da, behemehal hatunlardan olması lazım geldiğinden, ona da sadece (hatun) denilebilirdi”¹⁹.

Eski Türklerde kadın erkeklerle birlikte idiler. Kadın erkek arasında ayırım yapılmamıştır. “Cündilik, silahşörlük, kahramanlık Türk erkekleri kadar Türk kadınların da vardı. Kadınlar, doğrudan doğruya, hükümdar, kale muhafızı, vali ve sefir olabiliyorlardı”²⁰.

Türkler Müslüman olduktan sonra eski âdet ve geleneklerinden birçoğunu devam ettirmekle birlikte yeni bir hayata geçtiler. Bu yeniliğin başlıca iki kaynağı vardı: Birincisi, yeni bir inanç sistemini benimsemişlerdi ve bu inanç sistemi insanı sadece Tanrı ile değil aynı zamanda diğer insanlarla olan münasebetlerini de düzenliyordu. Bu yüzden de Müslüman bir devletin sosyal ve siyasi-iktisadi bakımdan da İslam’ın esaslarına uygun bir teşkilatlanmaya geçmesi gerekiyordu. İkincisi, Türkler Müslüman olarak yeni bir medeniyet dairesinin içine girmişler ve bu daireye olan başka birtakım milletlerle kültür alışverişi yapmaya başlamışlardı²¹. Bunun sonucunda elbette ki Türk kadınının statüsünde de değişimler olmuştur²².

¹⁹ Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, (haz. Mehmet Kaplan), Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1986, s. 158-159.

²⁰ Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, s. 159.

²¹ Erol Güngör, *Tarihte Türkler*, 8.b., İstanbul, Ötüken Yayınları, 1999, s. 159.

²² Afet İnan, *Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri*, s. 32.

Türk kadınının sosyal ve siyasi statüsü, Türklerin Müslüman oluşundan sonra da devam etmiştir. Nitekim İslamiyet'in kabulünden sonra orduların başında savaşan, elçilik heyetini kabul eden, devletin siyasi, idari ve kültürel faaliyetlerinde etkin görev alan kadınlar vardır²³.

X. yüzyılda Selçuklular'ın Anadolu'ya gelişlerine kadar, Türk kadını aktiftir. Günlük yaşamda erkekle beraberdir. Eve kapatılmamıştır. "Harem" henüz bilinmemektedir. 300 yıl kadar süren Selçuklu egemenliğinde kadının sosyal durumu hayli değişikliğe uğrar. Buna rağmen erkekten yine kopmamıştır²⁴. Selçuklular'ın egemen olduğu yerlerdeki çeşitli anıtlarda bugün dahi Selçuk kadınlarının adı yaşamaktadır. Onun adına türbeler, medreseler, hastaneler yapılmış ve beyleri yanında adları anılmıştır²⁵. Hatta Selçuk hükümdar ailesinden adları bilinen Altun-Can hatun, Alp Arslan'ın kız kardeşi Gevher hatun, Terken Hatun gibi isimlerin belgelerde geçmesi kadının aile içindeki sözü geçerliğini belirttiği gibi, devlet işlerinde de rolleri olduğunu gösterir. Genellikle Selçuk kadınlarının adı siyasi hayatta belirli bir hizmete atanmış olmamakla beraber devlet yönetiminde kuramsal bir yerleri olmuştur²⁶.

Eski Türklerde kadının sosyal hayatta konumu Orhun Abideleri, Dede Korkut, Kutadgu-Bilig gibi eski tarihi belgelerde de görmek mümkündür. VIII. yüzyıl Orhun kitabelerinde Türk kadından saygı ile bahsedilmiştir. Oğuz prenseslerinin toplumsal ve siyasi alanlardaki çalışmalarına da değinilmektedir. Eski Türk ailelerinde bir kız evladın dünyaya gelişi diğer bazı kavimlerde olduğu gibi mutsuz bir olay veya şerefsizlik sayılmaz, aksine bazı kadınlar kendilerine bir kız evlat vermesi için Tanrı'ya yalvarmalarını Oğuz prenseslerinden dilerlerdi²⁷.

Eski Türklerin devlet idaresi, siyasi hayatı, töre ve gelenekleri, din ve inanışları hakkında kapsamlı bilgiler veren Orhun Abideleri, dönemdeki kadının siyasi ve sosyal hayattaki rolü, aile içindeki konumu, hatunların (hakanların eşlerinin) kutsi varlıkları

---

²³ Sevinç, a.g.e., s. 35.

²⁴ Vahap Sağ, "Tarihsel Süreç İçerisinde Türk Kadını ve Atatürk", *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C. II, S.1 s. 14.

²⁵ Afet İnan, *Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri*, s. 38.

²⁶ Geniş bilgi için bkz.: Afet İnan, *Atatürk ve Kadın Haklarının Kazanılması*, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1968, s. 41-45.

²⁷ Doğramacı, a.g.e., s. 3.

hakkında da önemli bilgiler sunmaktadır. Ailenin temelini kadın teşkil eder²⁸. Kadın hakkında Orhun Abideleri'ne bakıldığı zaman, Türk milletinin adının sanını yok olmaması kağana ve hatuna bağlı olması²⁹, devlet idaresinde hatunun olması³⁰ gibi malumatlara rast gelinir³¹. Ayrıca Orhun Abidelerinde birden fazla kadınla evlenmeye dair bilgi yoktur. Yazıtlar tek hatundan bahseder³². Diğer taraftan kadının aile içindeki rolü ve aile ilişkileri bağlamında Orhun Abideleri'nde kağan ailesinin tasviri geniş yer tutar. Aile ilişkileri önemlidir, aile fertleri arasında sıkı bir bağ vardır. Kararlar müşavere ile alınır. Aile içinde mücadeleye, çekişmeye rastlanmaz, birlik, beraberlik vardır³³.

Kutadgu Bilig'de kadınlardan ve kızlardan bahsedilmekle birlikte, evlenilecek kızda aranılan vasıflar açıklanır. Bu vasıfları incelerken, o devrin kadını hakkındaki görüşleri izlemek mümkün olmaktadır. Evlenilecek kızın soy soppu, aile durumu yüz güzelliğinden çok huy güzelliğine bakılması tavsiye edilir. Bu kitapta kendinden daha yüksek, zengin ve güzelliği ile övünen kızla evlenmemesini öğütler. Namuslu bir kızın bütün bu nitelikler de getireceğini söyler. İffetli kızı kaçırmamayı ve hemen evlenmeyi tavsiye eder. Evlenilen kadına saygı gösterilmesi, korunması, doğacak kız çocuğunun en iyi şekilde eğitim görmesi ve zamanında evlendirilmesini öğütler³⁴.

Yeni İslam dini kabul etmiş Türklerin kahramanlık destanı olan Dede Korkut Kitabı'nda da kadınlar hakkında dört tipten bahsedilir. "*Kadınlar dört türlüdür: Birisi solduran soydur. Birisi dolduran toydur. Birisi evin dayığıdır. Birini nece söylersen bayağıdır*"³⁵. Burada kadınlar, eski Türkler toplumlarındaki hayatı yansıtıyor. Dede Korkut çağı kadınlarının gerçekten ilgi çeken sosyal durumlarını bir bütün olarak ele alması bakımından önemlidir. Dede Korkut'un içinde yaşadığı çağın kadınları henüz

---

²⁸ Behiye Köksel, "Orhon Yazıtları'nda Kadın", *e-Journal of New World Sciences Academy*, Vol. 6, Number 2, 2011, s. 332.

²⁹ Muharrem Ergin, *Orhun abideleri*, 13.b., İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1989, s. 81.

³⁰ Ergin, *Orhun Abideleri*, s. 72.

³¹ Geniş bilgi için bkz.; Köksel, a.g.m., s. 332-334.

³² Köksel, a.g.m, s. 335.

³³ Köksel, a.g.m., s. 338.

³⁴ Bkz. Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*, 6.b., (çev. Reşid Rahmeti Arat), Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1994, s. 324-327.

³⁵ Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1971, s. 5.

göçebe hayatı süren bir toplumun kadınlarıdır. Bu çağın toplumu kadınlarda özellikle iki nitelik aramaktadır. Biri kahramanlıktır, diğeri ise kadının analık vasfıdır³⁶.

Dede Korkut Kitabı'nda kadın için söylenen sevgi dolu, kadının güzelliği vasıf eden ifadeler şöyledir: “*Beri gelsene başım tahtı, evim tahtı! Evden çıkıp yürüyende selvi boylum, Kurulu yaya benzer çatma kaşlım, İkiz badem sığmayan dar ağızlım, Güz elmasına benzer al yanaklım, Kadınım, direğim, döleğim*”³⁷.

Dede korkut kitabı'nda geçen dört kadın tipinin özellikleri:

1. Birisi evin dayığıdır: “Evin dayığı odur ki, kırdan yabandan eve bir misafir gelse, kocası evde olmasa, onu yedirir içirir, ağırlar, azizler gönderir. Ol Ayişe, Fatıma soyudur hanım. Onun bebekleri yetişsin! Ocağına bunun gibi kadın gelsin!”³⁸.

2. Birisi solduran soptur: “Sabahleyin yerinden kalkar, elini yüzünü yıkamadan dokuz bazlama ile bir külek (tahta kova) yoğurt bekler, doyuncaya kadar tıka basa yer, elin böğrüne koyar der: Bu evi harap olası, kocaya varalıdan beri daha karnım doymadı, üzüm gülmedi, ayağım başmak, üzüm yaşmak görmedi, der. Ah nolaydı, bu öleydi, birine daha varaydım, umduğundan daha uygun olaydı der. Onun gibisin, hanım, bebekleri yetişmesin. Ocağına bunun gibi kadın gelmesin”³⁹.

3. Birisi dolduran toptur: “Dürtükleyince yerinden kalktı, elini yüzünü yıkamadan obanın o ucundan bu ucuna bu ucundan o ucuna çarpıştırdı, dedikodu yaptı, kapı dinledi, öğleye kadar gezdi; öğleden sonra evine geldi, gördü ki hırsız köpek, büyük dana evini birbirine katmış, tavuk kümesine, sığır damına dönmüş; komşularına seslenir ki: kız Zeliha, Zübeyde, Ürüveyde, Çan Kız, Çan Paşa, Ayna Melek, Kutlu Melek ölmeğe, yitmeğe gitmemiştim, yatacak yerim gene bu harap olası idi, nolaydı benim evime birazcık bakaydınız, komşu hakkı Tanrı hakkı diye söyler. Bunun gibisinin, hanım, bebekleri yetişmesin. Ocağına bunun gibi kadın gelmesin”⁴⁰.

³⁶ Kemal Savcı, *Cumhuriyet'in 50. Yılında Türk Kadını*, Ankara, Cihan Matbaası, 1977, s. 13.

³⁷ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, s. 10.

³⁸ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, s. 5.

³⁹ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, s. 5.

⁴⁰ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, s. 5-6.

4. Birisi de bayağıdır: “Uzan kırdan yabandan bir edepli misafir gelse, kocası evde olsa, ona dese ki: kalk ekmek getir yiyelim, bu da yesin dese, pişmiş ekmeğin bekası olmaz, yemek gerektir; kadın der: Neyleyeyim, bu yıkılacak evde un yok elek yok, deve değirmeninden gelmedi der; ne gelirse benim kalçama gelsin diye elini arkasına vurur, yönünü öteye kalçasını kocasına döndürür; bir söylersen birisini koymaz, kocasının sözünü kulağına koymaz. O Nuh peygamberin eşiği asıllıdır. Ondan da sizi, hanım, Allah saklasın. Ocağınıza bunun gibi kadın gelmesin”⁴¹. Bunlara ilaveten, Dede Korkut Kitabı’nda kadınların at ve ok atma yarışları ve güreş yaptıklarından da haber verir⁴². Yine destanda kadınların düşmanla mücadele ettiğinden bahsedilir⁴³.

Türk kadınlarının sosyal hayattaki konumunu yabancı seyahatçılarının dikkatlerini de çekmiştir. İbn Batuta Seyahetname’sinde “Anadolu’ya geldiğimizde hangi zaviyeye gidersek gidelim büyük alaka gördük. Komşularımız, kadın ya da erkek bize ikramda bulunmaktan geri durmuyorlardı. Burada kadınlar yüzlerini örtmezler. Yola çıkacağımız zaman akraba ya da ev halkındanmışçasına bizimle vedalaşır; üzüntülerini gözyaşı dökerek belli ederlerdi. Buranın âdeti gereğince ekmek haftada bir gün pişirilir, öteki günlerce yetecek kadar! Ekmek günü, erkekler sıcak ekmekler ve nefis yemeklerle çevremizi doldurur, şöyle derlerdi: Bunlar size kadınlar gönderdi, sizden hayır dua bekliyorlar!”⁴⁴. Ayrıca İbn Battuta, Türk kadının konumunu Alanya’ya çıkarak, bütün Anadolu’yu dolaşan ve sonra Sinop’tan Azak’a, oradan Kırım’a, Altınordu Sarayına gezerken şöyle yazıyor: “Bu yörede gördüğüm ilginç tutumlardan biri de erkeklerin kadınlara gösterdikleri aşırı saygıdır. Bu memlekette kadınlar erkeklerden üstün sayılıyor! Emirlerin hanımlarına gelince bu konuda ilk müşahedem Kırım’den çıktığımda vuku bulmuştu. Emir Saltıye Bey’in hanımını baştan aşağı pahalı mavi kumaşlarla kaplanmış, pencere ve kapıları açık bırakılmış arabasına bindiği sırada seyretmiştim. Yanında şahane elbiseler giymiş, fevkalade güzel dört cariye bulunuyordu. Arkasından gelen bütün arabalarda da cariyeler bulunmaktaydı”⁴⁵. Böylelikle, daha sonra da kadınlar, büyük hatun diğer hatunlar hakkında geniş bilgi vermiştir⁴⁶. Buradan sonuç olarak,

⁴¹ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, s. 6.

⁴² Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, s. 60-61.

⁴³ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, s. 150-151.

⁴⁴ Ebu Abdullah Muhammed İbn Battuta Tanci, *İbn Battuta Seyahetnamesi*, C. I, (çev. A. Sait Aykut), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2000, s. 401-402

⁴⁵ İbn Battuta, a.g.e., s. 472.

⁴⁶ Bkz.: İbn Battuta, a.g.e., s. 473-486.

eskilerde her zaman kadına büyük hürmet, ailede karı koca arasında saygı ve sevginin daha yüksek seviyede olduğu anlaşılır ve bu dönemde artık çekeşliliğin olduğunu gösterir.

Türk kadının üçüncü dönem olarak da, Batı'nın etkisidir. Kadınlar Batılılaşmayı ilgi ile karşılarlar. Kadınlar, davranışlarında, giyimlerinde Avrupalı kadınları taklit etmeye başlarlar. Kadının toplumdaki yeri karmaşık bir görüntü içine girmiştir. Özellikle, kent kadını diğer yerleşim yerlerindeki kadından oldukça farklılaşmış, daha avantajlı, toplumda yer alan, çeşitli mesleklere dağılmış, özgür, çağdaş bir durumdur⁴⁷.

Atasözleri de Türk'lerin İslamiyet'e girdikten sonra günümüze kadar olan bir devri ihtiva eder. Türk atasözlerinde kadına olan bakış açısının İslam dininin, aynı zamanda Hıristiyanlığının etkisi olduğu görülmektedir.

Bilindiği gibi, hem Azerbaycan hem Türkmenistan 70 yıl Sovyetlerin işgalinde kalan devletlerdir. Sovyet dönemi Azerbaycan ve Türkmen kadınları aynı hukuka tabi tutulmuştur. Sovyet Anayasa'na göre cinsiyet ayrımcılığı yapılmamış ve kadınlar için zorunlu eğitim, erkeklerle birlikte eğitim almaları kanunen tespit edilmiştir⁴⁸. Ancak Sovyetler birliğinden önce 1918'te kurulan Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nde kadınlara ilk defa oy hakkı verilmiştir.

Sovyetler Birliği'nde kadınlar gönülsüz sosyal hayata ve üretim sanayisinin bütün alanlarına dâhil olmuşlar. Bunun içinde Sovyetler Birliği'nde Türkmenistan'daki kadınların sosyal haklarına bakıldığında işsizlik oranı çok düşüktür. Çünkü devlet halkına iş bulmak zorunda ve kişilerle çalışmak zorundadır⁴⁹.

II. Dünya savaşında kadınların çalışması daha da arttı. Kadınlar erkeklerle omuz-omuz çalışmış, savaşa giden erkeklerin yerine de çalışmışlar⁵⁰. Ayrıca günümüzde Azerbaycan sosyal siyasal hayatta aktif rol oynayan “Sevil” Kadınlar Meclisi, Neftçi

---

⁴⁷ Mahmut Tezcan, *Türk Aile Antropolojisi*, Ankara, İmge Kitabevi, 2000, s. 232.

⁴⁸ Ali Abasov – Rena Mirzezade, *Müasir Azerbaycanda Gender Siyaseti*, Bakı, Seda Neşriyyatı, 2006, s. 59.

⁴⁹ Ahmet Dinç, “Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ile Bağımsız Türkmenistan'ın İlk Yıllarında Kadının Sosyo-Ekonomideki Yeri”, *Journal fo Qafqaz University*, S.26, 2009, s. 147.

⁵⁰ Nergiz Quliyeva, *Müsteqillik İlleri Azerbaycan Ailesi*, Bakı, “Elm” Neşriyyatı, 2006, s. 41.

*Kadınlar Cemiyeti, Bakı Kadınlar Assosiasiyası, “Kadın ve İnkişaf” Merkezi, D. Aliyeva adına Kadın Hukuklarının Müdafaa Cemiyeti ve başka kadın teşkilatları faaliyet göstermektedir*⁵¹.

19. asırlarda seyyahlar Türkmenistan kadınları hakkında geniş bilgi vermektedirler. Bunlardan biri Blocqueville’dir. O kendi *Türkmenler Arasında* kitabında Türkmen kadınları hakkında şöyle yazar: “Kadınlar, Türkmenler arasında diğer Müslüman kavimlere nispetle çok daha fazla saygı ve itibar görürler. Çok çalışır Türkmen kadınları. Her gün ailenin başlıca gıdasını teşkil eden tahıllı değirmende öğütürler. İpek eğirir, yünden, pamuktan iplik bükür, kilim dokur, dikiş diker, çuha döğer, çadırları kurup, bozar, su taşır, çamaşır yıkar, yünleri ve ipekleri boyar, halı dokurlar”⁵².

Bunlara ilaveten Türkmen kadınlar hakkında bilgi vererek Muravyov ve Vambery ve İbn Fazlan gibi seyyahların çoğu, Türkmen kadınlarını diğer Müslüman toplumdaki kadınlarla karşılaştırmışlardır. Bu karşılaştırmalarda çıkan genel sonuç ise Türkmen kadınlarının farklı toplumlarda yaşayan kadınlara göre daha fazla saygı gördükleri ve toplum içinde daha etkin bir konumda olduklarıdır⁵³.

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Araştırmanın konusu toplumsal cinsiyetle ilgili atasözleridir. Toplumsal cinsiyet bağlamında söylenen Türk, Azerbaycan ve Türkmen atasözleri incelemeğe tabii tutulmuştur. Genellikle, kadın ve kız çocukları hakkında ve erkek ve erkek çocuğu hakkında söylenen atasözleri ele alınmıştır. Aynı zamanda, aile içi annenin, kadının rolü hakkında atasözleri de incelenmiştir.

⁵¹ Quliyeva, *Müsteqillik İlleri Azerbaycan Ailesi*, s. 42.

⁵² Henri De Couliboeuf De Blocqueville, *Türkmenler Arasında*, (çev. Rıza Akdemir), Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1986, s. 60.

⁵³ Bkz.: Mustafa Gökçe, “Seyyahlara Göre 19. Yüzyıl Türkmenistan’da Kadın”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 1/4, Yaz 2008, s. 232-233.

II. ARAŞTIRMANIN AMACI

Toplumun bir kısmını teşkil eden kadınların olması, aile ve toplum için kadınların ne kadar değerli bir kişi oldukları bilinen bir gerçektir. Toplumun kadınlar hakkında algısı, kadınlara verilen değer babında kadınların toplumda olan konumunu ve sosyal statüsünü belirler. Kadınlar hakkında algının tezahürlerinden biri de atasözleridir.

Tezin amacı toplumsal cinsiyetle ilgili atasözlerini ortaya çıkarmaktır. Aynı zamanda bu tür atasözlerinin toplumda gelenek, görenek, âdet örf ve töre ile ilişkisi ortaya konmakla, en çok toplumsal cinsiyetle ilgili atasözlerine dinin etkisinin olup olmadığı araştırılmıştır. Hem Türkiye, hem de Azerbaycan ve Türkmenistan halkı uzun zaman Müslüman geleneğini taşıdıkları için atasözlerine İslam dininin etkisi ihtimali olabileceği ayet ve hadislerden örnekler verilmiştir. Bunlara ilaveten, zaman zaman Kitabi Mukaddes'ten de örnekler verilmeye çalışılmıştır.

III. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

“Gelenek Din İlişkisi Bağlamında Atasözlerinde Toplumsal Cinsiyet” başlıklı tez, din sosyolojisinin araştırma yöntem ve tekniklerini kullanarak bir neticeye varılacaktır. Bu çalışmada din sosyolojisinin temel yöntemlerinden tasvir (description) yöntemiyle bir alan araştırması yapılmıştır. Bu tür çalışmada bilgilerin toplanmasında yazılı kaynakların tarama tekniğinden yararlanılır⁵⁴.

Araştırmada kaynak olarak atasözleri kitapları esas alınmıştır. Hem Türkiye hem de Azerbaycan ve Türkmenistan'da basılmış atasözleri kitaplarında geçen atasözleri incelenmiştir.

Türk atasözleri için kaynak olarak Ömer Asim Aksoy'un “*Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I*”, Türk Dili Kurumunun yayınladığı “*Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler I-II*”, Ahmet Vefik Paşa'nın “*Atalar Sözü Müntehabat-ı Durub-ı Emsal*”, Feridun Fazıl Tülbendçi'nin “*Ata Sözleri*” ve Metin Yurtbaşı'nın “*Sınıflandırılmış Atasözleri Sözlüğü*” ve diğer atasözleri kitaplar esas alınmıştır. Azerbaycan atasözleri kitapları olarak

---

⁵⁴ Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, 12.b., İstanbul, İnsan Yayınları, 2014, s. 72-75.

Ebülkasım Hüseyinzade'nin “*Atalar Sözü*” ve “*Atalar Sözü ve Meseller*”, Celal Beydili (Memmedov)'in “*Atalar Sözü*” ve diğer atasözleri kitapları esas götürülmüştür. Türkmen atasözleri için de Gurbandurdy Geldiyew - Annamyrat Altyýew'in “*Türkmen Nakyllary we Atalar Sözi*”, Myrat Çaryýew'in yayına hazırladığı “*Türkmen Halk Nakyllary*” ve diğer kitaplar esas kaynak olarak işlenmiştir.

Toplumsal cinsiyetle ilgili çalışmalar çoktur. Toplumsal cinsiyet din ilişkisi bağlamında da çalışmalar mevcuttur. Ancak atasözlerinde toplumsal cinsiyet ve bunun din ile ilişkisi konusu çalışılmamıştır. Atasözlerinde toplumsal cinsiyet konusu genellikle edebiyat alanında ve makaleler olarak çalışılmıştır. Bunlar hakkında aşağıda kısaca bilgi verilebilir:

İhsan Kurt, “*Atasözlerinde Aile*”⁵⁵ isimli makalesinde aile hakkında söylenen atasözlerini incelemiş ve aile unsuru içerisinde bütün üyelerini kapsayacak şekilde ele almıştır. Tüm anne baba ve çocuklar amca, hala ve diğer akrabalarla ilgili olan atasözleri tespit edilmiştir.

Yine konuyla ilgili çalışmacı ve çalışmaları şunlardır: Zihniye Okray, “*Türk Atasözleri ve Deyimlerinde Kadın İmgesi*”⁵⁶, Hatice Şahin, “*Türk atasözlerinde Kadın*”⁵⁷. Aysel Günindi Ersöz, “*Türk Atasözleri ve Deyimlerinde Kadına Yönelik Toplumsal Cinsiyet Roller*”⁵⁸. Nuray Alagözlü, “*Dil ve Cins: Türkçe Atasözlerinde ve Deyimlerde Kadın Üzerine Eğrilemeler ve Toplum-Bilişsel Yapı*”⁵⁹. Bülent Özkan- Ayşe Eda Gündoğdu, “*Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Türkçede Atasözleri ve Deyimler*”⁶⁰. Salim

---

⁵⁵ İhsan Kurt, “*Atasözlerinde Aile*”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, C.II, Ankara, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1992, ss. 626-649.

⁵⁶ Zihniye Okray, “*Türk Atasözleri ve Deyimlerinde Kadın İmgesi*”, *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi (VI-I)*, Haziran, 2015, ss. 93-101.

⁵⁷ Hatice Şahin, “*Türk Atasözlerinde Kadın*”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, S. 29, Yıl 8, Mayıs-Temmuz 2006, ss. 155-166.

⁵⁸ Aysel Günindi Ersöz, “*Türk Atasözleri ve Deyimlerinde Kadına Yönelik Toplumsal Cinsiyet Roller*”, *Gazi Türkiyat*, S.6, Bahar, 2010, ss. 167-181.

⁵⁹ Nuray Alagözlü, “*Dil ve Cins: Türkçe Atasözlerinde ve Deyimlerde Kadın Üzerine Eğrilemeler ve Toplum-Bilişsel Yapı*”, *International Journal of Central Asian Studies*, Vol. 13, 2009, ss. 37-48.

⁶⁰ Bülent Özkan –Ayşe Eda Gündoğdu, “*Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Türkçede Atasözleri ve Deyimler*”, *Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Vol. 6/3, Summer, 2011, ss. 1133-1147.

Küçük, “Cinsiyet Ayrımlı Atasözlerinde Kadın ve Erkek Kimliği”⁶¹. Nuh Aşan- Tarkan Demir, “Kadına Şiddetin Arka Planı: Atasözleri ve Deyimlerimiz”⁶².

Selman Başaran’ın “*Hadislerin Türk Atasözlerine Tesiri*”⁶³ isimli eserinde toplumsal cinsiyetle ilgili birkaç atasözlerini de ele almıştır. Bu bağlamda “Evlenme”, “Anne baba hakkını gözetmek”, “Namus”, “Kısır kadın” ve “Kadın-Erkek” başlığı altında Türk atasözlerini vermiş ve bunlara tesir eden hadisleri de tespit etmiştir. Ancak bu çalışma genel olduğu için, toplumsal cinsiyetle ilgili atasözlerine dinin tesir edip etmediği sonucuna varılamaz.

Konuyla ilgili tespit ede bildiğimiz çalışma Sakine Selin Daldaban’ın, “*Cinsiyet Ayrımlı Atasözlerinin Kişilerce Algılanma Biçimleri ve Şekiller Üzerine Bir Çalışma*”⁶⁴ tezidir. Selin Daldaban, Marmara bölgesinde yaptığı mülakat sonucunda 80 erkek ve 120 kadın olmakla toplumsal cinsiyetle ilgili atasözlerinin anket yapmış ve bu atasözlerinin içerisindeki Türk atasözleri de yer almıştır. Selin Daldaban’ın bahsedilen çalışma tezinde özellikle kadına ait söylenmiş atasözlerinin insanlar tarafından nasıl algılandığını ortaya çıkarılmıştır. Tezimizde zaman zaman Selin Daldaban’ın tezinden faydalandık.

Selman Başaran’ın eseri hariç yukarıdaki bütün makalelerin hepsi sadece atasözleri ve deyimlerden yola çıkarak kadının sosyal hayatta konumunu ortaya koymağa çalışılmıştır. Ancak bazı makalelerde sadece atasözleri sıralamayla verilmiştir. Bazı makalelerde atasözleri verilmekle birlikte, açıklamalar verilmiştir. Ancak yukarıdaki bütün çalışmalar genellikle edebiyat alanında yapılmıştır ve toplumsal cinsiyet bağlamında atasözlerinin din ile ilişkisi ele alınmamıştır. Ayrıca genellikle bütün çalışmalarda incelenen atasözlerinde kadın kalıpyargısı olumsuzdur. Bu atasözlerinde çoğunlukla kız çocuğu ile erkek çocuğu arasında ayrımcılık yapılarak vurgulanmıştır. Biz

---

⁶¹ Salim Küçük, “Cinsiyet Ayrımlı Atasözlerinde Kadın ve Erkek Kimliği”, *AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 5/2, Aralık, 2003, ss. 213-224.

⁶² Nuh Aşan –Tarkan Demir, “Kadına Şiddetin Arka Planı: Atasözleri ve Deyimlerimiz”, *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Vol. 10/6, Spring, 2015, ss. 179-196.

⁶³ Selman Başaran, *Hadislerin Türk Atasözlerine Tesiri*, Uludağ Üniversitesi Basımevi, 1994.

⁶⁴ Sakine Selin Daldaban, *A Study On Ways and Patterns of Perception of Pro-gender Proverbs Among People*, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kars, 2011.

onlardan farklı olarak toplumsal cinsiyet bağlamında atasözlerinin din ile ilişkisini ortaya çıkarmayı amaçlamaktayız.

Tez bir Giriş'ten ve üç bölümden ibarettir. Giriş kısmında Türk kadının, tarihsel süreç içerisinde olan konumu kısaca ele alınmıştır.

Birinci bölümde atasözlerinin tanımı, teşekkülü, kaynaklarına ilaveten toplumsal cinsiyetin tanımı, toplumsal cinsiyet ile eş anlamı olan toplumsal cinsiyet kimliği, toplumsal cinsiyet rolleri, toplumsal cinsiyet kalıp yargıları ve toplumsal cinsiyet ayrımcılığı kavramları kısaca açıklanmıştır. Aynı zamanda gelenek kavramıyla birlikte, adet, örf, gelenek ve töre kavramları hakkında da bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde, gelenek ile din ilişkisi hakkında kısa bilgi verildikten sonra, atasözleri ile din ilişkisi ele alınmıştır. Atasözlerinin din ile olan ilişki bağlamında hem dinden etkilendiği, hem de dinle ziddiyet teşkil eden atasözleri incelenmiştir.

Üçüncü bölümde atasözlerinde aile üzerinde durulmuştur. Toplumun küçük kurumu olan aile üyelerinin karşılıklı münasebeti, evlilik, karı koca ilişkisi ve çocuklar, anne baba, çocukları anne baba ilişkileri ve gelin kaynana ilişkileri incelenmeye çalışılmıştır.

Özellikle, Kur'an ve Hadislerin atasözlerine etki etme ihtimali üzerinde durulmuştur. Bu tür atasözlerinin dinle karşılaştırmasında hem ayet ve hem de hadislerden istifade edilmiştir.

Türk, Azerbaycan ve Türkmen atasözlerine yönelik bir araştırmada ortaya çıkan esas problem bazı atasözlerinin hangi topluma ait olduğu husustur. Söz konusu atasözlerinin birçoğunun hem Türk hem Azerbaycan ve Türkmen literatüründe de görülmektedir. Zira her üç toplumun ortak bir kültürel mirasa sahip olması sebebiyle, atasözlerinin ortak kullanıldığı görülmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TEMEL KAVRAMLAR

I. ATASÖZLERİ

Toplum tarafından ortaya çıkarılan sözlü kültür tarihe geçer, nesilden nesle armağan edilir. Bu sözlü kültür sayesinde halk kendi adını, inancını, adet ve geleneğini, dününü, bugününü ve geleceğini korur. Sözlü kültürle bir toplum kendi varlığını, geçmişini, bilgeliğini, yüceliğini, kahramanlığını yansıtır. Ayrıca sözlü kültür, bir toplumun yaşayan tarihi, yaşayan gelenekleri, yaşayan kimliği bağlamında da önemli fonksiyona üstlenmiştir⁶⁵. Her toplumun maddi ve manevi tüm kültür ürünleri, ait olduğu toplumun kimliğini yansıtır. Sözlü kültür ise “bir milletin hayatında, fertlerin sözlü ve yazılı geleneklerinde yer alan- kabulleriyle, müştereklik gücüne erişen ve milli kimliği oluşturan maddi ve manevi faaliyetlerin bütünüdür” şeklinde tanımlanmaktadır⁶⁶. Bu sözlü kültürlerden birisi de atasözleridir.

Atasözleri, insanlar tarafından gündelik kullanılan dilde, bilimsel çalışmalarda öyle bir alışkanlık haline gelmiştir ki, artık adileşmiştir. Atasözleri, uzun mesafelerden, uzun yollardan geçerek babaların “canlı sesini”, “nefesini”, sevinçli ve kederli anlarını, tecrübeden çıkmış öğüt-nasihatlerini sonraki nesillere ulaştırır⁶⁷.

Velet İzbudak, “Atalar Sözü” kitabının Önsöz’ünde şöyle yazmıştır: “Atasözleri, Türkün okuyacağı mukaddes kitaptır. Zaten birçok cümleler hepimizin dilimizde dönüp dolaşıyor. Kudsiyeti türlü türlü sebeplerdir. Pek eskiden Türk diyarlarında birçok peygamberler, hâkimler gelip geçmiştir. Ve bu elimizdeki Atasözlerinin bir kısmı onların mukaddes kitapları mufadıdır... Oğuz Tôresi dediğimiz kanunların umdeleri de atasözü içindedir”⁶⁸. Buna benzer bir açıklama da Aksoy, *Atasözleri, Deyimler* adlı eserinde

⁶⁵ Fuzuli Bayat, “Sözlü Kültür Bağlamında Eski Türk Yazıtları”, *Milli Folklor*, S. 61, Yıl 16 2004, s. 13.

⁶⁶ Ruhi Ersoy, “Sözlü Kültür ve Sözlü Tarih İlişkisi Üzerine Bazı Görüşler”, *Milli Folklor*, S. 61, Yıl 16, 2004, s. 102.

⁶⁷ Samet Alizade, “Müdrikliyin Sönmeyen İşığı”, *Oğuzname*, Bakı, “Şerq-Qerb”, 2016, s. 12.

⁶⁸ Velet İzbudak, *Atalar Sözü*, İstanbul, Devlet Basımevi, 1936, s. 4-5.

atasözlerini ulusal varlıklara benzetmekle atasözlerinin değerini göstermeye çalışmıştır. Allah ve Peygamber kelimeleri gibi ruha işleyen bir ruhun taşıdığını vurgulamış, hem inandırıcı olduğunu hem de kutsal olduğunu söylemiştir. “Geniş halk yığınlarının yüzyıllar boyunca geçirdikleri denemelerden ve bunlara dayanan düşüncelerden doğmuştur” yazan Aksoy, atasözlerinin ulusun ortak düşünce, kanış ve tutumunu belirttiğini, bize yol gösterdiğine vurgu yapmıştır⁶⁹.

Atasözü hakkında literatür oldukça zengindir. Büyük hikmetleri sade ve özlü şekilde anlatan atasözü sonsuz bir “âleme” benzetilmiştir⁷⁰. Azerbaycan’ın Halk Şairi merhum Samet Vurgun “atalar sözünün her biri bir destandır!” demiştir⁷¹. Yine Azerbaycan’ın halk şairi Bahtiyar Vahabzade atasözü hakkında şunları yazmıştır: “*Atalar sözü öğüttür bize, Yüz yıllar, bin yıllar deyilecektir*”⁷².

Atasözleri bir öğüt, bir nasihat gibi en çok edebiyatçılar tarafından her zaman vurgulanmıştır. Atasözleri, edebiyatta kendine has bir mevkiî vardır. Atasözlerine bakıldığı zaman bizzat atasözleri hakkında olumlu atasözlerinin olduğu görülür. Bunlardan bazıları şunlardır: “*Atalar sözü hikmettir*”, “*Atalar sözü pazarda satılmaz*”, “*Atalar sözü öğüttür bize*”, “*Atalar sözü Kur’an’a girmez, ama Kuran yanında gider*”⁷³, “*Ataların sözü Kur’an’a girmez; ama yanınca yürür*”⁷⁴, “*Atalar sözü Kur’an’a girmez; ama Kur’an yanınca lök lök yılışır*”⁷⁵, “*Atalar sözlerini dinleyen geri kalmaz*”⁷⁶, “*Atalar sözü muhakeme olunmaz (yargılanmaz)*”, “*Atalar sözlerini tutmayan (dinlemeyeni) biyabana (çöllüğe) atarlar*”⁷⁷, “*Atalar sözünü tutmayan yabana atılır*”⁷⁸, “*Atalar sözünün başı vicdan korkusudur*”, “*Atalar sözünün her biri bir destandır*”⁷⁹.

⁶⁹ Ömer Asim Aksoy, “Atasözleri, Deyimler”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten-1962*, TDV yay.: 217. Ankara, 1988, s. 132.

⁷⁰ Celal Beydili (Memmedov), *Atalar sözü*, Bakı, “Önder” Neşriyyat, 2004, s. 4.

⁷¹ Ebülqasım Hüseyinzade, *Atalar sözü*, (tert. Hamid Qasımzade), Bakı, Yazıcı, 1985, s. 5.

⁷² Hüseyinzade, *Atalar Sözü*, s. 5.

⁷³ Hüseyinzade, *Atalar Sözü*, s. 77.

⁷⁴ Ömer Asim Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü- I*, İstanbul, İnkilap kitabevi, 2014, s. 159.

⁷⁵ Ahmet Vefik Paşa, *Atalar Sözü, Müntehabat-ı Durub-ı Emsal*, 2.b., (haz. Recep Duymaz), İstanbul, Gökkubbe, 2007, s. 106.

⁷⁶ Beydili, a.g.e., s. 44.

⁷⁷ Hüseyinzade, *Atalar Sözü*, s. 77.

⁷⁸ Vefik Paşa, a.g.e., s. 106; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I*, s. 159.

⁷⁹ Hüseyinzade, *Atalar Sözü*, s. 78; Ayrıca atasözü ile ilgili Türk atasözlerine bkz.: Metin Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Atasözleri Sözlüğü*, İstanbul, Excellence Publishing, 2013, ss. 56-57.

Örnek gösterilen atasözlerinin her birinin, toplumda bir meşrulaştırma işlevini gördüğünü söylemek mümkündür. Toplumun kabul ettiği atasözleri kendisi için bir yazılmamış manevi kanun, uyulması gereken yüce sözlerden ibaret olduğunu gösterir. Hatta öyle ki, bazen atasözleri “Atasözü Kur’an’a girmez, ama yanınca yürür” atasözü örneğinde olduğu gibi din kadar etkili olduğu izlenimi bırakır.

Kısa ve özlü olan atasözleri kendi derin manaları ile birlikte, konuşmaya özel güzellik katıyor, söylenen fikri dolgun ve anlamlı kılıyor. Etkileyici konuşmada dinleyicileri her hangi bir işe sevk etmek veya ondan çekindirmek, düşündürmek, söylenenleri desteklemek ve benzeri maksatlarla kullanılır. Zamanında ve yerinde kullanılan atasözleri bir nevi söylenen fikrin mantığını oluşturur⁸⁰.

A. ATASÖZLERİNİN TANIMI

Atasözü hakkında bilimsel tanımlar çeşitli ve oldukça çoktur. Farklı bakış açısından tanımlansa da, yine aynı ortak bir meziyette buluşulur. Atasözü hakkında kısa tarifler de söylenmiştir: Ruslar “ibretimiz söz”, “kanatlı söz”, “altın söz”, Doğu halkları “dilin gülzarı”, “hikmetli söz”, “hakimane söz”, “ipe sapa düzülmemiş inciler”, Yunanlar ve Romalılar “hâkim fikirler”, İtalyanlar “halk okulu”, İspanyanlar “ruhun tabiatı”, İngilizler ve Fransızlar “tecrübenin mahsulü” vs. adlar vermişler⁸¹. Atasözü şifahi halk edebiyatının en yaygın türlerinden birisidir. Atasözü halkın hayatta sınanmış, müdrük ve nasihat içeren düşüncelerinden ibarettir ve ahlaki değerleri ihtiva eder⁸².

Türk Dili Kurumu’nun yayınladığı Türkçe Sözlük’te atasözünün açıklaması “Uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş ve halka mal olmuş öz, darbimesel”⁸³ olarak geçer. Azerbaycan Dilinin İzahlı Sözlüğünde de “ibretimiz mazmunlu kısa kelam, ifade”⁸⁴ olarak yazılmıştır.

Atasözleri, “atalarımızın uzun gözlem ve tecrübeler sonunda vardıkları hükümleri hikmetli düşünce, öğüt ve örnekleme yolu ile veren; birçoğu mecazi anlam taşıyan;

⁸⁰ Nadir Abdullayev, *Nitq Medeniyyetinin Esasları*, Bakı, y.y., 2013, s. 174

⁸¹ Paşa Efendiyev, *Azerbaycan Şifahi Xalq Edebiyyatı*, Bakı, “Maarif” Neşriyyatı, 1992, s. 109.

⁸² Möhsün Nağısoğlu, Rahman Quliyev, *Edebiyyat, Abitüriyentler Üçün Ders Vesaiti*, 5.b., Bakı, “Çağ” Öğretim İşletmeleri, 2005, 11.

⁸³ Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, C. 1, 9.b., Ankara, 1998, s. 155.

⁸⁴ *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügeti*, C. I, s. 156.

yüzyılların oluşturduğu biçimle kalıplaşmış bulunan; daha çok sözlü gelenek içinde nesilden nesile geçerek yaşayan; anonim nitelikteki özlü söz”lerdir⁸⁵.

Atasözü “her hangi bir konu ile ilgili olarak, halkın gözlem ve denemelerden çıkarmış olduğu özlü sözlerdir. Ağızdan ağıza, nesilden nesile devredilerek yüzyıllarca yaşayan ve ilk söyleyeni belli olmayan atasözlerinin, milletlerin hayatında yol gösterici, önemli yerleri vardır. Bir milletin ahlakını, inançlarını, değerlerini, karakterini atasözlerinden anlamak mümkündür”⁸⁶.

Paşa Efendiyev’in aktardığına göre, Rus dil âlimi, M. Gorki, atasözleri hakkında şöyle yazmıştır: “En büyük hikmet sözün sadeliğindedir. Atalar sözü ve meseller her zaman kısa olur, ancak onlarda tam kitaplar dolusu akıl ve duygu vardır”⁸⁷.

Aydın Oy, atasözünün tarifini şöyle yapmıştır: “Atalardan gelen ve onların yüzyıllar içindeki tecrübe ve müşahedelerine dayalı düşüncelerini öğüt ve hüküm şeklinde nakleden anonim mahiyette kısa ve özlü söz”. Başka bir tarifi de şöyledir: “Atasözleri zamanla çok defa gerçek anlamları yerine mecazlı bir mana kazanarak sözlü gelenek içinde nesilden nesle aktarılan ve halk hafızasında yaşayan, halka mal olmuş, kalıplaşmış ifadelerdir”⁸⁸.

Azerbaycan Sovyet Ansiklopedisi’nde atasözü hakkında: “Hayatın çeşitli meselelerine ait ibretamiz, mazmunlu, kısa kelam, hikmetli sözler. Halk müdrikliğinin umumileştirilmiş bedii ifadesidir... Asırlar boyu, dilden dile gelerek tekmilleşmiş ve cilalanmıştır...”⁸⁹ yazılmıştır. Atasözü halkın asırlar boyu deney ve tecrübelerini, hayata bakış tarzlarını ve dünya görüşlerini öğretir. Halk yaşadığı dünyada gözlem ve müşahedelerini kısa özlü sözlerle ifade ediyor ve gelecek nesillere daha kolay bir şekilde atasözleriyle kendi tecrübelerini, tavsiyelerini ulaştırır.

Atasözleri, “yüzyıllar boyunca yaşanmış veya rastlanmış, müşahade edilmiş sayısız ve birbirinden farklı olayları değerlendiren ve onları ayrı-ayrı klişeler haline getirerek sınıflandıran ve nihayet dedelerden torunlara intikal eden “özlü söz”lerdir”⁹⁰.

⁸⁵ Aydın Oy, “Atasözü”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C. I, Ankara, Dergah Yayınları, 1977, s. 214.

⁸⁶ “Atasözü”, *Yeni Türk Ansiklopedisi*, C.I, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 1985, s. 226.

⁸⁷ Efendiyev, a.g.e., s. 109.

⁸⁸ Aydın Oy, “Atasözü”, *DİA*, IV, s. 44.

⁸⁹ “Atalar sözü”, *Azerbaycan Sovet Ensiklopediyası*, I, Bakı, 1975, s. 458.

⁹⁰ İsmail Hilmi Soykut, *Türk Atalar Sözü Hazinesi*, İstanbul, Ülker Yayınları, 1974, s. 34.

Başka bir tarifte de atasözü, “az kelime ile bir fikri, bir öğüdü tam ve kesin olarak anlatan ve atalardan kalma diye kabul edilen kalıplaşmış söz”⁹¹ olarak geçer. “Atasözleri gelenekte yaşar; insanların şu veya bu şekilde davranışlarını, bir mesele hakkındaki düşüncelerini ve belli bir amaçla vermek istedikleri öğüdü adeta belgelendirmek, çok eskiden de akıllı, bilge kişilerin bu şekilde düşündüğünü anlatmak için söylenir”⁹².

Atasözünün tanımını Ömer Asım Aksoy şöyle yapmıştır: “Atasözleri, geniş halk yığınlarının yüzyıllar boyunca geçirdikleri denemelerden ve bunlara dayanan düşüncelerden doğmuşlardır. Ulusun ortak düşünce, kanış ve tutumunu belirtir, bize yol gösterirler”⁹³. Diğer tanımını da şudur: “Atalarımızın, uzun denemelere dayanan yargılarını genel kural, bilgece düşünce ya da öğüt olarak düsturlaştırılan ve kalıplaşmış biçimleri bulunan kamuca benimsenmiş özsözler”⁹⁴.

Tahirbeyov atasözünü şöyle tanımlamaktadır: “Şifahi halk edebiyatına ait küçük hacimli söylemlerin cemine atalar sözü denilir”⁹⁵. Ayrıca geleneksel tanımlara dikkat edildiğinde atasözleri hakkında “Atasözleri gelenekseldir”, “Atasözleri didaktiktir” ve “Atasözleri anlama gebedir” gibi fikirler de mevcuttur⁹⁶.

Türkmen edebiyatında da atasözleri hakkında tanımlar yapılmıştır. Soltanşa Ataniyazov Türkmen Türkçesinin etimolojik sözlüğünde, “nakıl” sözünü “öğüt nasihate yörgürlan, yerinde söylenen, kısa ve ferasetli düşüncelerin adı olan nakıl’ın, “rivayet, hikâye, atalar sözü” gibi birkaç anlamı bulunan Arapça “nağ(ı)l” kelimesinden türediği ve bazı Türk lehçelerine “nakıl” olarak girdiği şeklinde açıklamıştır⁹⁷.

Nakıl, Türkmen Dili Sözlüğü’nde “Öğüt, nasihat, talim veren kısa manalı halk anlatması” diye tarif edilir⁹⁸. “Türkmen Şiirlerinin Antolojisi” adlı eserde yer alan ve Berkeliyev tarafından tanımlanan nakıl kavramının açıklaması şöyledir: “Türkmen şivesinde atasözüne, “nakıl” denir ve kısaca söyle tarif edilir; kısa sözle, ince ustalıkla dizilen, derin ve geniş manaları anlatan halk düşünce fikrinin düşünce fikrinin

⁹¹ “Atasözü”, *İnönü Ansiklopedisi*, IV, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1950, s. 87.

⁹² “Atasözü”, *İnönü Ansiklopedisi*, IV, s. 87.

⁹³ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I*, s. 15.

⁹⁴ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I*, s. 37.

⁹⁵ Hüseyinzade, *Atalar Sözü*, s. 9.

⁹⁶ Ezgi Ulusoy Aranyosi, “Atasözü” Neydi, Ne Oldu”, *Milli Folklor*, S. 88, Yıl 22 2010, s. 5.

⁹⁷ Didar Annaberdiyev, “Türkmen Halk Biliminde Atasözü Tanımlamalarına Genel Bir Bakış”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, XIII/2 (Kış 2013), s. 189.

⁹⁸ *Türkmen Diliniñ Sözlüğü*, Aşgabat, Türkmenistan SSR Ilımlar Akademiyasınıñ Neşiryatı, 1962, s. 854.

mahsullerinden biridir”⁹⁹. “Türkmen Sovyet Ansiklopedisi”nde de açıklama şöyledir: “Türkmen halk yaratımı türlerinden biri olup, estetik ve kafiye yapısı, içeriği ve şekli ile nakıllara çok yakın duran türdür”¹⁰⁰. Nurmet Seyidov, Türkmen folklor araştırmacılarının önünde; “nakıl” ile “atalar sözü” arasındaki farklılıklar, bunların oluşumu ve kalıplaşma süreciyle ilgili problemlerin durduğunu belirtmiştir. Ona göre, günümüze kadar hem bilim alanında hem de halk arasında bu kavramlar, aralarında anlam farkı gözetmeksizin eşanlamlı olarak kullanılmakta, iki kavram arasındaki farklılığa hiç değinilmeden yapılan çalışmalar “Nakıllar ve Atalar sözi” şeklinde isimlendirilmektedir¹⁰¹. Günümüzde Türkmen edebiyatında “nakıl”, “atalar sözi” veya “babalar sözi” gibi atasözü kavramları aynı manayı karşılamak şeklinde kullanılmasına rağmen, Kakalı Berkeliyev bilimsel yönden değerlendirildiğinde “nakıl” ile “atalar sözü” arasında farklılıkların olduğunu ileri sürmüştür¹⁰².

Atasözünün tanımına göz atıldığı zaman görünür ki atasözü, halkın geçmişinden gelen gelenek ve görenekle birlikte kalıplaşmış sözlerdir. İnsanlar, kendi dünya görüşünü kısa ve özlü sözlerle ifade etmişlerdir. Atasözü halkın manevi serveti olarak kabul edilir¹⁰³, “halk zekâsının mahsulüdür”¹⁰⁴ ve Şinasi’nin dediği gibi, “atasözleri, halkın felsefesidir; lisanından çıktığı bir milletin fikirlerinin mahiyetine işaret eder”¹⁰⁵. Bütün bu açıklamalara bakıldığı zaman atasözü edebiyatta, folklorda bir “kutsal” ruha sahip bir olgu olarak kabul edilir diye söylemek mümkündür.

Atasözü terimi eskilerde Türkçede “Sav” kavramı ile ifade edilmiştir. Arapça “mesel”, Farsça’da “pend”, İngilizce’de “proverb”, İslav dillerinde “posloviçe” sözcüklerle ifade edilir. Türk toplumlarında ise; Kazan lehçelerinde “eski söz”, Kırım lehçelerinde “kartlar sözü”, “hikmet”, Doğu Türkistan’dan Kırım’a kadar uzana sahada “makal”, Türkistan, İran ve Afganistan Türkmenleri’nde “nakıl” Doğu Türkistan’da “tabma”, “ulular sözü”, Kerkük ağzında “darb-ı kelam”, “emsal” ve “cümle-i

⁹⁹ Didar Annaberdiyev, “Türkmen Halk Biliminde Atasözü Tanımlamalarına Genel Bir Bakış”, s. 189-190.

¹⁰⁰ Kakalı Berkeliyev, “Atalar Sözi”, *Türkmen Sovet Eniklopediyası*, I, Aşqabat, 1976, s. 220.

¹⁰¹ Didar Annaberdiyev, *Türkmen Atasözlerine Psikolojik Bir Yaklaşım*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), İzmir, 2012, s. 9

¹⁰² Didar Annaberdiyev, *Türkmen Atasözlerine Psikolojik Bir Yaklaşım*, s. 10.

¹⁰³ Ramil Aliyev, *Azerbaycan Şifahi Xalk Edebiyyatı (Müasir Aktual Problemler)*, Bakı, y.y., 2012, s. 15.

¹⁰⁴ Hüseyinzade, *Atalar sözü*, s. 8.

¹⁰⁵ Vefik Paşa, a.g.e., s. 19.

hikemiyye”den başka “deme”, “demece”, “deyişet”, “eskiler sözü”, bazı Anadolu bölgelerinde ise “deyişet” ve “ozanlama” denildiği de görülmektedir¹⁰⁶.

Azerbaycan’ca “Atalar sözü”, şimdiki Türkçe’de “Atasözü” ifadesi eskilere doğru gidildiği zaman “atalar sözü”, bazen de “atalar sözleri” şeklinde geçer¹⁰⁷. “Sav” sözüyle birlikte eskiden “mesel”, “tabir” de kullanılmıştır. Türkmenler’de yukarıda da zikir edildiği gibi, “nakıl” olarak geçmekle birlikte “atalar sözi” ve “babalar sözi (dedeler sözi)” terimleri kullanılmaktadır¹⁰⁸.

B. ATASÖZLERİNİN KAYNAĞI

Atasözlerinin kaynağını kesin olarak belirlemek mümkün değildir. Atasözlerinin tarihi insanlık tarihi ile aynı olduğunu söylemek mümkündür. Her ne kadar atasözleri, halk tarafından hiçbir müellifi olmadan ortaya çıktığı görünse de, aslında atasözleri toplumun ortak malı olmuştur. İnsanlar gündelik konuşmada sık sık kullanmış, öğüt, nasihat verirken, hep atasözünden istifade ederek toplumsal ahlaki değerleri korumağa çalışmışlar. Atasözleri tek bir kişinin ürünü değildir. Toplumun ürünüdür. İlk çıktuktan sonra birçok kişi tarafından ilaveler edilerek daha da pekiştirilmiş, devrin ihtiyaçlarına biçimlendirilmiş, ilk söyleyenin dilinden çıktıktan sonra halk tarafından kullanılarak toplumun ortak malı olmuştur¹⁰⁹.

Atasözleri folklorun çok eski türlerindedir. Atasözleri, kendi kökünü ilkel topluluklardan alır. O zamandan beri insanların hayat, doğa hakkındaki deneyimleri, bilgi ve elde ettikleri tecrübeleri kısa ve bedii biçimde ifade edilerek günümüze kadar gelmiştir. M. Gorki, atasözlerinin ortaya çıkışı hakkında şöyle yazmıştır: “Söz sanatı en uzak geçmişte insanların emek sürecinde doğulmuştur. Bu sanatın meydana gelmesine sebep ise insanların kendi emek tecrübesini hafızalarda daha kolay ve güçlü kazınan beyit, atalar sözü, mesel, eski emek şiarları vs. gibi söz sanat formlarında ifade etme isteği olmuştur”¹¹⁰.

¹⁰⁶ Oy, “Atasözü”, *DİA*, s. 44.

¹⁰⁷ Oy, “Atasözü”, *DİA*, s. 44.

¹⁰⁸ Didar Annaberdiyev, “Türkmen Halk Biliminde Atasözü Tanımlamalarına Genel Bir Bakış”, s. 189.

¹⁰⁹ Bkz.: Feridun Fazıl Tülbendçi, *Ata sözleri*, 2.b., İstanbul, İnkılap ve Aka Kitabevleri, 1977, s. 5-6.

¹¹⁰ Efendiyev, a.g.e., s., 109.

“Evrensel olarak son derece yaygın bir kültürel olgu olmakla beraber, atasözlerinin ilk olarak ortaya çıkışları yer ve zaman bakımından herhangi bir kesinlikten uzaktır. Muhtemelen, ulusların küçük topluluklar halindeki öncü nüvelerinin ormanlarda bitki kökleri ve meyvaları devşirerek geçimlerini sağladıkları toplayıcılık dönemlerinden veya dilin ortak bir anlaşma sistemi haline gelmesinden itibaren; kısaca insanlık tarihinin en erken çağlarından beri atasözleri var olmalıdır”¹¹¹.

Atasözlerinin tarihi ile ilgili özelliklerden biri de, eski şahsiyetlerin, eski gelenek ve âdetlerin, fetihler devrinde, İslami tesirlerin birçok atasözlerinde yer almasıdır. Bunlar, ait oldukları devirlerin özelliklerini aksettirmeleri bakımından başlı başına araştırma konusu olacak kadar önemlidir¹¹².

Her milletin kendi dilinde atasözünün olduğunu zikir eden Oy, yazıya geçmiş ilk atasözü örneklerine Mezopotamya’da bulunan tabletlerde rastlandığını ve bu rastlantıda bulunan atasözleri tarihin eski atasözleri olarak değer taşıdığını ifade etmiştir¹¹³.

Atasözlerinin yazıya geçirildikten sonra eski kaynaklarda da görüldüğü tespit edilmiştir. Atasözleri, Türk edebiyat tarihinin derinliklerine kadar uzanır. Başlangıcı henüz belirlenmeyen sözlü edebiyat dönemi, yüzyıllarca devam ettikten sonra VIII. yıla gelindiğinde sözlü edebiyatın yanında, *Orhun Abideleri* (VIII. yüzyıl), *Kutadgu Bilig* (XI. yüzyıl), *Divanı-ı Lügati’t-Türk* (XI. yüzyıl), *Oğuzname* ve *Kitab-ı Dede Korkut* gibi dil ve edebiyat geleneğinde başlamıştır¹¹⁴.

Atasözlerinin en değerli toplusu orta çağda “Oğuzname”¹¹⁵ eseridir. Bu eser tamamen atasözlerinden ibarettir. İlk defa Azerbaycan Türkologu Samet Alizade tarafından 1987’de, Petersburg’daki el yazması aslından Türk Dünyasına kazandırmıştır. Önceden kırıl alfabesi ile basılan daha sonra 2006’da Latin alfabesiyle yeniden yayınlanmıştır. 1992’de Ali Haydar Bayat, “Oğuzname (Emsal-i Mehmedali) XVI. yy.da Yazılmış Türk Atasözleri Kitabı” adla Türkiye’de yayınlamıştır¹¹⁶. Bu kitaptaki birçok atasözleri üç toplumun atasözlerinde geçer.

---

¹¹¹ Çobanoğlu, a.g.e., s. 3.

¹¹² Soykut, a.g.e., s. 25.

¹¹³ Oy, “Atasözü”, *DİA*, s. 44.

¹¹⁴ Vefik Paşa, a.g.e., s. 43; Oy, “Atasözü”, *DİA*, ss. 44-45; Beydili, a.g.e., s. 10-11.

¹¹⁵ Samet Alizade, *Oğuzname*, Bakı, “Şerq-Qerb” Yayınları, 2006.

¹¹⁶ Ali Haydar Bayat, *Oğuzname (Emsal-i Mehmedali)*, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1992.

Ancak atasözlerinin bazılarını incelendiğinde ne zamana ait olduğu ortaya çıkışını tespit etmek en azından mümkün oluyor. Mesela, “*Atalar sözü Kur’an’a gire bilmez, ama onunla yanaşı gider*” atasözü, Kasımzade’nin dediği gibi, “her halde İslam zihniyeti devrinde denildiği aşikârdır”¹¹⁷. Ayrıca, “*Bir fincan kahvenin kırk yıl hatırı vardır*”¹¹⁸ atasözü Kanuni Sultan Süleyman devrinde kahvenin Osmanlı Devletinde içilmeğe başladığı zamandan sonra ortaya çıkmıştır¹¹⁹. Yine “*İstanbul’un yangını olmasaydı evlerin eşiği altından olurdu*”¹²⁰ sözü de, İstanbul yangınından sonra söylenmeye başlanmıştır¹²¹.

Dede Korkut Kitabı’nda geçen atasözleri¹²² ise şunlardır: “*At işler, er öğüner*”, “*Çıkan can geri dönmez*”¹²³, “*Oğul bile neylesin, baba ölüp mal kalmasa*”¹²⁴ ve “*Kız anadan görmeye öğüt almaz, oğlan babadan görmeye sofraya sermez*”¹²⁵.

Bazı Azerbaycan atasözleri Sovyetler Birliğinde ortaya çıkmıştır: “*Kolkoz anbarı el sofrasıdır*”¹²⁶, “*Maşın (araba) pamukçunun dostudur*”, “*Pamuk tarlası hüner meydanıdır*”¹²⁷ gibi atasözleri örnek verilebilir.

Bazen büyük şairlerin sözleri de zamanla atasözlerine çevrilmiştir. Azerbaycan atasözlerinin birkaçı Seyid Azim Şirvani’nin, Cefer Cebbarlı’nın ve Semed Vurğun’un sözleri olduğu bilinir. “*Ayak bir bir koyarlar merdivene*”¹²⁸ Şirvani’nin, “*Azatlık güzel yaşamak içindir*”, “*Tecrübe yükselişin kanadıdır*” atasözleri Cefer Cabbarlı’nın ve “*Çörek (ekmek) bol olarsa, basılmaz Vatan*”, “*Soğuk mezara da zinettir insan*”, “*Akılsız köpekler yıldıza hürer*”¹²⁹ gibi atasözleri de Azerbaycan halk şairi merhum Samet Vurğun’un sözlerindedir¹³⁰.

---

¹¹⁷ Hüseyinzade, *Atalar Sözü*, s. 6.

¹¹⁸ Vefik Paşa, a.g.e., s. 116.

¹¹⁹ Tülbendçi, a.g.e., s. 6.

¹²⁰ Vefik Paşa, a.g.e., s. 159

¹²¹ Tülbendçi, a.g.e., s. 6.

¹²² Hüseyinzade, *Atalar sözü*, s. 10.

¹²³ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, s. 1-2.

¹²⁴ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, s. 2.

¹²⁵ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, s. 2.

¹²⁶ Hüseyinzade, *Atalar Sözü*, s. 439.

¹²⁷ Hüseyinzade, *Atalar sözü*, s. 10.

¹²⁸ Beydili, a.g.e., s. 45.

¹²⁹ Teymur Ahmedov, Allahşükür Qurbanov, *Atalar sözü ve Deyimler*, Bakı, “Nurlar”, 2007, 19.

¹³⁰ Hüseyinzade, *Atalar sözü*, s. 10.

Atasözlerinin derlenmesi ve kitaplarının baskısı hakkında bilgi vermek gerekirse, atasözleri hakkında günümüzde çok ve geniş literatüre rast gelinir. Atasözlerinin derleme işi, sistemli olarak Tanzimat döneminde başlamıştır¹³¹. Ancak yukarıda bilgi verildiği gibi bu dönemden önceki, Divanü Ligati't-Türk, Dede Korkut Kitabı, Oğuzname ve Kutadgu Bilig gibi tarihi eserlerde de atasözlerine rast gelinir.

Ancak tam olarak müstakil atasözü kitapları olarak, Şinasi'nin *Durub-ı Emsal-i Osmaniye'si*, Ahmet Vefik Paşa'nın *Müntehat-ı Durub-ı Emsal'i*, Vacid Efendi'nin taş basması *Durub-ı Emsal'i*, Ahmed Midhat Efendi'nin *Türki Durub-ı Emsal'i* Tanzimat döneminde derlenmiştir¹³².

Latin harflerinin kabulünden sonra çoklu atasözleri kitapları basılmıştır. Türk Dili ve Edebiyat Ansiklopedisi'nin yazdığı kitaplarının listesine göre, 1923'ten 1973'e kadar elli yıl arzında 30 civarında kitap zikir etmiştir¹³³. Artık günümüzde atasözleri kitaplarını sayını tespit oldukça zordur.

Azerbaycan atasözlerinin toplanması, tertip ve basılması, esasen, XIX asrın sonlarından itibaren başlamıştır. Atasözleri, çeşitli, gazete, dergi, derslik kitaplarında vs. yazılma yoluyla gerçekleşmiştir. İlk defa sistematik olarak Tiflis'te "SMOMK"¹³⁴ tarafından basılmıştır. Mecmuanın özellikle, 1898'te 24'cü sayısında Azerbaycan atasözleri ve mesellerine yer verilmiştir¹³⁵.

Türkmen atasözlerinin derlenmesi de XIX asırların sonlarında başlamıştır. Özellikle, Türkmen atasözleri kitaplarını yayınlanması Sovyetler döneminde daha da geniş yayılmıştır¹³⁶.

II. TOPLUMSAL CİNSİYET

Toplumsal cinsiyetle ilgili çalışmalar 1920'lerde başlanmış, son otuz kırk yılda da çoğalmıştır. 1960'lardan günümüze kadar toplumsal cinsiyetle ilgili çalışmalar hemen

¹³¹ Oy, "Atasözü", *Türk Dili ve Edebiyat Ansiklopedisi*, I, s. 217.

¹³² Oy, "Atasözü", *Türk Dili ve Edebiyat Ansiklopedisi*, I, s. 217.

¹³³ Bkz.: Oy, "Atasözü", *Türk Dili ve Dili Edebiyatı Ansiklopedisi*, I, s. 217-218.

¹³⁴ "Sbornik materialov dlya opisaniya mestnostey iplen Kavkaza" (Kafkas yerlerinin ve halklarını öğrenen belgeler toplusu (mecmuası).

¹³⁵ Beydili, a.g.e., s. 11-12.

¹³⁶ Geniş bilgi için bkz.: Didar Annaberdiyev, *Türkmen Atasözlerine Psikolojik Bir Yaklaşım*, s. 43-61.

hemen her alanda görülmeye başlanmıştır. Ama en çok sosyal bilimlerde, özellikle sosyolojide toplumsal cinsiyet konusu dikkatleri kendine çekmiş, feminizm harekâtının sonucunda bu kavram daha çok tartışılmaya başlanmıştır. 1980’lerden sonra sosyal bilimlerdeki kadın araştırmaları, toplumsal cinsiyet araştırmaları (gender studies) olarak yapılmıştır¹³⁷.

Toplumsal cinsiyetle ilgili literatürde hem cinsiyet (sex), hem de toplumsal cinsiyet (gender) ifadesine rastlanılır. İngilizce’de cinsiyet kavramı “sex”, toplumsal cinsiyet kavramı ise “gender” terimleri ile ifade edilir. Toplumsal cinsiyet terimi genellikle, erkekler ve kadınlar arasındaki fiziksel ve sosyal farklılıkları anlatmak için kullanılır¹³⁸. Batı literatüründe de “sex ve gender” terimleri bazen aynı manada ve bazen de farklı manada kullanılmaktadır¹³⁹. Ancak bu kelimeler sosyal bilimlerde kadın ve erkeğin rollerine ilişkin “sex” ve “gender” farklı farklı anlamlarda kullanılır.

Her kişinin biyolojik yönü vardır; yani erkek veya kadın. Bireyin doğuştan kazandığı cinsiyet kategorisini açıklamak için “sex”, yani “cinsiyet” kavramı kullanılır. Cinsiyet daha çok “canlıların üremesi mümkün kılan ve erkek-dişi ayrımı ortaya çıkaran farklılaşma” olarak da tarif edilir¹⁴⁰. Cinsiyet, doğumla kazanılır, ontolojiktir¹⁴¹, aynı zamanda biyolojik bir yönünü ifade eder. Nüfuz cüzdanlarında yazılan cinsiyet, insanın biyolojik yönünü ifade eden cinsiyet (sex) kavramıdır¹⁴². Aynı zamanda “sex” sözcüğü, hem bir kişi kategorisini ifade ederken, hem de “seks yapma” gibi insanların bulunduğu edimlere gönderme yapan muğlak bir sözcüktür¹⁴³.

Diğer bir kavram ise “toplumsal cinsiyet” (gender) kavramıdır ki kişiye toplum tarafından verilen bir kategoridir. Toplumsal cinsiyet kavramını sosyoloji biliminde ilk kullanan Ann Oakley’dir. Oakley’e göre “Cinsiyet insanın biyolojik yönünü ve ayrımını

---

¹³⁷ Özge Zeybekoğlu, *Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Erkeklik Olgusu*, Ankara, Eğiten Kitap, 2013, s. 8.

¹³⁸ Martin Slattery, *Sosyolojide Temel Fikirler*, 5.b., (yay. haz. Ümit Tatlıcan- Gülhan Demiriz), Ankara, Sentez Yayıncılık, 2012, s. 341.

¹³⁹ Zehra Dökmen, *Toplumsal Cinsiyet, Sosyal-Psikoloji Açıklamalar*, İstanbul, Sistem Yayıncılık, 2004, s. 2.

¹⁴⁰ Ömer Demir-Mustafa Acar, *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, 3.b., İstanbul, Vadi Yayınları, 1997, s. 45.

¹⁴¹ Zeybekoğlu, a.g.e., s. 7.

¹⁴² Dökmen, a.g.e., s. 4.

¹⁴³ Anthony Giddens, *Sosyoloji*, (yay. haz. Hüseyin Özel-Cemal Güzel), Ankara, Ayraç Yayınevi, 2000, s. 97.

anlatır, toplumsal cinsiyet ise erkeklik ve kadınlık arasında eşitsiz bölünmeye gönderme yapmaktadır”¹⁴⁴.

Connell’e göre, ““Toplumsal cinsiyet”, insanların eril ve dişil olarak, üremeye dayalı bölünmesi kapsamında veya bölünmeyle bağlantılı olarak örgütlenmiş pratik anlamına gelir”¹⁴⁵. Toplumsal cinsiyet ilişkileri gündelik etkileşimlerin ve uygulamaların ürünleridir. Sıradan insanların özel hayatlarındaki eylemleri ve davranışları, ortaklaşa toplumsal düzenlemelerle doğrudan bağlantılıdır. Bu düzenlemeler ömür boyu ve kuşaktan kuşağa sürekli bir yeniden üretime tabi olmakla birlikte, değişebilmektedir¹⁴⁶.

Toplumsal cinsiyet (gender), “kadın ya da erkek olmaya toplumun ve kültürün yüklediği anlamları ve beklentileri ifade eder; kültürel bir yapıyı karşılamaktadır ve genellikle bireyin biyolojik yapısı ile ilişkili bulunan psikolojik özelliklerini de içermektedir”¹⁴⁷. Bununla birlikte sosyologlar tarafından toplumsal cinsiyet terimi, davranışlar ve rollerdeki, erkeksilik (masculinity) ve dişilik/kadınsılık (femininity) olarak adlandırılan kişisel niteliklerdeki farklılıkları anlatmak için kullanılmıştır”¹⁴⁸.

Toplumsal cinsiyet çalışmaları “kadın çalışmaları” üzerine yoğunlaşmıştır ve “kadın/kadınsallık” üzerinde oluşturulmuş hâkim literatürden kaynaklanmaktadır¹⁴⁹.

Çocuk doğduktan sonra onun biyolojik cinsiyeti mevcuttur, ancak tam olarak toplumsal cinsiyete sahip değildir. Çocuk büyürken toplum da, çocuğun önüne cinsiyete uygun kurallar, şablonlar veya davranış biçimleri dizisi koyar¹⁵⁰.

Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet arasındaki farkı şöyle gösterilebilir: Cinsiyet, “eril” ve “dişi” olarak ferdin biyolojik cinsiyetine göre belirlenir; doğaldır; biyolojiktir; değişmezdir ve her yerde aynıdır; değiştirilemez. Toplumsal cinsiyet ise, sosyo-kültürel olarak toplumun ve kültür tarafından yüklenilir; insan icadıdır; eril ve dişil niteliklere,

---

¹⁴⁴ Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, (çev. Osman Akınhay-Derya Kömürçü), Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1999, s. 98.

¹⁴⁵ R.W. Connell, *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar, Toplum, Kişi ve Cinsel Politika*, (çev. Cem Soydemir), İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1998, s. 190.

¹⁴⁶ Anthony Giddens, *Sosyoloji*, (yay. haz. Hüseyin Özel-Cemal Güzel), İstanbul, Kırmızı Yayınları, 2008, s. 510.

¹⁴⁷ Dökmen, a.g.e., s. 4.

¹⁴⁸ Slattery, a.g.e., s. 341.

¹⁴⁹ Birsen Banu Okutan, “Din ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmalarının Teorik ve Metodolojik İmkânı: Literatürel Bir Değerlendirme”, *Toplum Bilimleri Dergisi*, Ocak Haziran 7 (13), s. 9.

¹⁵⁰ Connell, a.g.e., s. 255.

davranış modellerine, rollere, sorumluklara vs. işaret eder; değişkendir; zaman, kültüre, hatta aileye göre değişir; değiştirilebilir¹⁵¹.

Connell, kendi kitabında toplumsal cinsiyetle ilgili şunları yazıyor: “Toplumsal cinsiyet psikolojisinde en yaygın anlayış birer grup olarak kadınların ve erkeklerin farklı kişilik özelliklerine sahip olduğunu varsayar: Kadınlar ve erkekler yaradılışları, karakterleri, dış görünüşleri, düşünüş biçimleri yetenekleri ve hatta tüm kişilik yapıları açısından birbirlerinden farklıdır”¹⁵².

Toplumsal cinsiyetle tartışmasında temel sorun, erkekler ve kadınların toplum içindeki davranışlarının biyoloji tarafından mı yoksa aksine kültür tarafından mı belirlendiğidir. Erkekler ve kadınlar doğaları gereği mi, yoksa içinde yaşadıkları toplum yüzünden mi farklıdır? Erkekler doğaları gereği ‘yapan/eden konumunday’ken, yani işçi, savaşçı, yazar ve karar alıcıyken, kadınlar ‘bakıcı konumunda’ mıdır? Böylelikle, bu doğa mı, gelişme mi tartışması sosyal bilimlerde yirmi-otuz yıl devam etmektedir¹⁵³.

Butler’in yazdığına göre, cinsiyet ile toplumsal cinsiyet arasındaki ayırım ilk başlarda “biyoloji kaderdir” ifadesine itiraz olarak kullanılmıştır¹⁵⁴. Çünkü doğacı argüman, iki cinsiyet arasında sosyal farklılıkların toplum içinde doğrudan biyolojik farklılıkların olduğunu iddia eder¹⁵⁵. Gelişmeci argüman ise cinsiyet rollerinin biyolojik olarak değil, kültürel olarak belirlendiği ve sosyal olarak inşa edildiğini iddia eder. Yani insan davranışını daha çok çocuğun yetiştiği toplumsal ve kültürel çevrenin bir yansıması olarak görür¹⁵⁶.

Butler: “Toplumsal cinsiyetin kültürel olarak inşa edildiği, dolayısıyla ne cinsiyetin nedensel sonucu ne de onun kadar sabit bir şey olduğu savı için de kullanılmaktadır”¹⁵⁷ diye yazar.

Simone de Beauvoir “Kişi kadın doğmaz, kadın olur” diyor. Beauvoir için toplumsal cinsiyet “inşa edilmiştir”¹⁵⁸. Toplumsal cinsiyetin kültürel yorumu olduğunu, ya da

---

¹⁵¹ Funda Rana Adaçay, *Toplumsal Cinsiyet ve Kalkınma*, Bursa, Ekin yayınevi, 2014, s. 11-12.

¹⁵² Connell, a.g.e., s. 225.

¹⁵³ Slattery, a.g.e., s. 341.

¹⁵⁴ Judith Butler, *Cinsiyet Belası, Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi*, (çev. Başak Ertür), İstanbul, Metis Yayınları, 2008, s. 50.

¹⁵⁵ Slattery, a.g.e., s. 342.

¹⁵⁶ Slattery, a.g.e., s. 342.

¹⁵⁷ Butler, a.g.e., s. 50.

¹⁵⁸ Butler, a.g.e., s. 54.

kültürel olarak inşa edildiğini iddia eden esasen feminist kuramcılardır¹⁵⁹. Görüldüğü üzere, cinsiyet ile toplumsal cinsiyet arasında fark vardır. Biri doğuştan sahip olunan cinsel organa göre insana ya erkek ya da kadın kimliği verilir. Diğerine göre ise, kadın ve erkek kimliğini kazandıktan sonra toplum tarafından belirli farklılıklar, statü ve roller yüklenilir.

Toplumsal cinsiyet üretiminde birkaç yaklaşım vardır. Bunlar işlevselci yaklaşım ile feminist yaklaşımlardır. İşlevselci yaklaşım, genellikle toplumun parçaları birbiriyle bağlantılı olan, bu parçalar dengedeysen akıcı biçimde işleyen ve sosyal dayanışmayı meydana getiren bir sistem olarak görülür. Bundan dolayı, toplumsal cinsiyetle ilgili işlevselci yaklaşımlar, toplumsal cinsiyet farklılıklarının sosyal istikrar ve kaynaşmaya katkıda bulunur. “Doğal farklılıklar” düşünce okuluna mensup yazarlar, erkekler ve kadınlar arasında iş bölümünün biyolojik temelli olduğunu savunmaktadırlar. Kadınlar ve erkekler, biyolojik bakımdan en uygun oldukları görevleri yerine yetirirler¹⁶⁰.

İkinci yaklaşım olan feminist yaklaşımdır ki feminist hareketler, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini açıklamayı ve bu eşitsizliklerin üstesinden gelinebilmesi için gündem oluşturmayı amaçlayan birçok kuram ortaya atmışlar¹⁶¹. Feminist yaklaşımları olarak liberal feminizm, sosyalist ve Marxçı feminizm ve radikal feminizm olarak bilinir. Liberal feminizm, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini açıklamasını toplumsal ve kültürel tutumlarda arar. Bu feminist bakış açısına göre, kadınların aşağılanması daha geniş bir sistem ya da yapının bir parçası olarak görmezler. Bunun yerine, erkeklerle kadınlar arasındaki eşitsizliklere katkıda bulunan çok sayıdaki farklı etkene dikkati çekerler¹⁶². Liberal feministler, ailede, okulda ve medyada değişiklik arayışı içindedir ve fertlerin katı cinsiyet rolleri ile sosyalleşmenin sürmeyeceğini kabul ederler¹⁶³.

Sosyalist fenimizm, Marx’ın çatışma kuramından hareketle geliştirilmiştir. Sosyalist feministler, ataerkilliği aynı zamanda kapitalizmi ortadan kaldırmayı hedeflemiştir. Bunun için de liberal feminizmi, toplumda kadın-erkek eşitliğine düşmanlık besleyen son derece güçlü çıkar ilişkileri olduğunu göremediği için

---

¹⁵⁹ Butler, a.g.e., s. 53.

¹⁶⁰ Giddens, a.g.e., s. 515.

¹⁶¹ Giddens, a.g.e., s. 516.

¹⁶² Giddens, a.g.e., s. 517.

¹⁶³ Sevda Demirbilek, “Cinsiyet Ayrımcılığının Sosyolojik Açıdan İncelenmesi”, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, C. 44, S. 511, 2007, s. 19.

eleştirmişler¹⁶⁴. Engels, ataerkilliğin köklerinin özel mülkiyette olduğunu ve kapitalizmin az sayıda erkeğin elinde refah ve gücü toplanmasını sağlayarak ataerkilliği yoğunlaştırdığını ileri sürmüştür. Sosyalist feministler, sınıf esaslı sosyal sistem içerisinde yapısal bir öge olarak eşitsizliğin kadın üzerindeki baskısını vurgularlar. Kadınlar üzerindeki bu baskı, farklı ırklar ve engellilere yönelik diğer baskı biçimleriyle etkileşim içindedir¹⁶⁵.

Radikal feminizm ise daha katı bir düşünceye sahip olmuşlar. Yani kadın sömürsünden ve kadınlar üzerinden çıkar sağlamasından erkeklerin sorumlu olduğu düşüncesi hâkimdir. Bu feministlere göre, ataerkilliğin aradan kaldırılmasıdır. Ataerkillik her zamanda ve her kültürde var olan evrensel bir fenomen olarak görülür¹⁶⁶. Radikal feministlerin genellikle ataerkilliğin kadın bedenini ve cinselliğini bir biçimde mal haline getirdiği konusu üzerinde dururlar. Diğer bir radikal feministler ise erkek egemenliğinin merkezinde erkeklerin kadınlara uyguladığı şiddetin olduğuna işaret ederler. Esasen, aile içi şiddet, tecavüz ve cinsel taciz gibi eylemler kadına uygulanan baskının birer parçasıdır¹⁶⁷.

Toplumsal cinsiyetten ilave dört temel kavram da mevcuttur. Bunlar, toplumsal cinsiyet kimliği, toplumsal cinsiyet rolleri, toplumsal cinsiyet kalıp yargıları ve toplumsal cinsiyet ayrımcılığı kavramlarıdır. Bu kavramlar kısaca açıklanacaktır.

A.TOPLUMSAL CİNSİYET KİMLİĞİ

Kimlik kavramının kökü Latince'den “idem”den gelmekle birlikte, uzun bir tarihi olsa da, ancak yirminci yüzyıla kadar popüler bir terim olarak kullanılmamıştır¹⁶⁸. Sosyolojide kimlik kuramı sembolik etkileşimcilikle bağlantılıdır ve William James ile George Herbert Mead’in tartıştığı pragmatik “benlik” kuramından çıkmıştır. “Benlik, insanların iletişim ve dil aracılığıyla kendi doğaları ve toplumsal dünya üzerinde düşünmelerini sağlayan, insana özgü bir yetenektir”¹⁶⁹.

---

¹⁶⁴ Giddens, a.g.e, s. 518.

¹⁶⁵ Demirebilek, a.g.m, s. 19.

¹⁶⁶ Giddens, a.g.e., s. 518.

¹⁶⁷ Giddens, a.g.e., s. 519.

¹⁶⁸ Marshall, a.g.e., s. 405.

¹⁶⁹ Marshall, a.g.e., s. 405.

Bir kimsenin kendisine “ben kimim” sorusu ve buna verdiği cevaplar onun kimliğini oluşturur. “Kimlik (identity), insanın kendini tanımlama ve konumlamasının ifadesidir. Daha açık bir deyişle kimlik, insanın kendisini sosyal dünyasında nasıl tanımladığı ve nasıl konumlandığını yansıtır, onun kim olduğu ve nerede durduğuna ilişkin bir cevaptır. Bu noktadan hareketle: kimlik, bir birey ve grubun kendini diğer birey ve gruplardan ayırdığı özelliklerinin bütünü olarak tanımlanabilir. Bu açıdan baktığımızda kimliğin tanımı, daima bir diğerine göre yapılır”¹⁷⁰.

Bir kişi kendini kadın veya erkek olarak tanımlıyorsa, buna cinsiyet kimliği denilir¹⁷¹. Başkalarına insanın kendisini anlatmak için büyük bir ihtimalle en başta söyleyeceği özellik cinsiyetidir. Ayrıca cinsiyet kimliğinden başka bir de “cinsel kimlik” vardır. Yukarıda ifade edilen tanımlanan en çok cinsiyet kimliğini açıklar. Ancak cinsel kimlik ise, “daha çok tercih edilen cinsel yönelimi ifade etmek üzere kullanılmaktadır ve heteroseksüellik, homoseksüellik, biseksüellik, transseksüellik ya da aseksüellik olarak sınıflanması mümkündür”¹⁷².

Toplumsal cinsiyet kimliğinin ortaya çıkışı konusunda en etkili kuramlardan Sigmund Freud’un kuramıdır. Freud’a göre, bebek ve küçük çocuklardaki toplumsal cinsiyet farklılıklarını öğrenmenin merkezinde, penisin varlığı ya da yokluğu yer almaktadır. “Benim bir penisim var” deyişi, “Ben bir erkeğim” deyişi ile aynı manada iken “Ben bir kızım” deyişi ise “ Benim penisim yok” deyişi ile aynı manadadır. Freud, buradaki sorunun yalnızca anatomik ayrılıklar olmadığını söylemeye özen gösterir; penisin varlığı ya da yokluğu, erkeklik ya da kadınlık için bir simgedir¹⁷³.

Bu kurama göre, yaklaşık dört veya beş yaşlarındaki çocuğu babasının kendisinden beklediği disiplin ve özerklik yüzünden, onun kendi penisini kesmek istediğini hayal ederek kendisini tehdit altında hisseder. Çocuk kısmen bilinçli olsa da, çoğunlukla bilinçsiz bir biçimde babasını, annesine duyduğu bağlanmaya karşı rakip olarak görür. Annesine duyduğu erotik duyguları bastıran ve babasını üstün bir varlık olarak gören çocuk, kendisini babasıyla özdeşleştirir ve kendi erkek kimliğinin farkına varır. Çocuk annesine duyduğu aşkı, bilinçsiz nitelikteki babasının kendisini hadım

---

¹⁷⁰ Nuri Bilgin, *Sosyal Psikoloji Sözlüğü, Kavramlar, Yaklaşımlar*, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 2003, s. 199.

¹⁷¹ Dökmen, a.g.e., s. 13.

¹⁷² Dökmen, a.g.e., s. 14.

¹⁷³ Giddens, a.g.e., s. 104. Ayrıca bkz.: Dökmen, a.g.e., s. 32-37.

edeceği korkusuyla bırakır. Diğer taraftan kız çocuklarının da “penis kıskançlığı” duydukları varsayılır çünkü erkekler çocuklarını ayırt eden görünür bir organa sahip değildirler. Annesi, kız çocuğunun gözündeki önemini yitirir çünkü onun da penisi yoktur. Kız çocuğu kendisini annesiyle özleştirdiğinde, “ikinci en iyi”nin fark edilmesinde içerilen boyun eğme tutumu devralır¹⁷⁴.

Freud’un bu kuramı, eleştirilmiştir. Öncelikle kızların toplumsal cinsiyet gelişimine ilişkin yaklaşımı çeşitli yönleri ile eleştirilmiştir. Özellikle penis kıskançlığı erkeklerin vajinalarının olmayışına kızların tepkileri, kızların superegolarını erkek çocuklarıkinden daha zayıf oluşu gibi görüşleri sorgulanmıştır¹⁷⁵.

Toplumsal cinsiyet kimliğinin ortaya çıkışı konusunda ikinci kuram olarak da Chodorow’un kuramıdır. Chodorow, kendisini erkek ya da kadın olarak görmeği öğrenmenin, çocuğun erken bir yaşta anne babasına bağlanmasıyla ortaya çıktığı ileri sürmektedir. Chodorow, babanın yerine annenin önemini, Freud’un yaptığından daha fazla vurgulamaktadır. Bir çocuk, yaşamının ilk dönemlerinde, annenin kendi üzerindeki etkisinin kolayca baskın etki olması nedeniyle, anneye duygusal olarak bağlanma eğilimi taşımaktadır. Bu bağlanma, ayrı bir benlik duygusuna erişmek için bir noktada kopar, böylelikle çocuk daha az sıkı bir bağımsızlık içine girmelidir¹⁷⁶. Erkek çocuklar ve erkekler, kendilerinden kadınsı özdeşimler ve kadınsı duyguları şiddetle reddederler ve bu tür özellikleri tehdit edici, dolayısıyla kaygı verici bulurlar. Kız çocukları için ise cinsel kimliği kazanmak daha az problemlidir, çünkü kız çocukları annenin devamı olarak ve ona benzeyerek büyürler. Kız çocuklarının kendilerini, farklılığı vurgulayarak, “erkek olmayan” şeklinde tanımlamaları gerekmemektedir, kendilerini “kadın olan ben” olarak tanımlayabilmektedirler¹⁷⁷.

Sonuç olarak, cinsiyet kimliği insanın kendini kadın ve erkek olarak tanımasıdır. Toplumsal süreç içinde birey kendini erkek ya da kadın olarak algılar ve kendini toplumda kim olduğunu öğrenmiş olur.

---

¹⁷⁴ Giddens, a.g.e., s. 104; Dökmen, a.g.e., 35-36.

¹⁷⁵ Dökmen, a.g.e., s. 37.

¹⁷⁶ Giddens, a.g.e., s. 105.

¹⁷⁷ Dökmen, a.g.e., s. 39.

B.TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİ

Rol kavramı tiyatrodan alınmış bir terimdir. Tiyatrodaki kullanılan “rol” ile sosyolojide kullanılan “rol” arasında fark vardır. “Rol, belirli statü ya da toplumsal konumlara atfedilen toplumsal beklentileri ortaya koyar ve bu tür beklentilerin gerçekleşip gerçekleşmeme sürecini analiz eder”¹⁷⁸. Rol, kişinin toplumdaki yerine göre hareket etmesi gerektiği bir davranış biçimidir¹⁷⁹. Toplum tarafından bireyden beklenen davranışlar vardır. Birey de bu davranışlar bütününe göre, hareket eder ve bu davranışlara uymak zorundadır.

Roller, alışkanlık olarak devam eder ve sosyal normlara göre yerine getirilir. Mesela bir aile üyelerinin yerine getirmesi gereken davranışları vardır¹⁸⁰. Anne, baba, ağabey, abla, kardeş vs. gibi aile üyelerinin belirli rolleri vardır. Bazen bir kişinin birden fazla rolleri yerine getirmesi zorunda kalıyor. Mesela, bir erkeğin, koca, baba, kendi annesi ve babasının yanında yetişkin çocuk, işyerinde müdür, ya da işçi, apartmanında komşu veya arkadaşlarının yanında lider gibi rolleri de üstlenmesi olabilir¹⁸¹.

Toplum tarafından kız ya da erkek olarak tanımlandıktan sonra çocuklar cinsiyetin kültürel anlamlarını öğrenmeye ve kazanmaya başlarlar. “Toplumsal cinsiyet rolü, toplumun tanımladığı ve bireylerin yerine getirmelerini beklediği cinsiyetle ilişkili bir grup beklentilerdir”¹⁸². Bir kişi kadınsa, toplumda buna göre ondan davranış biçimi beklenilir, eğer erkekse ona göre ondan davranması istenilir. Toplumda bazı hareket ve davranış biçimi vardır ki toplum tarafından kadınsı ve erkeksi davranış bütünü olarak belirlenmiştir.

Connell’ın yazdığına göre, “Cinsiyet Rollerini” ile ilgili literatür çok geniştir. Ayrıca “Cinsiyet Rollerini”, “cinsiyet farklılıkları” ve “cinsel karakter” farklılık üzerine bu konuyla ilgili fazla literatürün var olduğunu zikir eder¹⁸³.

“Toplumsal cinsiyet rolleri, kadınlığın ve erkekliğin sosyal ortamlarda ifade edilidir. Cinsiyet rolü, kadına ve erkeğe uygun bulunan kişilik özellikleri ve davranışlar

---

¹⁷⁸ Marshall, a.g.e., s. 624.

¹⁷⁹ Mustafa Erkal, *Sosyoloji (Toplumbilimi)*, 15.b., İstanbul, Der Yayınları, 2011, s.15.

¹⁸⁰ Gönül İçli, *Sosyolojiye Giriş*, 6.b., Ankara, Anı Yayınları, 2012, s. 99.

¹⁸¹ Bkz.: İsmail Doğan, *Sosyoloji, Kavramlar ve Sorunlar*, 13.b., Ankara, Pegem Akademi Yayınları, 2014, s. 147-149; Vejdi Bilgin, *Bizi Kuşatan Toplum: Sosyolojiye Giriş*, 5.b., Bursa, Emin Yayınları, 2014, s. 77.

¹⁸² Dökmen, a.g.e., s. 16.

¹⁸³ Connell, a.g.e., s. 77.

olarak ifade edilir ve kültürel beklentileri ifade eder. Bir erkek için uygun olduğu düşünülen davranışlar erkeksi (maskülen), kadınlar için uygun olduğu düşünülen davranışlar ise kadınsı (feminen) olarak adlandırılır”¹⁸⁴.

Sonuç olarak, toplumsal cinsiyet rolü, toplum tarafından erkeğe ve kadına yüklenen bir davranış biçimi olarak da ifade etmek mümkündür. Toplum tarafından kadın ve erkek için belirlenmiş bir davranış bütünü vardır ve kadın ve erkek de bu davranış biçimi kalıbı içinde davranması gerekir.

C.TOPLUMSAL CİNSİYET KALIPYARGILARI

Kalıpyargı (stereotip) Yunanca stereos (katı) ve typos (damga) sözcüklerinden türemiş, Kuzey Amerikalı gazeteci Walter Lippman’ın *Public Opinion* adlı kitabında, “kafamızdaki sabit, dar ufuklu resimler”i karşılayacak şekilde geliştirmiştir. Stereotip, aşağılayıcı anlamıyla kullanılır, sosyolojik açıdan tiplendirme sürecini anlatan bakış açısını ifade eder¹⁸⁵. Ayrıca stereotip, diğer fert ve fertler grubunu tanımlamak için kullanılan basitleştirilmiş betimsel kategoriler de olarak da tanımlanmıştır¹⁸⁶.

Kalıp yargı (stereotyp), insanların başka gruplar hakkında ırk, cinsiyet, yöre, ulus ve meslek gibi kategorileştirerek aynı özellikleri taşıdıklarına inanmaktır. “Toplumun bir grup olarak kadınların ve bir grup olarak da erkeklerin göstermelerini beklediği özelliklere toplumsal cinsiyet kalıpyargıları denilmektedir”¹⁸⁷. Mesela, “Kadının yeri kocasının yanındır”. Kadın ve erkekler için uygun görülen hareket ve faaliyetlere “cinsiyet rollerine ilişkin kalıpyargılar” denir. Mesela, “Evin reisi erkektir”¹⁸⁸ gibi algılar erkek ve kadınlar için toplum tarafından önceden kabul edilmiş kalıpyargılardır.

Kalıpyargılar, insanları birtakım türlere, tiplere bölmeyi ifade eden zihinsel yapıtlardır. Belli özelliklerin bazı insanlarda var sanılmasını ifade ederler. Bu özelliklerin, her zaman gerçeğe ve olumlu kanıtlara dayanmaksızın, sadece mevcut bulunması gerektiği kanısına dayanırlar. Bir başka ifade ile, insan kafasındaki düşünceleri

---

¹⁸⁴ Dökmen, a.g.e., s. 18.

¹⁸⁵ Marshall, a.g.e., s. 701.

¹⁸⁶ Nuri Bilgin, a.g.e, s. 367.

¹⁸⁷ Dökmen, a.g.e., s. 19.

¹⁸⁸ Adaçay, a.g.e., s. 19.

sadeleştiren bir takım zihinsel eylemler ve basma kalıp düşüncelerdirler¹⁸⁹. Kadınlar için genellikle kalıp yargı olarak ilgi ve bakım verici ve pasif olma özellikler, erkekler için ise aktif ve başarılı oldukları düşünülür¹⁹⁰.

Kalıp yargıların özellikleri şunlardır:

1. Kalıpyargılar olumlu ve olumsuz hususiyetlere sahip olabilirler. Mesela, “kadınlar erkeklerden daha cesurdur” olumlu, “kadının saç uzun aklı kısadır” ifadesi ise olumsuz kalıp yargılardır.

2. Toplumun değerlerini kapsamına aldığı için sözlü kültüre dayanmaktadır. Gelenek ve göreneklerini içine alır. Çeşitli gruplarca konuşularak edilir ve yayılırlar, böylece davranış durumuna gelirler.

3. İnsanlar nesnelere ve dış grubu stereotipleme çok kolay olduğu için, önyargılar kullanılmaktadır. Bunlar genellikle yanlış ön yargılardır. Gerçeğin, yarısından çok daha az bir gerçeği ifade ederler.

4. Daha çok basit bilgileri içermektedir. “Kadınlar dedi kuduçudurlar” ifadesi gibi kalıp yargı olarak kabul edilmiştir¹⁹¹.

Toplumsal cinsiyet kalıp yargılarında en çok göze çarpan özellikler olarak kadınlar için; daha duygulu, daha duyarlı oldukları, çocukları sevdikleri ve çocuk bakımından anladıkları, yemek yapmayı bildikleri, fedakâr oldukları gibi özellikler, erkekler için; bağımsız, soğukkanlı, cesur, kuvvetli oldukları, ev dışında çalıştıkları gibi özelliklere sahip olduklarını toplum tarafından kabul edilmiştir. Mesela, kadın cesur olmayandır, kaba saba konuşmayan ve davranmayan; erkek de duygulu olmayandır, cici bici, narin nazik davranmayan¹⁹².

Cinsiyet kalıp yargıları, sosyologlar, çocukların cinsiyet rollerine uygun biçimde sosyalleşmesini, büyüklerle çocuklara bireysel açıdan gelişme gösterme fırsatlarının sunulmasını sağlayan sürecin bir parçası olarak sayarlar¹⁹³.

---

¹⁸⁹ Mahmut Tezcan, *Türk Kişiliği ve Kültür-Kişilik İlişkileri*, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1977, s. 107.

¹⁹⁰ Dökmen, a.g.e., s. 20.

¹⁹¹ Bkz.: Yasemin Apalı, “Sosyolojik Açıdan Kadınlarla İlgili Kalıp Yargılar”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 26, Yıl 2011/1, , ss. 52-53; Tezcan, *Türk Kişiliği ve Kültür-Kişilik İlişkileri*, s. 107-110.

¹⁹² Dökmen, a.g.e., s. 107.

¹⁹³ Marshall, a.g.e., s. 101.

Toplumsal cinsiyet kalıp yargıları olarak erkek gibi erkek olacak, kadın da kadın gibi olacak. Eğer bir kadın erkek gibi hareket ederse, toplum tarafından hoş karşılanmaz ve bir erkek de kadın gibi davranırsa, toplum tarafından tepki ile karşılaşacaktır.

D.TOPLUMSAL CİNSİYET AYRIMCILIĞI

Ayrımcılık (discrimination), Latince discriminato sözcüğünden gelir ve ayırma anlamını ifade ediyor¹⁹⁴. Ayrımcılık kavramının en kısa tanımı “adil olmayan davranışlar” manasındadır, ırk ve etnik köken bağlamında ele alınmaktadır¹⁹⁵.

Ayrımcılık kavramı genel olarak, yaş, fiziki yetenekler, sınıf, etnik köken, cinsiyet, ırk ya da din ayırımına dayalı haksız muameleler için kullanılmaktadır. Sosyologlar tarafından genel olarak ayrımcılık; bir sosyal gruba ya da grup üyelerine, grubun bir parçası olmaları nedeniyle negatif eylem olarak tanımlanmıştır¹⁹⁶.

Cinsiyet ayrımcılık kavramının yerine “cinsiyetçilik” kavramı da kullanılmaktadır¹⁹⁷. Cinsiyetçilik, cinsiyete dayalı uygulanan bir ayırımdır ve haksız olduğu kabul edilir¹⁹⁸. Dökmen’in aktardığına göre, Glick ve arkadaşları, cinsiyetçiliği ikiye bölerek, “düşmanca cinsiyetçilik” ve “korumacı cinsiyetçilik”ten oluştuğunu ireli sürerler. Düşmanca cinsiyetçilik, kadının erkeğe göre zayıf ve ona bağımlı olarak algılanması, düşük seviyede görülmesi ve ayrımcılığa tabi tutulmasıdır. Korumacı cinsiyetçilik ise kadının korunması, yüceltilmesi ve sevilmesi gibi olumlu tutumları içermekle birlikte kadının erkeğe göre düşük seviyede olduğunu gösteren önyargıdır¹⁹⁹.

Cinsiyet ayrımcılığı daha çok iş ve eğitim²⁰⁰ alanlarıyla birlikte ekonomik, siyaset ve sosyal yaşamda da ortaya çıkmaktadır²⁰¹. Aslında kadınların meslek yaşamlarını etkileyen önemli etkenlerden biri, çalışan kadınlar için işin çocuklara sahip olduktan sonra verilen karardır. 1990’ların ortalarında Britanya’da yürütülen bir araştırma sağlık hizmetlerinde teknik personel kadrosuna başvuran kadınlarla görüşme yapan

---

¹⁹⁴ Nuri Bilgin, a.g.e., s. 42.

¹⁹⁵ Marshall, a.g.e., s. 51.

¹⁹⁶ Demirbilek, a.g.m., s. 14.

¹⁹⁷ Dökmen, a.g.e., s. 122.

¹⁹⁸ Marshall, a.g.e., s. 101.

¹⁹⁹ Dökmen, a.g.e., s. 122.

²⁰⁰ Dökmen, a.g.e., s. 123.

²⁰¹ Bkz. Demirbilek, a.g.m., s. 21-23.

yöneticilerin görüşlerini soruşturmuştur. Araştırmacılar, görüşmeyi yapanların kadınlara çocuklarının olup olmadığını ya da olmasına niyetlerinin olup olmadığını her zaman sorduğu tespit edilmiştir. Ancak erkeklere böyle bir soru hiç sormuyorlardı²⁰².

Cinsiyet ayrımcılığı eğitimde, bireylerin cinsiyetleri yüzünden eğitim olanaklarından yoksun kalması biçimde ortaya çıkar²⁰³. Kızların daha az okutulması veya belli okullara sadece erkeklerin alınmasını örnek gösteriliyor²⁰⁴. Ekonomide ise işyerinde eğitimde, iş bölümünde, ücretlendirmede kadın ve erkeğin yaptıkları işle değil, cinsiyet temeline dayanarak işleme tabi tutulmasıdır. Ekonomik kriz dönemlerinde işten çıkarmalarda öncelikle kadın çalışanların tercih edilir. Bunun nedeni de daha çok aile reisinin erkek olarak düşünülmesi ve evi geçindirme rolünün erkeğin görevi olarak görülmesidir²⁰⁵. Siyaset, geleneksel olarak erkek işi kabul edilmesi ile birlikte, kadınlar karar mekanizmalarına katılımının engellenmesi sonucunda erkekler oranla daha düşük temsil edilmeleridir. Sosyal yaşamda ise kadınlar daha ayrımcılığa maruz kalmaktadırlar. Özgür davranma kısıtlılığı, giyim, konuşma ve davranışlarına özen gösterme zorunluluğu, kendini ifade etmedeki sınırlamalar sosyal yaşamda cinsiyet ayrımcılığı girmektedir²⁰⁶.

III. GELENEK

Gelenek kavramı, karmaşık ve belirsiz bir kavramdır. Gelenek sözü, sözlük anlamı “devretmek”, “teslim etmek” anlamlarına gelmektedir²⁰⁷. Gelenegın İngilizce karşılığı “*tradition*”dır. Latince “*tradere*”den gelmektedir. “*Tradere*” şu manalara gelir: a) Kurtuluş, b) Bir bilginin elden ele aktarılması, c) Bir öğretiyi başkalarına iletme, d) Teslim olmak ve ihanet etmek²⁰⁸. Bazen “Gelenek” dendiğinde “belli bir yolu izleme”, “belli bir çerçevede hareket etme” veya “daha önceden birisinin ortaya koyarak gelenekselleştirdiği şeyi devam ettirme” anlaşılır. Diğer taraftan örf, âdet ve töre kavramları da gelenekle yakından ilişkilidir.

---

²⁰² Giddens, a.g.e., s. 257.

²⁰³ Demirbilek, a.g.m., s. 21.

²⁰⁴ Dökmen, a.g.e., s. 123.

²⁰⁵ Demirbilek, a.g.m., s. 21.

²⁰⁶ Demirbilek, a.g.m., s. 22-23.

²⁰⁷ Ali Akdoğan, *Geleneksel Toplumdan Modern Topluma Geçişte Dini Hayat*, İstanbul, Rağbet Yayınları, 2002, s. 33.

²⁰⁸ Mustafa Armağan, *Gelenek*, İstanbul, Ağaç Yayınları, 1992, s. 14.

Gelenek denildiği zaman basit dilde bir toplumun âdetleri, örfleri dikkate alınır. Bir halkın yaşam tarzının, diğer insanlarla iletişim kurma, kullandığı dil, dini yaşantısını da içine aldığını söylemek mümkündür.

Gelenek, “belirli davranışsal norm ve değerleri benimseyip aşıl原因ayan, gerçek ya da hayali bir geçmişle süreklilik gösteren ve genellikle yaygın biçimde benimsenen ritüeller ya da başka sembolik davranış biçimleriyle ilişkili toplumsal pratikler kümesi”²⁰⁹ olarak tanımlanır.

Gelenek, sosyal bilimlerde, özellikle sosyolojide şöyle tarif edilmiştir: “Gelenek, kelime anlamıyla bir kuşaktan diğerine aktarılan herhangi bir beşeri uygulama, inanç, kurum ya da zanaat için kullanılır. Geleneklerin içerdikleri şeyler oldukça farklı olmakla birlikte, tipik olarak toplumsal bir grubun ortak mirasının parçası olarak görülen bazı kültür unsurlarına işaret eder. Gelenek sık sık toplumsal kararlılığın ve meşruluğun kaynağı olarak görülür, fakat mevcut değişime temel sağlayabilmek için de geleneğe başvurulur. Kavram, modern bir toplumla bir karşıtlık kuran sosyolojide otoritenin niteliğiyle ilgili tartışmalarda önemlidir”²¹⁰.

Başka bir tanımda da gelenek, “geçmişin belirli bir takdimi ve bu geçmişin sürekli olarak yeniden meydana getirilmesidir. Bundan dolayı gelenek, objektif bir geçmişten daha kıymetli ve önemlidir. Ayrıca o geçmişi seçici bir anlayışla yeniden oluşturma, yeniden düzenleme, belirli bir anlayışla yeniden yerleştirmedir”²¹¹. Geleneğin bütün tanımlarına bakıldığında, vurgulanan ortak özellik, geleneğin geçmişte meydana gelmesidir.

Eski Türk kültüründe örf ve âdet kavramları, aynı “töre” kavramı ile ifade edilmiştir²¹². Töre, “bir toplumdaki gelenek (örf), görenek (âdet) ve ahlak kurallarının tümüne verilen addır. Toplumca ortaklaşa olarak kabul edilen, benimsenen gelenek ve göreneklerin, alışkanlıkların, ahlak kurallarının tümünü ifade eder”²¹³. Töre kavramı geniş kapsamlı bir terim olmakla, gelenek ve görenek ve âdetlerin tümünü içine alır. Töre, “bir toplulukta benimsenmiş, yerleşmiş davranış ve yaşama biçimlerinin, kurallarının,

---

²⁰⁹ Marshall, a.g.e., s. 258.

²¹⁰ Nicolas Abercrombie-Stephen Hill-Bryan S. Turner, *The Penguin Dictionary of Sociology*, London, Penguin Books, 1986, s. 219-220.

²¹¹ Akdoğan, a.g.e., s. 34.

²¹² Erol Güngör, *Tarihte Türkler*, s. 57.

²¹³ Hüseyin Peker, “Töre”, *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul, Risale Yayınları, 1990, s. 144.

görenek ve geleneklerin, ortaklaşa alışkanlıkların tümüdür”²¹⁴. Törenin kapsamı içerisinde yer alan gelenek, bir toplumun üyeleri arasında zamanla gelişerek sosyal ve kültürel dayanışmayı artıran ve nesilden nesle intikal ederek devam eden değerler ve kurallardır. Görenek ise, toplum içinde alışkanlık haline getirilen ve uyula gelen davranış tarzlarıdır. Mesela, çıplak gezmek ve mutlaka giyinmek mecburiyeti bir geleneğe dayanır; fakat giyim tarzı görenekler tarafından tayin edilir. Törelere oluşturan diğer bir kurallar bütünü de ahlaki kurallardır. Ahlak da, insanların davranışlarını iyi ve kötü açısından değerlendirilir ve uymaları gereken kuralları bildirir²¹⁵.

Türkler törelerini büyüklerden öğrenerek yetiştirdi. Törenin hükümleri hem siyasi mahkemelerde hem de adi mahkemelerde tam tamına uygulanırdı. Türk töresi oldukça sert ve kesin hükümler ihtiva ederdi. Cezaları ağırdı, ama töre, Türk cemiyetinin belkemiğini teşkil ettiği için hiç kimse bu cezaları haksız ve adaletsiz görmezdi²¹⁶.

“Âdet” gelenek ve örf manasında kullanılır. Sözlükte, “eski duruma dönmek; geri çevirmek, bir şeyi tekrarlama, üst üste yaparak alışkanlık haline getirmek” gibi manalara gelen “avd” kökünden türemiştir. Tanımı ise “Toplum nazarında genel kabul görmüş ve öteden beri tekrarlanarak yerleşmiş bulunan uygulamadır”²¹⁷.

Âdetler atalardan kalmadır. Geçmiş nesillerden aktarılmış olur. Sosyal kurallardır. Sosyal katılım, yani terbiye yoluyla geçmiş nesillerden sonraki nesillere aktarılır. Âdet bireysel değil, toplumsaldır, yeni çıkan her kurala âdet denilmez, buna yenilik-bidat denir. Âdetlerin her dönem için insanlar tarafından makbul görülmekle birlikte reddedilene de mevcuttur. Yanı sıra geçmiş nesillerde makbul görülen kuralların yeni nesil tarafından reddedilebilir²¹⁸.

Örf sözlükte “iyi olan, yadırganmayan, bilinen, tanınan; peş peşe gelen” anlamına gelir. “Belli nitelikteki sosyal davranış biçimlerini ve dildeki yerleşik kullanımları ifade eder”²¹⁹. Örf ve âdet aynı anlamda kullanılsa da, aslında bu kavramlar arasında farklar vardır. Bazı âdetler örf olduğu gibi, bazı örfler de adettirler. Ancak her âdet örf, her örf

²¹⁴ S. Kemal Sandıkçı, “Gelenek-Görenek, Örf-Âdet ve Tören’in İslam Dinindeki Yeri ve Önemi”, *Din ve Gelenek, Tartışmalı İlmî Toplantı*, 22-24 Ekim 2010, İstanbul, 2011, s. 29.

²¹⁵ Peker, a.g.m., s. 144.

²¹⁶ Göngör, *Tarihte Türkler*, s. 57.

²¹⁷ Hayrettin Karaman, “Adet”, *DİA*, I, s. 369.

²¹⁸ Zeki Aslantürk- Tayfun Amman, *Sosyoloji Kavramlar, Kurumlar, Süreçler, Teoriler*, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2000, s. 270-271.

²¹⁹ İbrahim Kafi Dönmez, “Örf”, *DİA*, XXXIV, s. 87.

de âdet değildir. Örf de sosyal kuraldır. Bu bireyin hem biyolojik hem de iradesinin üstünde olur²²⁰. Geleneği bir anlamda örf üretir. Örf geleneksel toplumu belirler²²¹.

Erol Güngör, örf ve âdetler hakkında “insan cemiyetini düzenleyici kaideler sisteminin bir kısmını teşkil ederler” diye yazar²²². Bu düzenleyici kaidelere genel olarak “norm” denilir. Norm önceden belirlenmiş ve uyulması gereken standart özelliklerdir. Sosyal normlar, toplumsal davranışların nedenidir. Aynı zamanda, sosyal norm, bir toplumda yaşayan insanlar, neyi, ne zaman ve nasıl yapmaları gerektiğini gösteren kaidelerdir. Mesela, uykudan uyandıktan sonra yüzü yıkamak, tıraş olmak, yemek yerken bazı hareketlere dikkat etmek vs. gibi hareketler normlara uygun davranışlardır²²³.

Atasözleri de toplumun âdetini, örfünü ve geleneğini yansıtan sözlü kültürüdür. Âdet hakkında atasözlerinde şöyle söylenmiştir: “Âdet kanun değil, ama kanun kadar hükmü var”²²⁴, “Âdet ayinden kavidir”, “Âdet etme, âdeti terk etme”, “Âdet insan bir haml-i sakildir”, “Âdet insana tabiat olur”, “Âdet yerini bulsun”²²⁵. “Örfler hüküm olunur, ama kavukla değil”²²⁶.

Geleneğe sık bağlı kalan topluma geleneksel toplum denilir. Geleneksel toplum, geleneğin ya da geleneklerin hâkim olduğu toplum biçimidir.

Gelenek her ne kadar kültürün bir parçası olsa da, aralarında farklılık vardır. Gelenek kültürün şemsiyesi altında kendini gösterir. Çünkü bazen gelenek denildiği zaman kültür anlaşılır, kültür denildiği zaman gelenek anlaşılır.

Kültürün bir parçası olarak insanların başka insanlarla kullandıkları dil dikkati çeker. Kültürün insana öğretmiş olduğu yetenekle, insanın yaşadığı sürece gördüğü ve yaşadığı olayları anlamlandırabilir, açıklayabilir. Çünkü insan kültürel ortamda yaşamını sürdüren bir varlıktır. Kültür, insanlar arası etkileşim sonucu ortaya çıkar ve gelişir, böylece “kültür toplumsal bir üründür”²²⁷. Dil insanları birbirine bağlayan bir öge olduğu gibi, kültürün sonraki nesillere aktarılması bakımından da çok önemlidir. Dil toplumun

²²⁰ Aslantürk-Amman, a.g.e, ss. 271-272; Ayrıca bkz.: Ziya Gökalp, “Örf nedir”, *Makaleler VIII*, (haz. Ferit Rağip Tuncor), Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981, s. 28-33.

²²¹ Mehmet Aysoy, *Geleneksel Sonrası Toplum Üzerine*, İstanbul, Açı Kitaplar, 2003, s. 16.

²²² Erol Güngör, *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*, 5.b., İstanbul, Ötüken Neşriyat, 1989, s. 88.

²²³ Erol Güngör, *Kültür Değişmesi ve Milletçilik*, s. 88.

²²⁴ Beydili, a.g.e., s. 22.

²²⁵ Vefik Paşa, a.g.e., s. 95.

²²⁶ Vefik Paşa, a.g.e., s. 190.

²²⁷ Enver Özkalp, *Sosyolojiye Giriş*, 8.b., Eskişehir, Anadolu Üniversitesi, 1995, s. 72.

simgesel sistemi olarak, kelimeler bir simge, dil de simgelerin bütününden oluşur. İnsanların bir dile sahip olması, dünyadaki olayları açıklayabilir, yorumlayabilir ve bu olaylara bir mana verebilir²²⁸.

Dil kültürün en önemli taşıyıcılarından. Toplumları ve kültürleri birbirinden farklı ve zaman içerisinde zengin kılan dildir. “Bir dili öğrenmek o kültürü öğrenmektir” sözü de bu açıdan anlamlıdır. Bazen bir kültürü öğrenirken, o kültürün kabul ettiği değerlerini de iyi bilmek gerekir. Mesela, Türk kültüründe aile değerlerini araştırırken “namus” kavramını da bilmek gerekir²²⁹. Yine Türk kültüründe bakirelik kavramının ne kadar önemli olduğunu da dikkate almak lazımdır.

Ailede karı koca ilişkisinde de kültürden kültüre farklılık olabilir. Türk kültüründe karı kocanın “koca”sı evin beyini, dolayısıyla evini reisi olduğunu ifade eder. Ayrıca “karı” ise evini hanımı olmayı, edilgenliği, namusu, destek olmayı ifade eder. Roller, buna bağlı görev ve sorumluluklar ile tutum ve davranışlar tamamen farklıdır. Kişi “kocam, beyim”, veya “karım, hanımım” dediği zaman sadece evlendiği kişiyi değil bütün bu rolleri de anlatmış olur. Pek çok kültürde kadının kocasına doğrudan ismiyle hitap edememesinin altında bu yatar²³⁰. Azerbaycan ve Türkmenistan kültüründe “karım” yerine, “çocuklarımmın annesi”, “hayat yoldaşım”, “hanımım” ve “hatunum” gibi ifadelerle birlikte, kadınlarında “kocam” ifadesine uygun olarak “erim”, aynı zamanda “hayat yoldaşı” ifadeler de kullanılır. Türkmenistan’da karı-koca ilişkisinde hiçbir zaman birbirine müracaatta isimleri ile hitap etmezler. Koca eşi için “heley” veya “hatun”, “çocuklarımmın annesi”, “keyvanımız” (bizim küçük sahipimiz), kadın da kocası için “adamam” (benim kocam), “öy eyesi” (evin sahibi) gibi ifadeler kullanılır²³¹.

Türklerin kültüründe evlenme geleneğinde, çeyiz, çeyiz eşyası olarak sandığın olması Türkleri başka milletlerden farklı kılan özelliklerdir. Bugün hala Azerbaycan’da kız evinden çeyiz olarak “sandık” getirme geleneği devam etmektedir. Kız için çeyiz hazırlarken önce sandık alınır ve çeyizler sandıkta saklanır. Yine farklı farklı isimlerle

---

²²⁸ İçli, a.g.e, s. 107.

²²⁹ Vejdi Bilgin, *Bizi Kuşatan Toplum*, s. 116.

²³⁰ Vejdi Biglin, *Bizi Kuşatan Toplum*, s. 116.

²³¹ М. Д. Мамедова, “Клан” Как Типичная Традиционная Семья в Туркменистане”, (“Klan” Как Тiрiçнауа Tradisionnaya v Türkmenistane), *Общество, Культура, Личность. Актуальные Проблемы Социально-Гуманитарного Знания, (Материалы международной научно-практической конференции 5-6 февраля 2012 года)*, “Социосфера”, Пенза-Витебск, 2012, s. 26.

adlandırılan başlık parası, Müslüman kültüründe ise “mehir” gibi uygulamaların olması kültürün kendine has özelliklerindedir.

Kültürün doğuştan değil, ama eğitim ve öğretim ile kazanıldığını ve sosyal miras olarak nakledildiğini ve devredildiğini belirten sosyolog ve sosyal antropolog Malinowski de, kültürü açıklarken bir misalden hareket etmektedir. Ona göre, bir zenci çocuk yaşadığı sosyal çevresinden alınarak Fransa’ya götürüldüğü takdirde, kendi ülkesinde, haşın tabiat ve ormanlar arasında alacağı şekilde çok farklı bir kişilik kazanacaktır. Farklı bir dil, değişik inanç ve gelenekler, değer hükümleri ile farklı sosyal bütünün, organizasyon orta kültürünü taşıyacak hale gelecek olan bu zenci çocuk, kendi vatanındakinden farklı bir sosyal miras ile temas halinde olacaktır²³².

Âdetlerin, örflerin hepsi bir kültür şemsiyesi altında toplandığını söylemek mümkündür. Bazen gelenek denildiği zaman, aynı zamanda kültür kavramını da ifade ediyor. Bir toplumun kültürünü açıklarken, onun bütün âdet ve geleneklerini açıklamak gerekir. İster maddi kültür, ister manevi kültür olsun her toplumun kendine has kültür değerleri vardır. Mesela, Azerbaycan kültüründe “çöreğe”, yani ekmeğe hürmet vardır. Ekmek tekçe rızık değildir, daha geniş kavramsal anlamı vardır. Tarih boyunca “Sofraların şahı ekme”, “el basılar (yurt basılır), ekme basılmaz”, “her şeyden vaz geçilir, ancak ekmekten vazgeçilmez”, “evlat atılır, ekme atılmaz” söylenmiştir. Günümüzde, ekme parçası yere düştüğünde yer götürülerek öpülüp göze sürülme uygulaması halen devam etmektedir.

Bunlara ilaveten, Türkmenlerin düğün âdetlerinde gelin evin avlusuna girdiğinde “yüzerlik” otu yakılarak tüstü (duman) yapılması²³³ aynı zamanda Azerbaycan’da da bu uygulama yapılır ve bu uygulama halen Azerbaycan’da çoğunluk bölgelerinde devam etmektedir. Bu daha çok kötü nazarlardan korunmak için uygulanan bir inanıştır. Böylelikle, aynı kültürün şemsiyesi altında farklı farklı bölgelerde yaşamalarına rağmen kökü aynı olan ve aynı değerleri paylaşan milletlerin âdet ve geleneklerinde aynılık vardır.

---

²³² Erkal, a.g.e., s. 137.

²³³ Durmuş Tatlıoğlu, “Türkmen İnanışları (Halk İnanışları)”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. IV, Sivas, 2000, s. 155.

Dilin kullanım tarzı hem kültürü etkiliyor hem de kültürden etkilenir²³⁴. Dil ve dilin bize sunduğu edebiyat da kültürün manevi mirasıdır. Edebiyat, folklor bir milletin manevi kültürü olarak tarihe geçer. Folklorun bir parçası olan atasözleri de kültürün manevi veçhesi olan bir üründür. Toplumun dil aracılığıyla kendi dünyasını ifade edilmiş, ahlak, örf, âdet ve hukuk kurallarını kendinde barındıran atasözleri de kültürün ayrılmaz parçasıdır. Atasözü kültür dil ilişkisi bağlamında ortaya çıkmış ve toplumunun bütün kesimlerinde kendini benimsetmiştir.

---

²³⁴ HAVİLAND William A., *Kültürel Antropoloji*, (çev. Hüsamettin İnanç), İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2002, s. 133.

İKİNCİ BÖLÜM

ATASÖZÜ VE TOLUMSAL CİNSİYET

I. DİN GELENEK İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA ATASÖZLERİ

Din her toplumda var olan bir fenomendir. İster ilkel toplumlarda olsun, ister günümüz toplumlarda olsun dinin var olduğu bir gerçektir. İnsanlığın ne kadar eski tarihine, tarihten önceki dönemlerine bile inilse, din olgusunun olduğu görülür²³⁵.

Geleneksel toplumlarda din ve gelenek iç içedir. Dinin bütün kurum ve kuruluşlar üzerinde büyük etkisi vardır. Geleneksel toplumda din ve gelenek iç içe olmakla birlikte dinin hâkim vaziyettedir; diğer sosyo-kültürel faaliyet alanlarının hepsine etki eder. Bunun sonucu da geleneksel toplumda bireyler arasında dini bakımdan tam bir inanç, ibadet birlik ve beraberliği vardır. Toplumun her tabakası ve kesimindeki bireylerin dini emirlere, yasaklara, ibadet, ayin ve uygulamalara olan riayeti genelde tamdır²³⁶.

Din mi geleneğin esasını oluşturur yoksa gelenek mi dinin esasını oluşturur sualine cevap vermek gerekirse, Schuon'a göre geleneğe cevherini veren din (religio)dir. Guénon'a göre ise din geleneğin adeta uygulaması gibi fikirleri ileri sürmüştür²³⁷.

“Modern dönemlerden önce hemen hemen bütün toplumlar dini bir atmosferde yaşadıklarından geleneksel bir çerçeveye, bir hakikat şuuruna, kutsallık şuuruna, otoriteye büyüklere, sefeye saygıya, toplumda işgal ettiği yeri koruma konusundaki büyük sağduyuya kendiliklerinden sahiptiler. Geleneğin boş bıraktığı hiçbir alan söz konusu olmadığından onun hayatın tümüne hâkim olduğu her türlü meşruiyetin kaynağı olduğu mütalaa edilmektedir”²³⁸.

²³⁵ Hans Freyer, *Din Sosyolojisi*, (çev. Turgut Kalpsüz), Ankara, Doğu Batı Yayınları, 2013, s. 53-54.

²³⁶ Günay, a.g.e., s. 395.

²³⁷ Armağan, a.g.e., s. 35.

²³⁸ Armağan, a.g.e., s. 52.

Türk geleneği (ister Türkmenistan, ister Azerbaycan) uzun zaman İslam dininin etkisi altında kaldığı için, Türk geleneği de İslam dininden etkilenmiştir. İster folklorda, ister edebiyatta, şiirlerde, atasözlerinde İslam dininin etkisi olmuştur. Bunun sonucunda da geleneksel dönemde ortaya çıkan atasözlerine dinin etkisi kaçınılmazdır.

II. DİN ATASÖZÜ İLİŞKİSİ

Atasözleri sözlü kültürün bir parçasıdır. Folklorun bir parçası olarak da dinin etkisinde kalması doğaldır. Din ile atasözü ilişkisini iki bakış açısından incelemek mümkündür; Birincisi, dinle uyumlu olan atasözleri, ikincisi, dinle uyumsuz olan atasözleri. Bu, iki bakış açısı aşağıda kısaca ele alınacaktır.

A.DİNLE UYUMLU OLAN ATASÖZLERİ

Din edebiyat ve folklorda olduğu gibi atasözlerine etki eder. Birçok atasözünde dini motiflerin aşikâr izleri görülür: “*Besmelesiz çıkma yola başa gelir türlü bela*”, “*Besmelesiz işe şeytan karışır*”, “*Allah Allah demeyince işler olmaz*”.

Din ile toplum arasında etkileşim bağlamında en çok dinin atasözlerine etkili olduğu söylenebilir. Bunun için de atasözlerinin dine, ayete, hadise etki etmesi imkânsız görünmektedir. Geleneksel toplumun hayatı dinin etkisi ile biçimlendiğinden bu dönemde ortaya çıkan atasözlerinin de dinin etkisi altında gerçekleşmiş olma ihtimali daha yüksektir.

İslam dininin bazı inanç esasları ve hükümleri kendisini atasözlerinde yansıtmıştır²³⁹. “İslamiyet’ten önceki çağların da izlerini taşıyan savlardan başlayıp günümüzde kullanılan atasözlerimize varıncaya dek, hemen her dönemin atasözleri arasında din ile ilgili olanlarına rastlanıyor. Pek çok atasözümüzde Allah ve Tanrı

---

²³⁹ Bkz.: Nuran Yılmaz, “Kültürümüzden Atasözlerimize Yansıyan İslam Dininin İnanç Esasları: “Amentü”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Vol. 2/4 Fall, 2007, ss. 1077-1094; Tuba Dik, “Atasözlerinde Adil Dünya İnancı”, *Milli Folklor*, Y.22, S.88, 2000, s. 31

kelimeleri geçmektedir. Peygamber, Azrail, cami, mescit, imam, hoca, hacı, cemaat, ahiret, ibadet, dua, fetva, cennet, cehennem gibi din ile ilgili kelimelerle örtülmüş atasözlerimiz de günlük hayatta sık sık kullandıklarımız arasındadır”²⁴⁰.

Aydın Oy, atasözlerinde din konusunda inceleme yapıldığında birkaç gerçekleri göz önüne serildiğini yazar. Bunlar: “Türk halkı dinine bağlıdır ve saygılıdır fakat kötü din adamları hakkında da en keskin yargılar atasözlerimizde yaşar. Atasözlerimiz, Türk halkının yüzyıllar boyunca laik din anlayışı içinde yaşadığını, dine körü körüne bağlanmadığını, bu alanda da uyanık bir ulus olduğunu gösterir. Bağnazlık (taassup) ve boş inanışlar (hurafeler) atasözlerimizde pek görülmez. Din, en gerçekçi çizgilerle ele alınmıştır. Dinde korku yerine sevgi ve saygıya yer verilmiştir. Din, yobaz anlayışı ile verilmeyip dünya ve ahiret arasındaki dengelemeye dikkat edilerek sunulmuştur”²⁴¹.

Kur’an-i Kerim’den²⁴² ve hadislerden²⁴³ etkilenecek ortaya çıkan atasözleri de vardır. “*Derdi veren dermanını da verir*”²⁴⁴, atasözü ile “*Eğer Allah sana bir sıkıntı verirse, O’ndan başkası onu gideremez...*”²⁴⁵ ve “*Nuh gemisine binen, tufandan korkmaz*” atasözü ile “*Hülasa Biz de onu (Nuh) ve yanındakileri o yükte dolu gemi içinde kurtardık*”²⁴⁶ ayeti arasında doğrudan bir ilgi bulunduğu görülür. “*Allah eli her elden üstündür*”²⁴⁷ atasözü “*Allah’ın eli onların ellerinin üstündedir*”²⁴⁸ ayetinden, “*Ne istersen, Allah’tan iste*” ve “*Hikmetinden sual olunmaz*”²⁴⁹ atasözleri de “*Yalnız Sana ibadet eder, yalnız Senden yardım dileriz*”²⁵⁰, ve “*O, yaptığından sorumlu olmaz, onlar ise sorumlu tutulacaklardır*”²⁵¹ ayetlerinden muhtemelen etkilenmiştir.

²⁴⁰ Oy, *Tarih Boyunca Türk Atasözleri*, s. 29.

²⁴¹ Oy, *Tarih Boyunca Türk Atasözleri*, s. 29-30.

²⁴² Bkz.: Yusuf Ünal, *Kur’an-ı Kerim’in Türk Atasözlerine Tesiri (İnanç Esasları Bağlamında)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya, 2011.

²⁴³ Bkz.: Selman Başaran, *Hadislerin Türk Atasözlerine Tesiri*, Bursa, Uludağ Üniversitesi Basımevi, 1994.

²⁴⁴ Beydili, a.g.e., s. 86.

²⁴⁵ Enam, 6/17.

²⁴⁶ Şuara, 26/119.

²⁴⁷ Soykut, a.g.e., 64.

²⁴⁸ Fetih, 48/10.

²⁴⁹ Tülbendçi, a.g.e., s. 295.

²⁵⁰ Fatıha, 1/6.

²⁵¹ Enbiya, 21/23.

“Her şey yedi ilahiyededir”²⁵², “Dünya kâfire cennettir”, “Dünya kâfirin cennetidir”, “Dünya müminlere cehennemdir”²⁵³, “Atla avratta uğur vardır”²⁵⁴ atasözlerine “Kalpler Allah’ın iki parmağı arasındadır. Onları dilediği şekle çevirir”²⁵⁵, “Dünya müminin zindanı, kâfirin cennetidir”²⁵⁶, “Uğursuzluk diye bir şey yok. Uğur ise üç şeyde olabilir: Kadında, attı ve evde”²⁵⁷ gibi hadisleri tesir etmiştir.

Görüldüğü gibi, bu bir gerçektir ki dinin atasözlerine büyük etkisi olmuştur. Bütün bunlara rağmen atasözleri vardır ki dinle uyumsuzdur.

B. DİNLE UYUMSUZ OLAN ATASÖZLERİ

Din genellikle sabit fenomenken, atasözleri değişkendir. İnanç esasları hiçbir zaman değişmez ve bazı temel ahkâmlar da var ki (farzlar, haramlar) onlar da zamana göre ve şartlara göre değişmez. Ancak atasözleri değişkendir, etkilenendir. Değiştirebilir, toplum tarafından üretilir ve toplumun yaşadığı devre uygun olarak, o zamanki hâkim olan egemen siyasi görüşe hizmet edecek yeni atasözleri ortaya çıkabilir²⁵⁸. Bazı atasözleri döneme göre kendi değerini yitirebilir. Bu konuya birinci bölümde “Atasözlerinin Kaynakları” başlığı altında vurgu yapılmıştır.

Dinden etkilenerek dini konularda ortaya çıkan atasözleri olduğu gibi, dine karşı tavrı alan, din aleyhine, dini kötüleyen, esasen de din âlimlerini hedef alan atasözleri de vardır. Daha doğrusu, atasözü gibi kabul edilmiştir. Böyle atasözlerinin sayısı çok olmasa da, zamanla toplum tarafından kabul edilmiştir. Bunun açık tezahürünü Sovyetler Birliği’nde yaşayan halkların atasözlerine bakıldığı zaman görülür. Mesela, “*Din ilmin düşmanıdır*”²⁵⁹ atasözü de muhtemelen Sovyetler zamanında ortaya çıkmıştır. Bilindiği gibi, Sovyetlerde dini yok etmek için dizi önlemler alınmıştır²⁶⁰. Bunlardan biri de

²⁵² Tülbendçi, a.g.e., s. 287.

²⁵³ Tülbendçi, a.g.e., s. 132.

²⁵⁴ Tülbendçi, a.g.e., s. 126.

²⁵⁵ Muslim, “Kader”, 17.

²⁵⁶ Muslim, “Zühd”, 1.

²⁵⁷ Tirmizi, “Edep”, 58; İbn Mace, “Nikâh”, 55.

²⁵⁸ Çobanoğlu, a.g.e., s. 21.

²⁵⁹ Hüseyinzade, *Atalar Sözü*, s. 270.

²⁶⁰ Geniş bilgi için bkz.: Behram Hasanov, *Sovyet Kuşağından Sovyet Sonrası Kuşağına Azerbaycan’da Din*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2007, s. 87-96;

folklorda din adamlarının kötölemek, gözden düşürmek için yürütülen propagandaydı. Hatta o kadar ileri gitmişlerdir ki atasözlerinden de istifade ederek dini toplumun hafızasından silmek istiyorlardı. Bunun mukabilinde Azerbaycan atasözlerini toplayan ünlü filolog Ebülkasım Hüseyinzade 1940'da "Din Aleyhine El Sözleri" kitabını yayımlamıştır²⁶¹. Bu kitapta "mollalar" ve din adamları hedef alınmıştır.

Sovyetler döneminde Azerbaycan ve Türkmenistan toplumunda en itibarlı şahıslar unvanları arasında yer alan "molla"²⁶² unvanı kötülendi. Atasözlerinde molla tipi olarak, "gözü doymayan", "paraya düşkün", "yalancı" vs. gibi özellikler ortaya konulur. "*Molla acgöz (gözü doymayan) olur*", "*Molla karınkulu (çok yiyen, karnı doymayan) olur*", "*Molla erkektir, sakalı uzun, aklı kısa*", "*Molla, sadaka vermez*", "*Molladan adam olmaz, palıddan badam (meşeden badem)*"²⁶³, "*Mollanın karnı beştir, biri her zaman boştur*"²⁶⁴ gibi atasözleri, molla tipini hep olumsuz kalıpyargılarla gösterir. Her üç toplumun atasözlerinde "*Hocanın dediğini yap (söylediğini dinle), yaptığını yapma (Hocanın okuduğunu dinle, gittiği yola gitme)*"²⁶⁵ atasözü de molla tipini kötölemek için söylenmiştir. Bilindiği "molla" sözü, Türkçede "hoca" manasındadır. Mollalar Azerbaycan'da dini temsil eden şahıslar olarak bilinir. "*Nerede gördün molla, suratını as*"²⁶⁶ atasözü de mollalar için kötü manada kullanılmış, mollalara karşı asık suratlı olmasını ve kötü muamele görmesini öngörür. Ayrıca günümüzde de Azerbaycan'da bazı yerlerde mollalar hakkında aynen atasözlerinde söylendiği gibi kötü algılar hala devam etmektedir. Azerbaycan toplumunda geçmişte atasözleri olarak halk arasında yaygın olmasına rağmen, ancak atasözleri kitaplarında yer almayan atasözleri bunlardır: "*Aklı*

Elçin Neciyev, *Azerbaycan'ın Sovyetler Tarafından İşgali ve Baskı Siyaseti (1920-1937)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2010, s. 207-224; Ekrem Özbay, "Çarlık ve Bolşevik Rusların Türkmenistan'da Uyguladığı Din Politikası ve Türkistan Örneği", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 204, Haziran, 2013, s.131-168.

²⁶¹ Ebülkasım Hüseyinzade, *Din Aleyhine El Sözleri*, Bakı, Azərneşr, 1940.

²⁶² Molla, geçmişte din adamı, dini okullarda, medreselerde ders veren, imam, dini lider gibi manaları da vardır. Bkz.: *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügeti*, C. III, s. 382., Büyük şahsiyetli insanlar için de molla lakabı söylenmiştir. Mesela, Molla Penah Vaqif, Molla Veli Vidadi (Azerbaycan şairleri). Ayrıca bkz. Vejdî Bilgin, "Türkmenistan'ın Dini Hayatında Geleneksel Kültürün Hâkimiyeti", *Uluslararası Türk Dünyasının İslamiyete Katkıları Sempozyumu, 31 Mayıs-1 Haziran*, Isparta, S.D.Ü. İlahiyat Fakültesi, 2007, s. 555.

²⁶³ Hüseyinzade, *Atalar Sözü*, s. 495-497

²⁶⁴ Myrat Çaryýew, *Türkmen Halk Nakyllary*, Aşgabat, Miras Yayınları, 2005, s. 426-427.

²⁶⁵ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I*, s. 316.

²⁶⁶ "*Harada gördün molla, kaşkabağını salla*", Hüseyinzade, *Atalar Sözü*, s. 641. Azerbaycan'da mollalar için bazı negatif laflar söylenmiştir ancak böyle atasözleri kitaplarda yer almaz. Mesela, Azerbaycan'da hala da mollalar için halk arasında söylenen bir ifade var: "*Harada gördün molla, onu ele orda zorla*". Yani nerede gördün mollayı (hoca) ona orada tecavüz et manasında söylenmiştir.

olan mescide gitmez". "Allaha el ulaşmıyor, padişaha söz". "Allaha umut bağlayan şamsız (mumsuz) kalar". "Allah'ın adı var, kendisi yok". "Allahsız yerde otur, büyüksüz yerde oturma". "Allah yoksulun (fakirin) genimidir (düşmanıdır)"²⁶⁷.

"Akli olan mescide gitmez" atasözünün anlayışına benzer toplumda fıkralar üretilmiştir. "Din Aleyhine El Sözleri" kitabında "Bak, Ben hiç Mescide giriyor muyum?" adlı fıkra geçer: "Bir kişi (burada erkek) köpeğini dövüyordu. Başka bir kişi ona dedi: "İti (köpeği) niye dövüyorsun? Yazıktır!" Köpeğin sahibi cevap verdi: "Ben bunu onun için dövüyorum ki, mescide girmiş". Diğer kişi şöyle dedi: "Vurma, hayvandır, bilmemiş mescide girmiş, anlasaydı mescide girmezdi. Bak gör hiç ben mescide giriyor muyum?"²⁶⁸.

"Allah'ın adı var, kendisi yok" atasözünün anlayışına benzer fıkra "Allah ölüp" adlı fıkradır. "Bir mescidin iki mollası varmış. Her gün bunların arasında namaz kıldırmak hususunda savaş çıkardı. Sonunda bunlar bıkip mescidi iki kısma bölüyorlar. Her ikisi kendi cemaati ile mescidin bir tarafında namaz kılarmış. Bu olayı gören dünya görmüş bir kişi kendi evinde salat okutup ve evinde yas tutar. İnsanlar bunun evine başsağlığı vermek için gelirler. Kimin öldüğü sorulduğunda diyor ki "Allah ölüp, göğe yas tutuyorum, ağlıyorum". Bu haberi duyan mollalar kişinin yanına gelip sorurlar: "Allah da ölür mü, bu nasıl sözdür diyorsun, istiğfar et". Kişi "ben görmüşüm ki ölenin malını bölerler, neden mescidi böldünüz? Demek ki, bu sizin son hilenizdir. Ne Allah var ne de mescide gitmek" diye cevap verir²⁶⁹.

Böylelikle, atasözleri de din aleyhine olumsuz tavır alabilir. Atasözlerinin din aleyhine olumsuz gözükmesinin sebebi topluma hâkim olan siyasal görüşün hâkim olmasıdır. Ancak, artık günümüzde böyle atasözleri halk arasında kullanılmamaktadır.

²⁶⁷ Bu atasözleri internetten farklı farklı sayfalardan taranmıştır.

²⁶⁸ Hüseyinzade, *Din Aleyhine El Sözleri*, s. 7.

²⁶⁹ Hüseyinzade, *Din Aleyhine El Sözleri*, s. 23.

II. ATASÖZLERİNDE TOPLUMSAL CİNSİYET

Toplumsal cinsiyet bağlamında atasözlerinde kadınlar için “kadın”, “avrat”, “hatun” ve “karı” (eş) kavramları kullanılmaktadır. Aynı zamanda erkekler için “erkek”, “koca”, “er” ve “yiğit” ifadeleri yer alır. Bu çalışmada toplumsal cinsiyetle ilgili atasözlerinde erkeğe ve kadına olan bakış incelenecek.

A. ERKEĞE BAKIŞ

Erkek kavramı için Türk ve Türkmen atasözlerinde “erkek”, Azerbaycan atasözlerinde ise “kişi” kavramları kullanılmaktadır. Ayrıca erkek kavramı ile aynı anlamda olan “er”, “yiğit” kavramları her üç toplumun atasözlerinde yer almaktadır. Ancak “er” sözü Azerbaycan ve Türkmenlerde yiğitlik manası ile birlikte, “koca” anlamına gelmektedir.

Erkek, kültürel olarak büyük mevkîe sahiptir. Erkek toplumda lider, söz sahibi, aynı zamanda aile reisi, kararlı, istikrarlı, idareci, çalışkan, evinin rızkını çıkaran, evin bütün sorunlarını halleden, eve ekmek getiren, evlatlarından sorumlu, savaşa katılan, yurdunu ve ailesini dış saldırılardan koruyan vs. önemli statülere sahiptir. Erkek, her zaman başarılı; maddi, manevi ve cinsel olarak güçlü; iktidar ve yetke sahibi; her zaman kazanan taraf olmak zorundadır. Erkek, her şeye çözüm getirecek güçte olmalı, duygularını asla belli etmemeli, alkole ve sigaraya karşı dayanıklı olmalı ve en önemlisi, her zaman her konuda kadından üstün olmalıdır. Hem kadın hem de erkek, toplumun kendisinden beklediği normlara uygun davranmak için çabalamalıdır²⁷⁰.

Erkeklerle ilgili atasözleri kadınla ilgili atasözlerine nispeten çok azdır. Ancak buna rağmen erkeklere yönelik atasözleri çok olumlu kalıpyargılarla ifade edilmektedir. Atasözlerinde erkek, kadından üstündür. Hiçbir zaman kadın erkekten üstün tutulmamıştır. Böylelikle, Türk kültüründe daha çok ataerkilliğin baskın olduğu görülmektedir. Atasözlerinde erkeğin vasıflarından en çok sözünde durması ve evin rızkını sağlması konuları öne çıkmaktadır.

---

²⁷⁰ Zeybekoğlu, a.g.e., s. 95.

1. Erkeğin Özgün Vasfı- Sözünde Durması

Sözünde durmak Türk toplumuna ait değerlerdendir. Birçok toplumda bu ve bunun gibi değerlere rastlanmak mümkündür. Mesela, sözünde durmakla birlikte, vatan, din, aile, ahde vefa, cömertlik kahramanlık vs. gibi değerler de toplumun değerler sisteminde yer alır²⁷¹. Türk toplumunda erkeğin itibarı verdiği sözünde durup durmamasına göre belirlenir. Erkek hiçbir zaman verdiği sözüne hilaf çıkamaz. Eğer erkek verdiği sözü yerine getirmezse, toplumda itibardan düşer, güveni kalmaz. Bunun için erkek, sözünde durmak zorundadır. Sözünde durmak bir değerdir ve Türk toplumunda erkeklerin bu değere sahip çıkması gerekir. “*Erkeğin sözü, demirin kertiği*”²⁷², “*Erkek kendi sözünün sahibi olmalıdır*”²⁷³, “*Erkeğin sözü bir olur*”, “*Erkeğin kendisine bakma, sözüne bak*”²⁷⁴.

Türk toplumunda erkek arkadan konuşmaz. Sözü yüze söyler. Sözü yüze söylemek, erkeğin en üstün vasfı olarak telakki edilir: “*Erkek sözü yüze der*”²⁷⁵. Diğer bariz vasıf ise erkeğin sözü ile ameli bir olmalıdır. Sözü ile ameli olmayan erkeğe, toplumda güvenilmez. “*Erkeğin sözü ile işi (ameli) bir olmalı*”²⁷⁶.

Sözünde durmamak, halk arasında denildiği gibi “*tükürüğünü yalamak*”²⁷⁷ olarak kabul edilir. Bunun için Azerbaycan atasözünde “*Erkek tükürüğünü yalamaz*”²⁷⁸ diye geçmektedir. Sözünde durmayan insana halk arasında “*tükürüğünü yaladı!*” denilir.

Erkeğin sözünde durması ile ilgili atasözlerine “*verilen sözün ve anlaşmanın yerine getirilmesi*”²⁷⁹, bir anlaşma yapıldığı takdirde verilen sözü yerine getirme²⁸⁰ gibi konulardan bahseden ayetler ve sözünü tutmayan adamın münafık olması²⁸¹ gibi ve buna

²⁷¹ Vejdî Bilgin, *Bizi Kuşatan Toplum*, s. 121.

²⁷² TÜRK DİL KURUMU, *Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler I-II*, 4.b., Ankara, Türk Dil Kurumu yayımları, 2009, s. 113. Bu atasözü “*Yiğidin sözü, demirin kertiği*” gibi de geçer. Bkz.: Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I*, s. 476.

²⁷³ “*Kişi öz sözünün ağası olar*”.

²⁷⁴ “*Kişinin özüne garama, sözüne gara*”, Çaryëw, a.g.e., s. 410.

²⁷⁵ Başka bir atasözünde “*yiğit*” ifadesi yer alır: “*Yiğit sözü yüze der*”, bkz.: Hüseyinzade, *Atalar sözü*, s. 356.

²⁷⁶ Hüseyinzade, *Atalar sözü*, s. 473-478

²⁷⁷ Bkz.: *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lüğeti*, IV, s. 387. TDK, *Türkçe Sözlük, I-II*, C.II, s. 2263.

²⁷⁸ “*Kişi tüpürdüyünü yalamaz*”, Hüseyinzade, *Atalar sözü*, s. 437.

²⁷⁹ İsrâ, 17/34.

²⁸⁰ Nahl, 16/91.

²⁸¹ Buhari, “İman”, 24; Müslim, “İman”, 107; Tirmizi, “İman”, 14; Nesai, “İman”, 20.

benzer hadisler muhtemelen etki etmiştir. Aslında Kur'an kadın erkek ayırımı yapmadan bütün Müslümana hitap ettiği için, sadece sözünde durmak erkeklerin özelliğidir diye sınırlandırmak doğru değildir. Genellikle, sözünde durmak hem kadına hem de erkeğe emredilmiştir.

2. Rızık Temin Eden Erkektir

Türk toplumunda evin geçimini sağlayan kişi erkek, evi çekip çeviren de kadındır. Erkeklerden güçlü olmaları, ailelerini geçindirmeleri, çevre üzerinde belirli bir etkinlik ve kontrol sağlamaları; kadınlardan sabırlı, anlayışlı olmaları, insan ilişkilerini düzenlemeleri beklenir. “Geleneksel aile düzeninde aile düzeninde kadın ve erkek rolleri beklentilere göre ayrılmış; ekonomik gücü temsil eden erkeğe aktif ve belirleyici, kadına ise erkeğe bağımlı ve düzenleyici bir rol yüklenmiştir”²⁸². Erkekler genellikle, günlük hayat ile ilgisi, hane içindeki kadınlarınkine oranla çok azdır. Zamanlarının çoğunu evden uzakta geçirirler²⁸³.

Erkek dışarıda çalışarak, rızık eve getirmelidir. Atasözlerine göre erkeksiz evin rızık olmaz, erkek evin geçimini sağlamak için bütün gayretini seferber etmeli, aynı zamanda bütün zorunluklara rağmen ekmeğini taştan çıkarmalıdır. Her üç toplumun atasözlerinde bu düşünce görülmektedir: “*Erkeği olmayan evin rızık olmaz*”²⁸⁴, “*Erkekten gayret*”²⁸⁵ *olsa, toprağı gızıla (altına) çevirir*”, “*Er ol, ekmeğini taştan çıkart*” “*Er olan*

²⁸² E. Olcay İmamoğlu, “Aile İçinde Kadın-Erkek Rollerini”, *Türk Aile Ansiklopedisi*, C. III, Ankara, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, 1991, s. 832.

²⁸³ Nermin Erdentuğ, *Sosyal Âdet ve Gelenekler*, Ankara, Kültür Bakanlığı yayınları, 1977, s. 42.

²⁸⁴ “*Kişi olmayan evin rızık olmaz*”, Hüseyinzade, *Atalar sözü*, s. 438.

²⁸⁵ “*Kişide geyret olsa, torpağı gızıla dönderer*”; **Geyret (qeyrät)**, Azerbaycan dilinde esasen, onur, şeref, gurur, namus ve haysiyet gibi manalar için kullanılır. Vatan, halk, aile namusu; en aziz ve kutsal sayılan bir şeyin taassubunu çekme, şerefini, haysiyetini koruma manası vardır. Mesela, Vatan geyreti. Çalışma, fevkalade zahmet, çaba gibi manalarla birlikte, sabır, dayanıklılık, metanet, bir bela ve felaket karşısında erkekçesine dayanma manaları da vardır. Bkz.: *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lüğeti*, C.III, s. 92. Türkçe “gayret” sözüyle aynı manayı taşır. Bkz.: TDK, *Türkçe Sözlük*, C. II, s. 817-818; Ancak Azerbaycan’da namussuza, şerefsiz “geyretsiz” de denilir. “Bir kişinin geyreti yoktur” denildiği zaman artık o adamda şeref, namusun olmadığını ifade eder. Mesela, bir erkeğin kız kardeşi, annesi, karısı kötü yola düşerse, o adama “geyretsiz” denilir. Namuslu ve namussuzluğunu ifade etmek için bu kelime kullanılır. “Geyreti olmayanın ismeti de olmaz” atasözünde de açık ifade edilmiştir. Yani geyreti olmayan adam namussuzdur.

ekmeğini taştan çıkartır”, “*Arı gibi eri olanın dağ kadar yeri olur*”. “*Er getiri, avrat yetiri*”²⁸⁶, “*Erkek taştan getirir, ayal (kadın) – içten*”²⁸⁷

Geleneksel Türk kültüründe erkek, evde oturmaz. Evde oturmak, çalışmamak, erkeğe yakışmaz. Erkek her zaman dışarda çalışmak zorundadır. “*Er dışarıda olsun, ekmeği evde*”²⁸⁸. Erkekler tarlalarda ağır işler yaparlar ve dış dünya ile ilgili bütün münasebetleri idare ederler, büyük kararları verirler (alış veriş satışlarda dâhil), haneyi ve şerefini korurlar. İdari ve dini işlerin hepsi yalnız erkekler tarafından yapılır ve değirmende un öğütmek de erkek işi olarak bilinir²⁸⁹.

Geleneksel olarak evin geçimini her zaman erkek temin ettiği için kadının evin geçimini sağlaması hoş karşılanmaz. Genellikle, kadının malına muhtaç olmak “erkeklik” için bir noksandır. Erkeklik karizmasına uygun değildir. Çünkü erkek egemendir. Evin egemenliğini elde tutmak için, evin geçimini erkeğin temin etmesi gerekir. Kendisi çalışmayıp eşini çalıştıran erkeklere toplumda tepki olarak şöyle denilir: “Sen erkek olsan, kendin çalışıp karını çalıştırmazsın”. Böylelikle, erkek her zaman karısını, ev halkının bayan üyelerini dışarıda çalıştırmamaya özen gösterir. Atasözlerinde kadının malına muhtaç olmak doğru kabul edilmemektedir: “*Avradın malı, eşeğin nalı*”²⁹⁰, “*Karı malını yiyip de onmuş var mı? Kes bir soğan daha*”²⁹¹, “*Avrat malı- kap desmalı (havlususu)*”, “*Avrat malı alçak kapı kimidir (gibi), bir girdiğinde alnına değer, bir de çıktığında*”²⁹², “*Kadın malı, kapı mandalı*”²⁹³, “*Karı malı hamam tokmağıdır*”. Böylelikle, erkek kadının malına muhtaç olmaması için, evin geçimini temin etmek zorundadır. Çünkü erkeğin gururu, şerefi vardır. Toplumda kabul edilen düşünceye göre, kadının malına muhtaç olan erkeğin gururu olmaz. Yoksa kadının esiri durumuna düşer. Böyle bir algıyı Kutadgu Bilig’te bile görmek mümkündür: “*Ey seçkin ve bilgili insan, sen zengin bir kadın ile evlenmek isteyerek, kendini onun esiri durumuna sokma. O malına*

²⁸⁶ TDK, *Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler I-II*, s. 113.

²⁸⁷ Gurbandurdy Geldyýew- Annamyrat Altyýew, *Türkmen Nakyllary we Atalar Sözi*, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, s. 139.

²⁸⁸ Hüseyinzade, *Atalar Sözü*, s. 335.

²⁸⁹ Erdentuğ, a.g.e., s. 52-53.

²⁹⁰ TDK, *Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler I-II*, s. 149.

²⁹¹ Tülbendçi, a.g.e., s. 340.

²⁹² Hüseyinzade, *Atalar sözü*, s. 66.

²⁹³ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I*, s. 341.

*güvenerek, dilini uzatır; o birçok şeyler ister ve onun bütün bu arzularını yerine getirmek icap eder*²⁹⁴.

Erkek denildiği zaman evin geçimini sağlayan kişi olarak akla gelir. Asım Yapıcı, Çukurova Üniversitesi öğrencileri ile yaptığı araştırmada, “erkek” kavramının erkek öğrencilerinin zihninde yaptığı çağrışım “güçlü ve kuvetli” % 43,6, ikincisi “lider, reis, otorite” % 38, “geçim kaynağı, evin geçimini sağlayan” % 25,6 oranındadır²⁹⁵. Böylelikle, erkek öğrencilere göre, erkeklerin “geçim kaynağı”, “para getiren”, “ihtiyaçları karşılayan”, kısaca “geçimi sağlayan” sosyal rolleri hala geçerliliğini korumaktadır. Her ne kadar, kadınlar çalışma hayatına katılıp ailenin ekonomisine destek sağlasa da, erkek hala kendilerini geçim kaynağı olarak algılamaktadırlar. Geçim kaynağı olarak da “baba” ve “koca”, aile reisi olma vasfıyla tüm ailenin ihtiyaçlarını karşılamak erkeğin üzerine düşer²⁹⁶.

Ancak kız öğrencilere göre erkek kavramı “geçim kaynağı” olarak % 9.1 oranında değerlendirilmektedir²⁹⁷. Erkek öğrencilere nispeten erkeğin geçim kaynağı olması kız çocuklarında düşük olmuştur. Bu durum kadınların yükseköğretim süreci ve ekonomik bağımsızlık kazanma arzusuyla ilişkili olabilir. Ancak bütün bunlara rağmen yine erkeğe biçilen, evi geçindirme rolünün kadınların algı dünyasında nispeten önemini koruduğu şeklinde değerlendirilmiştir²⁹⁸.

İslam dini evin rızkını erkeğin (kocanın) karşılamasını tavsiye eder. Bir hadiste “koca, kendi mal varlığı ve imkânlarına göre eşinin nafakasını temin edip her türlü ihtiyacını gidermekle yükümlü”²⁹⁹ olduğundan bahsetmektedir. Yine başka hadiste bir kişi Peygamber’den kadınların erkeklerin üzerindeki haklarını sorduğunda Peygamber (s.a.v) şöyle cevap vermiştir: “*Yediğiniz ölçüde yedirmek, giydiğiniz seviyede giydirmek, yüzlerine vurmamak, yaptıkları işin ve kendilerinin çirkin olduğunu söylememek, onları yataklarında yalnız bırakmamak gerekirse, bu işi sadece evde yapmaktır*”³⁰⁰. Erkeğin

²⁹⁴ Has Hacib, a.g.e., s. 325.

²⁹⁵ Asım Yapıcı, *Toplumsal Cinsiyet Din ve Kadın*, İstanbul, Çamlıca Yayınları, 2016, s. 165-167.

²⁹⁶ Yapıcı, a.g.e., s. 167.

²⁹⁷ Yapıcı, a.g.e., s. 169.

²⁹⁸ Yapıcı, a.g.e., s. 171.

²⁹⁹ Ebu Davud, “Nikâh”, 42.

³⁰⁰ İbn Mace, “Nikah”, 3; Ebu Davud, “Nikah”, 42.

evin rızkını temin etmekle ilgili atasözlerine muhtemelen evin rızkını karşılamasıyla ilgili hadislerin etki etmesi ihtimali vardır.

Şunu da söylemek gerekir ki artık günümüzde kadınların çalışması, ev ekonomisine katkısının olması bilinen bir gerçektir. Sovyet öncesi Azerbaycan ve Türkmenistan'da³⁰¹ pazarlarda daha çok erkekler üstünlük teşkil ederlerdi. Ancak bugün kadınlar çoğunluktadır. Bu husus da sosyalizmin getirdiği “eşitlik” olarak görülmüştür.

B. KADINA BAKIŞ

Atasözlerinde kadın için “avrat”, “hatun”, “hanım” ve “kadın” kavramları kullanılmaktadır. Türk atasözlerinde hem kadın hem de avrat kelimesi vardır. Aynı zamanda “karı” kavramı yer almaktadır. Azerbaycan atasözlerinde “kadın” sözü yer almaz. “Eş” ve “kadın” anlamına gelen “avrat” kelimesi kullanılmaktadır. Türkmen atasözlerinde ise “ayal”, “heley” ve bazen de “hatun” kavramları geçmektedir.

“Kadın” ve “kadınlık” her şeyden önce bir niteliktir. İnsanın cinsiyetini belirleyen, fizyolojik bir farkla başlayıp yaşamı boyunca kişiliğinin ayrılmaz bir parçası olarak, onun gelişmesi ile bütünleşen bir özelliktir. Kadınlar kendilerini her şeyden önce anne ve eş olarak görmek üzere yetiştirirler³⁰². “Kadın dışarıda çalışan erkeğin rahatını sağlayan, aile ahlak değerlerine beklelik eden varlık olarak algılanmaktadır”³⁰³.

Atasözlerinde kadına olan bakış erkekten aşağı statüye sahip olması, kadının kurnazlığı ve şeytanlaştırılması, kadının aklının kısa olması ve kadına güvensizlik konuları öne çıkmaktadır.

---

³⁰¹ Tirgeş Cumageldiyev, “Erden er Doğar (Aile ve Birey)”, (çev. Yener Kazak), *Türkmenistan'da Toplum ve Kültür*, der. Büşra Ersanlı- Orazpolat Ekaev, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998, s. 99.

³⁰² Sağ, a.g.m., s. 11.

³⁰³ Belma Tokuroğlu, “Türkiyede Feminizm”, *Türk Aile Ansiklopedisi*, II, Ankara, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1991, s. 537.

1. Kadının İkincil Konumda Görülmesi

Genellikle, hem kültürel hem de dini bakış açısından kadın erkekten aşağı statüde tutulmuştur. Bu durum atasözlerine de benzeri şekilde yansıdığını söylenebilir. Erkek iktidar kaynağı olduğu için, her zaman başta gelir. İster ailede, ister diğer sosyal alanda aktifliği ile her zaman öne çıkar. Kadın ise erkekten sonra gelir.

Atasözlerine göre kadın erkekten aşağı statüdedir: “Kadının şamdanı olsa mumu dikecek erkektir”, “Kadın kocasının çarığı, anasının sarığıdır”, “Er kocarsa/kocadıkça koç olur, karı kocarsa / kocadıkça hiç olur”, “Kadın, erkeğin elinin kiri”³⁰⁴, “Avrat erkeğin koltuk saatidir”³⁰⁵, “Ayal (kadın) boyun, er (koca) baş”³⁰⁶. Bu bakış açısına göre, kadının erkeğin yanında hiçbir değeri yoktur. Bu tür atasözleri geleneksel ataerkil yapısına sahip olan bir bakış açısını yansıtır.

Kur’an’da erkeğin kadın karşısındaki durumu “kavvam” kelimesiyle belirtilmiştir: “Erkekler, kadınları koruyup kollayıcılarıdır. Çünkü Allah insanların kimini kiminden üstün kılmıştır”³⁰⁷. Başka bir ayette de “Kadınların, yükümlülükleri kadar meşru hakları vardır. Yalnız erkeklerin kadınlar üzerinde bir derece farkı vardır”³⁰⁸ buyurulmuştur. Bu ayette geçen “erkeklerin kadınlar üzerinde bir derece farkı vardır” ifadesinde bazı müfessirler erkeklerin kadınlardan daha üstün sonucunu çıkarmışlar. Razi’ye göre, koca, bir reis ve bir çoban gibi, kadın ise, kocanın memuru ve idare ettiği kimse gibi olduğunu yazar: “Koca, bir reis ve çoban olması sebebiyle, kadının haklarını ve menfaatlerini yerine yetirmesi gerekir. Buna mukabil kadının da, kocasına karşı itaat ve inkıyadını ortaya koyması gerekir”³⁰⁹. Devamında erkeğin kadından üstünlüğünün nedenlerini açıklar: “Erkeğin kadına olan üstünlüğü bilinen bir keyfiyettir. Fakat onun bu üstünlüğünün burada zikredilişinin şu iki sebepten dolayı olması mümkündür: Birincisi, Erkek şunlarda kadından daha üstündür. Bunlar da, a) akıl, b) diyet, c) miras, d) devlet başkanlığı, hâkimlik ve şahitliğe uygun olması, e) hanımının üzerine evlenebilmesi ve ona karşı bir şahsiyet sahibi olması. Kadının kocasına karşı aynı

³⁰⁴ Yurtbaşı, a.g.e., s. 294.

³⁰⁵ Hüseyinzade, *Atalar Sözü*, s. 66.

³⁰⁶ Geldyýew-Altyýew, a.g.e., s. 52.

³⁰⁷ Nisa, 4/34.

³⁰⁸ Bakara, 2/228.

³⁰⁹ Fahrüddin Razi, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb*, V, (terc. Suat Yıldırım- Lütfullah Cebeci-Sadık Kılıç-Sadık Doğru), İstanbul, Huzur Yayınları, t.y., s. 201.

şekilde olması mümkün değildir, ğ) kocanın, kadını boşayabilmesi, h) Ganimet hissesinde de erkeğin payı, kadının payından daha çoktur. İkincisi ise, her iki taraf arasında menfaat ve lezzetlerin müşterek olmasıdır... Sonra erkek kadının haklarından bazılarını tek başına yüklenmektedir. Bu da, mihir ve nafakanın erkeğe ait olması, erkeğin kadını her türlü kötülükten koruması, kadının ihtiyaçlarını yerine getirmesi ve onu çeşitli afetler ile belalardan koruyup muhafaza etmesi...”³¹⁰.

Mezkûr ayetin tefsirinde, Kurtubi de, Razi’in yorumuna benzer yorum vererek, “özetle, “derece” kelimesi üstün olmayı gerektirir ve erkeğin kadın üzerindeki hakkının kadının erkek üzerindeki hakkından daha ağır olduğu izlenimini vermektedir”³¹¹ yazar. Ancak İbn Abbas’ın bu konuyla açıklamasında hiç de erkeklerin kadınlardan üstünlüğü vurgulanmamıştır: “Burada “derece” erkekleri kadınlarla güzel geçinmeye teşvik için bir işarettir. Mal ve huy itibariyle kadınlara karşı geniş olmaya bir işarettir. Yani daha faziletli olanın kendisini daha çok tutması, zapt etmesi gerekir”³¹².

Böylelikle, erkeklerin kadınlardan üstünlüğü Kur’an ve hadislerden daha çok tefsirlerde öne çıkar. Muhtemelen bu anlayışın kaynağı Yahudi ve Hıristiyan geleneğinden gelir. Çünkü Yahudiliğe göre kadın, erkekten yaratılmıştır, dolayısıyla arzusu kocasına olacak ve kocası ona hâkim olacaktır. Bu, Hıristiyan dininde de kabul edilmiş bir algıdır. “Kadının başı erkektir. Erkeğin başı Mesih’tir. Mesih’in başı Tanrı’dır. Başı örtülmemiş olarak dua ya da peygamberlik eden her kadın başının saygınlığını hiçe indirir. Erkek, Tanrının yüceliğidir. Oysa kadın erkeğin yüceliğidir. Çünkü erkek kadından değil, kadın erkekten yaratıldı. Üstelik erkek kadın için değil, ama kadın erkek için yaratıldı”³¹³. Bütün bu algılardan yola çıkarak erkeğin kadından üstünlüğü meşrulaştırılmıştır. “Erkeğin kavvamlığını fitrata atfederek erkekle kadının farklılıklarını güçlü/zayıf, rasyonel/irrasyonel, aktif/pasif, yöneten/yönetilen, terbiye eden/terbiye edilen, amir/memur, hâkim/mahkûm tarzında kategorik ve dikotomik karşılaştırmalarla

³¹⁰ Razi, *Tefsir-i Kebir*, V, s. 202-203.

³¹¹ Kurtubi, *el-Camiu Li Ahkami'l-Kur'an*, III, 2.b., (terc. M. Beşir Eryarsoy), İstanbul, Buruc Yayınları, 2001, s. 289.

³¹² Kurtubi, *el-Camiu*, III, s. 289.

³¹³ I.Korintoslulara, 11/3-9.

erkeğin iradesi mutlaklaştırılırken kadını iradesi hiçe sayılır; kadını erkeğin kuklası konumuna getiren bir üstünlük anlayışına varılır”³¹⁴.

Kadını erkekten aşağı olduğundan bahseden atasözlerine din etkisi olmuştur. En çok tefsir geleneğinin tesiri vardır.

2. Kadının Kurnazlığı ve Kadını Şeytanlaştırma

Atasözlerine göre, kadın kurnazdır ve aynı zamanda şeytandır. Diğer taraftan kadın öyle kurnazdır ki, şeytana bile pabuç diker. Atasözlerinde kadın, erkeğin şeytanıdır, erkeği yoldan çıkarandır. Kadınlar şeytandan daha çok hile yaparlar. Bu, kadınlara yönelik olumsuz kalıpyargıları sergiler.

Kadını şeytanlaştıran ve şeytandan daha kurnaz olduğunu anlatan atasözleri şunlardır: “*Kadının sofusu şeytanın maskarası*”. “*Kadının şerri şeytanın şerrine eşittir*”. “*Kadının şerrinden Allah’a sığınmalı*”. “*Kadın erkeğin şeytanıdır*”. “*Kadın şeytana pabuç diker*”. Şunu de belirtmek gerekir ki kadının şeytanlaştırılması sadece Türk ve Azerbaycan atasözlerinde geçmektedir. Türkmen atasözlerinde kadını şeytanlaştıran atasözüne rastlamadık.

Kadının kurnazlığını anlatan diğer atasözleri şunlardır: “*Ateşle oynama elini yakar, avratla oynama evini yıkar*”, “*Avrat gibi düşman olmaz, güler bildirmez; köpek gibi dost olmaz, ulur bildirmez*”. Böylelikle, kadın tehlikeli, aynı zamanda düşmana benzetilmiştir.

Daldaban’ın Marmara bölgesinde yaptığı anket uygulamasında “Kadının şerri şeytanın şerrine eşittir” Türk atasözünü sorduğunda erkekler % 32,5 oranında “Kadının tehlikeli”, % 30,0 da “Kadın haksızlığa gelemez” şikkını işaretlerken, kadınlar % 25,8 “Kadının tehlikeli” % 19,2 “Kadın haksızlığa gelmez” cevabını seçmişlerdir ³¹⁵.

³¹⁴ Kadriye Durmuşoğlu-Abdurrahman Kurt, “Üç Kur’an Yorumunda Kadının Ötekiliği”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 17, S. 2, 2008, s. 643

³¹⁵ Sakine Selin Daldaban, *A Study on Ways And Patterns of Perception of Pro-Gender Proverbs Among People (Cinsiyet Ayrımlı Atasözlerinin Kişilerce Algılanması Biçimleri ve Şekilleri Üzerinde Bir Çalışma)*, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kars, 2011, s. 82.

Böylelikle, “Kadının tehlikeli” olması hem erkekler hem de nispeten kadınlar da benimsemişlerdir.

Bu tür atasözleri muhtemelen tefsir literatüründen ve bazı hadislerden etkilendiğini söylemek mümkündür. Kadın cinsinin çok tehlikeli bir fitne veya şeytanın kemendi olduğu birçok müfessirlerin yorumlarında yer alır³¹⁶. Kur’an-i Kerim’de geçen: “Kadınlar, oğullar, yük yük altın ve gümüş, salma atlar, davarlar ve ekinler gibi nefsin şiddetle arzuladığı şeyler insana süslü gösterildi. Bunlar dünya hayatının geçimliğidir. Oysa asıl varılacak güzel yer ancak Allah’ın katındadır”³¹⁷ ayetini Kurtubi, şöyle açıklar: “Yüce Allah: “Kadınlara” buyruğunda, insanların nefisleri onlara çokça arzu duyduğundan önce kadınları söz konusu ederek başladı. Çünkü kadınlar, şeytanın attığı kementler ve erkeklerin fitneye düşmelerine sebeptir. Rasulullah (s.a.v.) buyurdu ki: “Benden sonra erkekler için kadınlardan daha çetin bir fitne terketmiş değilim”. (Buhari ve Müslim). Kadın fitnessi her şeyden daha çetin ve zorlu bir fitnedir. Denilir ki: kadınlarda iki fitne, çocuklarda ise tek bir fitne vardır. Kadınlardaki fitnenin birisi, akrabalık bağlarını kesmeye götürür. Çünkü kadın kocasına annelerle, kız kardeşlerle bağı kesmeyi emreder. İkinci fitne ise helal, haram demeksizin mal toplama fitnessidir...”³¹⁸.

“Kadın kocasına annelerle, kız kardeşlerle bağı kesmeyi emreder” düşüncesinden yola çıkarak, muhtemelen Türkmenlerde “Kadın sözünü kondurur, kocasını kavminden (yakınından) döndürür”³¹⁹ atasözü ortaya çıkmıştır. Yine bu açıklamaya esasen kadının ikinci fitnessi olarak kadının mala, servete düşkün olması itibarıyla “Avrat kıtlık bilmez, çoban yokluk bilmez”³²⁰, “Keseğe kadın eli girerse, bereketi gider”³²¹ gibi atasözleri ortaya çıktığını söylemek mümkündür.

Kur’an-i Kerim’de geçen “Bu iş kadınların tuzağındandır. Gerçekten de sizin tuzağınız çok büyük”³²² ayetini Fahrettin Razi şöyle açıklar: “Buna göre şayet “Allah

³¹⁶ Mustafa Öztürk, *Cahiliyeden İslamiyet’e Kadın*, Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 2012, s. 91.

³¹⁷ Ali İmran, 3/14.

³¹⁸ Kurtubi, *el-Camiu*, IV, s. 124.

³¹⁹ Geldyýew-Altyýew, a.g.e., 53.

³²⁰ TDK, *Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler I-II*, s. 52.

³²¹ Tülbendçi, a.g.e., s. 328.

³²² Yusuf, 12/28.

Teâlâ, insanları, zayıf ve yetersiz olarak yaratmışken, daha nasıl kadının fendinin büyük olduğu söylenebilir? Yine, erkeklerin fendi de kadınlarınkinden fazladır” denilirse, şu şekilde cevap verebiliriz: İnsanların yaratılışı, melekler, gökler ve yıldızlarınkine nispetle zayıftır, dayanıksızdır. Kadınların fendi, beşerin fendine nispetle daha büyüktür. Bu iki söz arasında bir terslik bulunmamaktadır. Hem kadınların bu konuda, erkeklerde bulunmayan hile ve tuzakları vardır. Bir de onların bu konudaki tuzakları, erkeklerin tuzaklarının sebebiyet veremeyeceği biçimde ar ve utanç doğurur”³²³. İşte belki de, bunun için “Kadının fendi, erkeği yendi”³²⁴ atasözü denilmiştir. Bu atasözünün denilme sebebi bu kadının hile yapma, erkeği tuzağa düşürme gücüne sahip olma algısının bir sonucudur.

Kur’an’ın ışığı altında bütünlük içerisinde değerlendirilmesinden hareketle, özü itibariyle ilahi vahye dayalı dinlerin, tarihin temel sorunlarından birisi olan kadın problemini hak ve adalet çerçevesi içerisinde çözmek için önemli düzenlemeler getirmiş olduğunu söylemek mümkündür. Ancak, erkek egemen toplum yapılarının, zihniyet ve geleneklerin bu düzenlemeleri kabullenmekte zorlandığı ve ilahi vahyin yol göstericiliğine rağmen bütün bunların etkisiyle aleyhtar düşüncelerin zaman içerisinde dini kisveye bürünerek tezahür ettiği anlaşılabilir³²⁵.

Hadislere gelince kadının şeytan suretinde gelmesini ve gitmesini³²⁶, kadınlardan sakınmanın gerektiğini ve Beni İsrail’in ilk fitnesi kadınlardan çıktığını³²⁷ vurgulayan ve kadınların erkekler için bir zararlı fitne³²⁸ olduğundan bahseden rivayetler vardır. Hatta bazı uydurma rivayette bile kadın şeytanın ağı³²⁹ olduğu geçer. Bu tür rivayetler aslında toplumsal cinsiyet açısından kadına yönelik bir olumsuz kalıpyargılardır. Kadını toplumda değersizleştirir ve ikinci konuma indirgemektedir.

Hıristiyanlar, “Kadının şeytanın kapısı olduğunu, güzelliğin fitne ve aldatmaya sebep olmasından dolayı İblis’in silahı olduğunu” ilan etmişlerdi. Hıristiyan azizlerinden

³²³ Razi, *Tefsir-i Kebir*, XIII, s. 216.

³²⁴ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I*, s. 340.

³²⁵ Talip Özdeş, *Kur’an ve Cinsiyet Ayrımcılığı*, Ankara, Fecr Yayınları, 2005, s. 38.

³²⁶ Müslim, “Nikah”, 9.

³²⁷ Buhari, “Nikah”, 17; Müslim, “Zikr”, 99; Tirmizi, “Fiten”, 26. İbn Mace, “Fiten”, 19.

³²⁸ Müslim, “Zikir”, 97-98; Tirmizi, “Edeb”, 31.

³²⁹ İsmail bin Muhammed el-Acluni, *Keşfü'l Hafa*, C. II, 3.b., Beyrut, Darü'l Ahya-it-Tirasil-Arabiye, (hicri) 1351, s. 316.

Tertolyan, “Kadın, şeytanın insan nefesine giriş kapısıdır. Allah’ın yasalarını iptal eden, erkeğin çehresini bozan iğrenç bir mahlûktur” demiştir³³⁰.

Sonuç olarak, kadının şeytanla eşdeğerde tutan atasözlerine bazı zayıf veya uydurma hadislerin ve tefsir literatürünün etkisi vardır. Gerçi atasözlerinde “kadının fitne” olduğu söylenmez, ancak kadının şeytanla veya şeytandan daha kurnaz olduğu gösterilmesi bir nevi kadının dolaylı yolla fitne olduğuna ima edilmiştir.

3. Kadının Aklının Kısa Olması

Kadınlar hakkında toplumda hâkim olan olumsuz kalıpyargılardan biri de kadın aklının kısa olmasıdır. Erkekler zeki, kadınlar ise aklen noksandırlar. Bu daha çok ataerkil yapıya sahip olan toplumda kadınlara yönelik böyle olumsuz kalıpyargılar oluşturulmuştur.

Kadının aklının kısa olması her üç toplumun atasözlerinde geçmektedir. Bu tür atasözleri toplumsal cinsiyet açısından kadınlar hakkında olumsuz kalıpyargılardır. “Kadın kısmının saçı uzun olur akli kısa”, “Kadın akli gâh uzanır, gâh kısılır”, “Kadının saçı uzun akli kısadır”, “Karının saçı uzun akli kısadır”, “Hatunların saçları uzun akılları kısa”, “Avradın saçları uzun olur, akli gödek (kısa)”, “Ayalın (kadının) akli olmaz, eşeğin-sekli”³³¹. Tüm bu atasözlerinde açık bir ifadeyle kadının hem fiziksel, bedensel yönünü, yani saçının uzun olması, hem de zihinsel, ruhsal yönünü, yani aklının kısa olduğu anlamına gelir.

Günümüz insanların kadının aklının olması hakkında hangi düşünce sahip olduklarını bilmek için yine Daldaban’ın araştırmasına bakmamız gerekir. Daldaban, “Kadının saçı uzun akli kısa olur” atasözünü sorduğunda, erkekler % 38,8 oranla “Kadınlar zeki değildir” ve % 27,5 ise “Kadınların saçı uzundur” cevabını tercih etmişler. Kadınlar ise % 15,0 ise “Kadınlar zeki değildir” cevabını tercih etmiştir³³². Aslında

³³⁰ Ali Osman Ateş, *Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın*, 2.b., İstanbul, Beyan yayınları, 2006, s. 89.

³³¹ Geldiyew-Altyyew, a.g.e.. s. 204.; Krş. “Kadında akıl olmaz, eşekte-sekil”, Geldiyew-Altyyew, a.g.e.. s. 52.; Sekil (seki), Atın ayağındaki bileğe kadar olan beyazlık, Bkz.: TDK, *Türkçe Sözlük*, C. II, s. 1932.; *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lüğeti*, C. IV, s. 76.

³³² Daldaban, a.g.e., s. 81.

bakıldığı zaman insanlar arasında kadınların aklının kısa olması kalıp yargıları erkekler tarafından kabul edilmiştir. Kadınlar ise çoğunlukla kadınların aklının kısa olmasını kabul etmezler.

Tefsir geleneğinde, kadının aklının kısa olması hemen hemen bütün müfessirlerin eserlerinde yer almaktadır. Kur'an-i Kerim'de "*Böyle iken ("melekler Allah'ın kızlarıdır" demek suretiyle) kullarından bir kısmını O'nun parçası saydılar. Şüphesiz insan apaçık bir nankördür. Yoksa, Allah, yarattıklarından kendisine kızlar edindi de, oğulları size mi seçip ayırdı?. Onlardan biri, Rahman'a örnek kıldığı (isnad ettiği kız çocuğu) ile mujdelendiği zaman, öfkesinden yüzü simsiyah kesilir. Süs içerisinde (narin bir biçimde) yetiştirilen ve tartışmada (delilini erkekler gibi) açıklamayanı mı Allah'a insad ediyorlar?"*³³³ ayetlerini Fahrettin Razi, şöyle açıklar: "Ayetteki bu ifade ile, yine kızların eksikliğine dikkat çekilmek istenmektedir. Şöyle ki bir takım süsler içinde büyütülen, aslında noksandır. Çünkü eğer onun kendinden böyle bir noksanlık olmasaydı, süsle-püsle tezyine ihtiyaç duymazdı. Daha sonra Cenab-ı Hak, onun durumunun eksikliğini, "*Duruşmada (hüccetini) açıklamayana*" ifadesiyle belirtilmiştir. Bu, "Kadın-kız, mücadele ve çekişme ihtiyaç duyduğu zaman bunu hakkıyla yapamaz ve delilini ortaya koyamaz. Çünkü dili tutuk, aklı kıt ve tabiatan biraz ahmaktır. Nitekim "Kadın, hüccetini ortaya koymak isteğiyle konuştuğunda, çoğu zaman aleyhine hüccet olarak şeyleri söyler" denilir. İşte bütün bu izahlar, kadının ileri derecede eksik olduğuna delalet eder. Binaenaleyh bunların, Allah'ın çocukları olduğunu söylemek nasıl uygun düşer"³³⁴.

Hadislerde kadınların hem dini hem de akılları nakıs olduğu geçmektedir. Bir rivayette Hz. Muhammed (s.a.v), bir Kurban veya Ramazan bayramında namazgâha çıkarak, kadınlar tarafına geçerek onlara şöyle seslenmiştir: "*Ey kadınlar topluluğu! Sadaka veriniz. Çünkü sizler bana cehennem ahalisinin çoğu olarak gösterildiniz*", buyurdu. Kadınlar: "Ya Rasulallah, neden?" diye sordular. Rasulallah: "*Çünkü siz çokça lanet eder ve kocalarınıza karşı nimete nankörlük yaparsınız. Tam akıllı ve ihtiyatlı kimsenin aklını, sizin kadar eksik akıllı, eksik dinli hiçbir kimsenin çelebileceğini görmedim*" buyurdu. Kadınlar: "Dinimizin ve aklımızın eksikliği nedir, Ya Rasulallah?" dediler. "*Kadının şهادeti, erkeğin şهادetinin yarısı değil midir?*" Kadınlar: "Evet"

³³³ Zuhruf, 43/15-18.

³³⁴ Razi, *Tefsir-i Kebir*, XIX, s. 508-509.

dediler. “İşte bu aklının eksikliğindedir. Hayız olduğu zaman da namaz kılmaz, oruç tutmaz değil mi?” buyurdu. Kadınlar: “Evet” dediler. “İşte bu da dini eksikliğindedir”, cevabını verdi³³⁵.

Bu hadisin yorumunda Canan şöyle yazar: “Cehennem ehlinin çoğunu kadınların teşkil etmesini, bazı âlimler, irade sahibi erkeklerin aklını çelerek kötü söz ve davranışlara itilmelerine sebep olmalarıyla izah ederler: “Böylece onlara günahına ortak olurlar. Buna kendi günahları da inzınam edince, kadınlar erkeklere nazaran daha ziyade günahkâr duruma düşerler”³³⁶. Böylelikle yukarıdaki atasözlerine hadislerden ziyade, hadislere âlimlerin getirdiği yorumlarının etki ettiğini söylemek mümkündür. Çünkü Müslüman geleneğinde artık kadınlar için bir kalıpyargı olarak, aklının ve dinin eksik olması dini açıdan meşrulaştırılmış bir olgudur. Bunun sonucunda atasözlerine de böyle algılar yansımıştır.

Kadının noksanlığı ilke olarak kabul edildikten sonra ister ontolojik anlamda olsun isterse fonksiyonel açıdan yorumlansın insanlar için çok da fark etmemektedir. En ılımlı yorumlara göre dahi kadın, etrafına fitne saçan, tehlike ve zararına karşı erkeklerin uyarılması gereken bir varlık olarak tanımlanmaktadır³³⁷.

Karşı'nın da belirttiği gibi, kadın aklının eksikliği teması, belki o günkü kültürel bağlam ve şartlar anlama ve yorumlamanın daha doğru olacaktır. Şöyle ki, kadın aklına dair bu anlayış, ilk defa Hz. Peygamber tarafından dile getirilen bir düşünce değildi. İslam tebliğinin gerçekleştirildiği toplumda da, eski dinsel geleneği temsil eden Yahudiler arasında, kadınla ilgili olarak geçmişi oldukça eskilere dayanan bu türden hikâye ve telakkiler mevcuttu. Dolayısıyla, hadiste geçen söz konusu ifadenin de, onların bu konudaki anlayışlarıyla ilgili olduğunu söylemek mümkündür³³⁸.

Yukarıda getirilen açıklamalardan anlaşıldığına göre, kadın-kız noksandır, bu noksanlık, onların aklının ve dininin kısa olduğuna işaret eder. Müslüman toplumunda kadının aklının noksan olduğu kabul edildiği için, bu algı atasözlerine yansımıştır.

---

³³⁵ Buhari, “Hayız”, 6.

³³⁶ Canan, *Kutub-i Sitte*, XIX, s. 315.

³³⁷ Ülfet Görgülü, *Kadın ve Siyaset*, İstanbul, İz Yayıncılık, 2014, s. 131.

³³⁸ İbrahim Karşı, *Kur'an Yorumlarında Kadın Sosyo-Kültürel Çevrenin Kur'an Yorumlarındaki Yansımaları*, İstanbul, Rağbet Yayınları, 2003, s. 228.

Kadının aklının kısa olması sadece Müslüman geleneğinde kabul edilmemiştir. Hatta diğer milletlerin atasözlerinde kadının aklının kısa olması geçmektedir. Mesela, Sırp-Hırvat ve Müslüman olmayan Gagauz Türklerinde de “*Kadının (veya karının) saçı uzun akli kısadır*”³³⁹ atasözü vardır. Zaten kadının aklının kısa olması anlayışı İslam’a, muhtemelen Yahudilik ve Hıristiyanlıktan gelmiştir.

4. Kadının Eğe Kemiğinden Yaratılması

Kadınların erkeklerin kaburga kemiğinden yaratılması inancı atasözünde dahi geçmektedir. “*Kadınlar eğe kemiğinden yapılmıştır*”³⁴⁰. Bu inanca göre, kadın erkeğin eğe kemiğinden yaratılmıştır. Şunu belirtmek gerekir ki, kadının erkeğin eğe kemiğinden yaratıldığından bahseden atasözü sadece Türk atasözlerinin içerisinde yer almaktadır. Azerbaycan ve Türkmen atasözlerinde böyle bir atasözüne rast gelinmedi. Elde olan atasözü kitaplarında böyle bir atasözü geçmez. Aslında “*Kadınlar eğe kemiğinden yapılmıştır*” ifadesi, atasözüdür mü, değil mi meselesi tartışılabilir. Çünkü bazen hadisler bile atasözü gibi kullanılabilir.

Bu atasözü açık olarak dinden kaynaklanmıştır. Bunu destekleyecek hem tefsir literatüründe olan yorumlar hem de hadislerde ve Kitab-ı Mukaddes’te rivayetler vardır. Kur’an-Kerim’de kadının yaratılışı hakkında açık olarak söz edilmez. Sadece Nisa suresinde “*Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan; ikisinden birçok erkek ve kadın (meydana getirip) yayan Rabbinize karşı gelmekten sakının...*”³⁴¹ diye buyurulmuştur.

Kadınların erkeğin eğe kemiğinden yaratılması hususu hadislerde geçmektedir. Resulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Kadınlara hayırhah olun, zira kadın bir eğe kemiğinden yaratılmıştır. Eğe kemiğinin en eğri yeri yukarı kısmıdır. Onu doğrultmaya kalkarsan kırarsın. Kendi haline bırakırsan eğri halde kalır. Öyleyse kadınlara hayırhah olun*”³⁴². Âlimler kadınların eğriliği deyince onların hırçınlığı, hissiliği, aklen zayıf oluşu,

³³⁹ Bkz.: Türker Acaroğlu, *Dünya Atasözleri*, İstanbul, Kaya Yayınları, t.y., s. 636 ve 328.

³⁴⁰ Yurtbaşı, a.g.e., s. 296.

³⁴¹ Nisa, 4/1.

³⁴² Buhari, “Nikâh”, 79; Müslim, “Rada”, 60; Tirmizi, “Talak”, 12.

en basit bir hadisede boşanma talep etmesi, kocanın gücünü aşan talep ve isteklerde bulunması, aile sırrını ifşa etmesi, nankörce davranması, dedikodu yapması gibi genellikle fitri olan zaaflarını anlarlar³⁴³. Bu hadisten de, Rasulullah (s.a.v), “kadınların bu fitri hallerine dikkat çekerek, onların bu zaaflarını gidermeye kalkma yanlışlığına düşmeden, bu hallerine tahammül ederek geçinme yollarını aramayı tavsiye etmektedir”³⁴⁴.

Yukarıda, kadının eğe kemiğinden bahseden atasözünün atasözü olup olmaması meselesi başka bir konudur. Böylelikle, kadının eğe kemiğinden yaratılması inancı artık insanlar tarafından kabul edilmiştir. Bu inancın sadece Müslümanlara ait olduğu söylenemez. Zaten Kitab-ı Mukaddes’te de kadının eğe kemiğinden yaratılmasıyla ilgili rivayetler mevcuttur³⁴⁵. Üç semavi dinde yer bulan bu düşüncenin atasözlerinde de dile getirilmesi doğaldır.

5. Kadına Güvensizlik

Geleneksel bir toplumda eğitim düzeyi görece düşüktür. Doğrudan bir ilişkiden söz edilmese bile bu durumu kadınlara yönelik güvensizlik olarak yansıdığı söylenebilir. Atasözlerine bakıldığında sözkonusu yapı açıkça kendini göstermektedir. Atasözlerinde kadınlar “ihamet eden”, “sır saklamayan”, “vefasız” vb. olumsuz niteliklerle vasıf edilmektedir. Bu tür atasözleri, toplumsal cinsiyete yönelik olumsuz kalıpyargılar izlemine taşımaktadır. “*At ile avrada inan olmaz*”³⁴⁶, “*Avratla, atı emanet verme*”³⁴⁷, “*Babaya dayanma, karıya güvenme*”³⁴⁸, “*Atla avrada itibar yoktur*”³⁴⁹, “*Kılınçta, atta, hatunda vefa yok*”³⁵⁰, “*Kadına, çocuğa, sarhoşa sırrını açma*”³⁵¹, “*Kadının gırtlığı*

³⁴³ Canan, *Kutub-i Sitte*, XIX, s. 294.

³⁴⁴ Canan, *Kutub-i Sitte*, XIX, s. 294.

³⁴⁵ Tekvin, 2/21-13.

³⁴⁶ Tülbendçi, a.g.e., s. 70.

³⁴⁷ Tülbendçi, a.g.e., s. 78.

³⁴⁸ Vefik Paşa, a.g.e., s. 110.

³⁴⁹ Hanefi Zeynalı, *Azerbaycan Atalar Sözü*, Bakı, “Elm ve Tehsil” Yayınları, 2012, s. 141.

³⁵⁰ Acaroğlu, *Dünya Atasözleri*, s. 93.

³⁵¹ Yurtbaşı, a.g.e., s. 295.

olmaz”³⁵², “Ayal ile atı emanet vermezler”³⁵³, “Ayaldır at emanet verilmez”³⁵⁴, “Kadında vefa, borçluda sefa aranmaz”³⁵⁵, “Avrattan vefa, zehirden şifa”³⁵⁶. Aslında tüm bu atasözleri, koca şerefini ve kadın liyakatini paraya, mala, devlete değişen kadın hakkında söylenmiştir³⁵⁷.

Bilindiği gibi, Türk toplumu namus kültürüne sahiptir. Kadın namustur. Kadın başkasına emanet edilmez. Kadının atla aynı ölçüde değerlendirilmesi bir erkek için hem atın, hem de kadının büyük değer taşımasının sonucudur. Bunun için Azerbaycan atasözünde “Avrat ile at – yiğidin bahtına”³⁵⁸ denilmiştir. Bu bağlamda “Erkeği genç saklar, yahşı (iyi) avrat, yahşı at”³⁵⁹ atasözü, erkeğin genç kalmasını kadına ve ata bağlamaktadır. Anıl’a göre, geçmişte Türk erkeğinin kutsal bir sevgi ile bağlanıp koruduğu üç şey vardır: kadını, atı ve kılıcı³⁶⁰. Geçmişte bir erkeğin atının kuyruğu kesildiği zaman onun şerefi toplumda hiç olurdu. Erkek böyle bir atı kendi elleriyle ya öldürür, ya da bir daha böyle ata binmezdi. Çünkü bir erkeğin şerefini yok etmek için önce onun atının kuyruğu kesilirdi. “Atın kuyruğunu kesme” olayı Dede Korkut Kitabı’nda da geçmektedir. Dede Korkut Kitabı’nın “İç Oğuzla Dış Oğuzun Asi Olup Beyreğin Öldüğü Destan”da ölümcül yaralanan Beyrek arkadaşlarına der: “Yiğitlerim, yerinizden kalkın, Ak boz atımın kuyruğunu kesin”³⁶¹. Behlul Abdulla, bunun üzerine şöyle yazar: “”Atın kuyruğunun kesme”nin mazmununda iki maksat vardır. Birincisi, at, genellikle, sahibi için namus, şeref sembolü sayılır. Hatta “Erkeğin ya atı, ya avradı” söylenmiş. İkincisi ise, ölümle, şehitlikle ilgili olarak atın kuyruğunun kesilmesidir. Türk askeri ikinci eşi olarak atını görürdü. Bunun için kendini önceden şehitliğe hazırlamış olan asker “dul” işareti olarak atının kuyruğunu kesip mızrağından asırdı...”³⁶².

³⁵² Yurtbaşı, a.g.e., s. 295; Zeynalı, a.g.e., s. 140.

³⁵³ Geldiyew-Altyew, a.g.e., s. 52.

³⁵⁴ Çaryew, a.g.e., s. 171.

³⁵⁵ TDK, *Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler I-II*, s. 149.

³⁵⁶ Tülbendçi, a.g.e., s. 78.

³⁵⁷ Elza Mollayeva, *Gender Terbiyesi: Tarihi Nezeriyyesi ve Müasir Problemleri*, Bakı, “Elm ve tehsil”, 2013, s. 107

³⁵⁸ Hüseyinzade, *Atalar Sözü*, s. 66.

³⁵⁹ Hüseyinzade, *Atalar Sözü*, s. 438.

³⁶⁰ Anıl, *Tarih Boyunca Türk Kadının Hak ve Görevleri*, s. 28.

³⁶¹ Bkz.: Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, s. 236.

³⁶² Behlul Abdulla, “At, Atlar”, *Kitabi-Dede Qorqud Ensiklopediyası*, C. II, Bakı, 2000, s. 32.

Kadına güvensizlik aslında kadının her an kocasına ihanet edebileceği üzerinde gelişen bir algıdır. Kadınlara güvensizlik Kutadgu Bilig’de görülmektedir: “*Kadına saygı göster, ne isterse, ver; evin kapısını kilitle ve eve erkek sokma. Bunlarda öteden beri vefa yoktur; gözleri nereye bakarsa, gönülleri oraya akar*”³⁶³. “*Kadını evden dışarı bırakma; eğer çıkarsa, doğru yoldan şaşar*” ve “*Kadının aslı ettir; eti muhafaza etmeli; gözetmezsen, et kokar; bunun çaresi yoktur*”³⁶⁴.

Peygamber’den rivayet edilen: “*Eğer Havva olmasa idi, hiçbir kadın ebediyen kocasına ihanet etmezdi*”³⁶⁵ ve “*Eğer Beni İsrail olmasa idi yemek bozulmayacak, et de kokmayacaktı. Havva olmasa hiçbir kadın ebediyen kocasına ihanet etmezdi*”³⁶⁶ gibi hadislerden yola çıkılarak kadınların kocalarına her zaman ihanet edebileceği algısı ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Muhtemelen yukarıdaki atasözlerine bu tür hadislerin etkisi vardır.

Başaran, “*At ile avrada inan olmaz*”, “*Avratta vefa zehirde şifa olmaz*” atasözlerine “*Uğursuzluk (varsa) şu üç şeyde vardır: Atta, kadında ve evde*”³⁶⁷ hadisin etki ettiği kanaatine ulaşmıştır³⁶⁸. Aslında bu hadiste daha çok “uğursuzluk” vurgulanmaktadır. Ancak yukarıda zikredilen atasözleri ise, kadına “güvensizliği” dile getirmektedir.

Aslında hadislerden veya tefsirlerden yola çıkarak kadınların hepsinin şerli, şeytan ve kurnaz olduğunu söylemek doğru değil. Çünkü Peygamber “*Bana kadın ve koku sevdirdi. Gözümün nuru da namazdır*”³⁶⁹ buyurmuştur. Ancak zaman zaman kadın hakkında olan ayetleri tefsir ederken ve kadınlarla ilgili hadisleri açıklarken kadın sosyal hayatta ötekileştirilmiştir, ailede ikinci konuma maruz bırakılmıştır. Yine Peygamber’in bir hadisinde “*Bir mümin erkek, bir mümin kadına buğzetmesin. Çünkü onun bir huyunu beğenmezse baka bir huyunu beğenir*”³⁷⁰ diye söylenmiştir.

---

³⁶³ Has Hacıp, a.g.e., s. 327.

³⁶⁴ Has Hacıp, a.g.e., s. 12.

³⁶⁵ Muslim, “Rida”, 19.

³⁶⁶ Muslim, “Rida”, 19.

³⁶⁷ Buhari, “Cihat”, 47. Bkz.: Başaran, a.g.e., s. 127-128.

³⁶⁸ Başaran, a.g.e., s. 126.

³⁶⁹ Nesai, “İşaret’un Nisa”, 1.

³⁷⁰ Müslim, “Rada”, 61.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ATASÖZLERİNDE AİLE

I. AİLE

Aile, bütün insan toplumlarında her zaman mevcut bulunmuş bir ilk gruptur; insanın en derin ve köklü, kısmen organik nitelikleri özelliklerine dayanan evrensel bir sosyal kurumdur. Aile, “kan, cinsel ilişki ya da yasal bağlarla birbirine bağlı olan insanlardan oluşmuş, mahrem ilişkilerle örülü bir yapıdır”³⁷¹.

Aile geniş ve çekirdek olmak üzere ikiye ayrılmıştır: Geniş aile, “tek bir hanede birden çok kuşağın bir arada yaşadığı bir aile sistemidir”³⁷². Bu tip ailede, büyük ana ve babaların, dede ve torunların birlikte yaşadıkları, evlenen çocukların eşlerini aile içine getirdikleri aile tipidir; özellikle tarım ekonomisine dayanan toplumlarda rastlanır³⁷³.

Çekirdek aile ise, “eşler ile onlara bağımlı çocuklardan oluşan bir birimi anlamak için kullanılır”³⁷⁴. Yani bu tip ailede sadece anne baba ve çocuklardan oluşur. Özellikle şehirleşmiş sanayi toplumdaki aile tipidir³⁷⁵.

Türkiye’de aile yapıları hakkında Erkal, şunları tespit etmiştir:

1. Büyük şehir bölgelerinde yoğun şekilde rastlanan karı-koca ve evlenmemiş çocuklardan meydana gelen çekirdek aile,

---

³⁷¹ Marshall, a.g.e., 7.

³⁷² Marshall, a.g.e., s. 264-265.

³⁷³ Sulhi Dönmezer, *Toplumbilim*, 11.b., İstanbul, Beta Yayınları, 1994, s. 201.

³⁷⁴ Marshall, a.g.e., s. 112.

³⁷⁵ Dönmezer, a.g.e., s. 201.

2. Şehirleşen nüfusta görülen istihdam imkânlarının, alt yapı hizmetlerinin yetersizliği ve dayanışma eksikliğinden doğan sosyal çerçeveye uyumsuzluğun doğurduğu veya koruma amacına dönük destekli çekirdek aile,

3. Aile reisi, karısı, evli oğulları, gelinleri veya bir oğul ve diğer bekâr çocukları, ya da bir evli oğul, gelin ve torunların birlikte oturduğu geleneksel geniş aile,

4. Aile reisinin kendi ana babası veya bunlardan biri ile bekâr kardeşlerin veya aile reisinin karısının bu tür yakınlarının veya akrabalarını barındıran gelenekçi geniş aileye göre, biraz daha küçülmüş olan geçici aile,

5. Özellikle, büyük şehir bölgelerinde az da olsa sosyo-ekonomik hallerin doğurduğu çözülen aile. Bu aile tipi de, dul eş ve çocukları için alan parçalanmış aile ve tamamlanmamış aile şeklinde görülebilir³⁷⁶.

Türkmen ailelerinde de farklı farklı çeşitler bulunur. Başta dedenin olduğu ataerkil aileler uzun süre varlıklarını korumuştur. Böyle bir ailede dört-beş evli oğul, bekâr kızlar birlikte yaşarlardı. Hepsinin gelir-gider kazancı ortaktı. Bu insanlar atalarının dediğini yapardı. Bir erkek birden çok kadın ile evliyse en büyük kadının sözü geçerli olurdu³⁷⁷. Böyle bir ailede 4-6 evli oğul, evlenmemiş kızlar, evlenmemiş gençler, torunlar bulunuyordu; bunların hepsi beş-altı Türkmen milli yurdunda (evinde) veya topraktan yapılmış basit evlerde oturuyorlardı. Hepsinin geliri-gideri, kazanı, yiyeceği-içeceği birdir, yani ortaktı. Bazen böyle ailelerde yaşayanların sayısı 40-50'yi bulurdu. Ve bunların hepsi bir atanın, bir nenenin söylediğini yapıyorlardı³⁷⁸.

19. yüzyılın ikinci yarısında Türkmen ailesinde değişiklikler olmuştur, ataerkil aile yapısı yerini çekirdek aileye bırakmıştır³⁷⁹. Bunun sebebi de Rusların Türkmenistan'ı işgal etmesidir³⁸⁰.

---

³⁷⁶ Erkal, a.g.e., s. 115.

³⁷⁷ Seda Yılmaz Vurgun, "Hazar Ötesi Türkmenlerde Sosyo-Kültürel Hayat", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 217, 2015, s. 69.

³⁷⁸ Murat Annanefesov, "Şahıs, Aile, Mülk: Ondokuzuncu Yüzyılda Sosyal ve Ekonomik Hayat", (çev. Berdi Sarıyev), *Türkmenistan'da Toplum ve Kültür*, der. Büşra Ersanlı- Ozarpolat Ekaev, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998, s. 22-23.

³⁷⁹ Vurgun, a.g.m, s. 69.

³⁸⁰ Annanefesov, a.g.m., s. 23.

Azerbaycan'da geçmişte geniş aile sistemi yaygındı. Son devirlerde ise araştırmalara göre, Azerbaycan'da çekirdek aile biçiminin daha yaygın olduğu görülmektedir³⁸¹.

Atasözlerinde toplumsal cinsiyet konusu en iyi aile üzerinden değerlendirilebilir. Konuyla ilgili atasözleri incelendiğinde evliliğin kuruluş aşaması; evlenilecek kadında aranan özellikler, evlilik yaşı, evliliğin kadın açısından önemi, ailenin eş seçimindeki etkisi vb. konular ayrıntılı olarak ele alınmaktadır. Eşler arasındaki ilişkinin niteliği, çocukta cinsiyet tercihi ve çocuklarının anne ve babası ile kurduğu özdeşimin nasıl cinsiyet temelinde ayrıldığı, ailenin kadın üyeleri arasında yaşanan sorunlar, anne ve eş olarak kadından beklenenler her üç toplumun atasözlerinde sık dile getirilen konulardandır³⁸². Ayrıca atasözlerinde ailenin kuruluşundan, aile üyelerinin özelliklerine ve üyeler arasındaki ilişkilere kadar bazı ölçüler belirlenmiştir. Bu ölçülerin; aile üyelerine verilen roller, sorumluklar, aile üyelerinin çeşitli davranışları konusunda hüküm ve yargılar, üyelerden beklentiler şeklinde olduğu anlaşılmaktadır³⁸³.

Atasözlerinde aile kavramı için, yuva ve ev kavramları kullanılmaktadır. Atasözleri, aile yaşantısı içindeki bireylerin birbirleriyle ilişkilerini olumlu, olumsuz yönleriyle ve bütün gerçekçi yanları ile gözler önüne serer³⁸⁴.

İlk önce vurgulamak gerekir ki atasözlerinde aileye çok sıcak bakılmaktadır. Evlenmeye teşvik edilir, bekârlığın iyi olmadığı üzerinde durulur. Böylelikle bir kurum olan ailenin toplum için çok önemli bir yer işgal ettiğini gösterir. Çünkü birey ailede yetişir, toplum da bireylerden meydana gelir, ailede iyi bir birey yetişirse, o zaman toplum da iyi olur, sağlam olur. Atasözlerinin hedefinde güzel, sağlam bir aile oluşturmak olduğunu söylemek mümkündür. Bunun için atasözlerinde aile hakkında olumlu

---

³⁸¹ Ebülfez Süleymanov, "Sosyo-Kültürel Değişim Sürecinde Azerbaycan Ailesinin Özellikleri", *Günümüzde Aile Uluslararası Aile Sempozyumu*, 02-04 Aralık, 2005, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2007, s. 531.

³⁸² Aysel Günindi Ersöz, "Türk Atasözleri ve Deyimlerinde Kadına Yönelik Toplumsal Cinsiyet Rollerini", *Gazi Türkiyat*, S. 6, Bahar, 2010, s. 171.

³⁸³ İhsan Kurt, "Atasözlerinde Aile", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, I-III, C. III, Ankara, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, 1992, s. 626.

³⁸⁴ Oy, *Tarih Boyunca Türk Atasözleri*, s. 24.

atasözleri vardır: “*Aile mihenk taşıdır*”, “*Aile hoşbahtlığın (mutluluğun) açarındır (anahtarındır)*”, “*Ailesinin kadrini bilmeyen el-obasının (yurdunun) da kadrini bilmez*”³⁸⁵.

Bekârlık atasözlerinde iyi karşılanmamıştır. Her ne kadar “*Bekârlık sultanlıktır*” söylene de, bunun aksine “*Bekârlık maskaralık*”, “*Bekârın parasını it yer, yakasını bit*”, “*Ersiz avrat, yularsız (cilavsız) at*” gibi atasözleri bekârlığa hiç olumlu bakmamaktadır.

Türk atasözünde “*Varsa eşin rahattır başın, yoktur eşin zordur işin*”³⁸⁶, “*Evi ev eden avrat, yurdu şen eden devlet*”³⁸⁷, Türkmenlerin atasözünde ise “*Kadını olmayanın rahatı olmaz*”³⁸⁸, “*Kadınsıza (karısı olmayana) rahat yok, oğulsuza devlet*”³⁸⁹ denilmiştir. Böylelikle, atasözlerinde aile büyük değere sahiptir. Bir kurum olarak aile toplumun ayakta kalması için çok mühim rol oynar.

Atasözlerinde aile daha çok kadın üzerinden değerlendirilmektedir. Aileyi ayakta tutan kadındır: “*Yuvayı dişi kuş yapar*”, “*Kadınsız ev olmaz*”³⁹⁰, “*Ocağın yakışı odun, evin yakışı kadındır*”³⁹¹, “*Avratsız (kadınsız) ev, susuz değirmen*”³⁹², “*Kadın varsa evde devlet vardır*”³⁹³. Bunlara ilaveten, her üç toplumun atasözlerinde “*Kadın var, ev yapar, kadın var ev yıkar*”, “*Kadın var ev düzer, kadın var ev bozar*” denilmektedir. Böylelikle, aileyi, yuvayı, evi yapan kadınların olmasıyla birlikte, aynı zamanda evi yıkan, evi bozan yine kadınlardır. Ancak kadınların ev yıka hususunda olumsuz ifadelerin yer aldığı görülmektedir. “*Avrat düzdüğü evi Tanrı yıkamaz, avrat bozduğu evi Tanrı yapmaz*”³⁹⁴, “*Avradın yıkmadığı ev bin yıl ayakta kalır*”³⁹⁵, “*Avradın yıktığı evi felek de (Tanrı) yıka bilmez*”³⁹⁶. Demek ki ailede kadının rolü büyüktür.

Daldaban “*Dişi kuş yapar yuvayı*” atasözünü sorduğunda, erkeklerden % 48,8’i, kadınlardan % 27,5’i “*Ailenin temel taşı kadındır*” ve % 20,0’ı “*Kadın ailenin en temel*

³⁸⁵ Hüseyinzade, *Atalar Sözü*, s. 42.

³⁸⁶ Yurtbaşı, a.g.e., s. 200.

³⁸⁷ Oy, *Tarih Boyunca Türk Atasözleri*, s. 626.

³⁸⁸ Geldiyew-Altyew, a.g.e.. s. 204.

³⁸⁹ Geldiyew-Altyew, a.g.e.. s. 53.

³⁹⁰ Yurtbaşı, a.g.e., s. 185

³⁹¹ Yurtbaşı, a.g.e., s. 296.

³⁹² Hüseyinzade, *Atalar Sözü*, s. 67.

³⁹³ Geldiyew-Altyew, a.g.e.. s. 52.

³⁹⁴ Tülbendçi, a.g.e., s. 77.

³⁹⁵ Yurtbaşı, a.g.e., s.

³⁹⁶ Hüseyinzade, *Atalar Sözü*, s. 66.

yapısını oluşturur” cevabını tercih ederken, kadınlardan ise % 18,3’ü “Ailede kadının yeri ayrıdır” cevabını tercih etmişler. Diğer taraftan kadınlar, % 15,8’i “Kadın ailenin temel yapısını oluşturur” derken, erkeklerden % 18,8’i “Ailede kadının yeri ayrıdır” cevabı seçmişler³⁹⁷. Böylelikle, toplum tarafından da ailenin temel taşı kadın olduğu ve kadınsız ailenin olmayacağı kabul edilmiştir.

II. EŞ SEÇİMİNDE DENKLİK (KEFAET)

Kefaet sözlükte; denk, eşit ve benzeri olma anlamlarına gelir. Bir fıkıh terimi olarak; evlenecek eşler arasında dini, ekonomik ve sosyal bakımdan yakınlık ve denklik bulunmasını ifade eder. Evlenmede denklik erkek tarafından aranır. Yani bir erkeğin evleneceği kadına Müslümanlık, nesep, hür olma, meslek ve zenginlik gibi niteliklerde denk durumda bulunması, özellikle kadını korumak öngörülmüştür³⁹⁸.

Denklik hususunda fıkihta en çok öne çıkan özellik olarak dindarlık, İslam, hürriyet, nesep, mal ve mesleklerdir³⁹⁹. Ailede erkek ve kadının denklik meselesi hem yaş, hem zenginlik bakımından birbirini tamamlaması gerekir. Atasözlerinde denklik meselesine yaklaşım daha çok soy, sop, kız tarafının iyi aileden olması ve bakirelik meselesi öne çıkar. Çünkü ailenin temeli sağlam olması için denklik şarttır. Bu denklik hem erkek tarafında hem de kız tarafında aranır. Türk geleneklerinde eş seçerken ilk önce kız tarafına dikkat edilir. “Kız isteme”, “kız alma” gibi ifadeler her zaman evlenmemişten önce kız seçimine işaret eder. Türk kültüründe kız alınır ve kız verilir. Kızın soylu, güzel ve temiz aileden olması şarttır. Yani vasıfları bakımından aranan taraf kadındır. Kadında aranan vasıflar, nitelikler içinde, soyluluk, asalet başta gelir. Onun için, “asıl ara, soy ara; bulunmazsa ne çare?” söylemişler⁴⁰⁰.

Konuyla ilgili atasözleri incelendiğinde eş seçimi bakımından kriterlerin kadın üzerinde toplandığı görülür. Ailenin kuruluşunda ve devamlılığında belirleyici olan,

³⁹⁷ Daldaban, a.g.e., s. 80.

³⁹⁸ Hamdi Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, İstanbul, Altınoluk Yayınları, 1995, s. 179.

³⁹⁹ Döndüren, a.g.e., s. 182.

⁴⁰⁰ Mehmet Eröz, *Türk Ailesi*, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1977, s. 23.

dolayısıyla dikkatle seçilmesi gereken kadın olmaktadır⁴⁰¹. Atasözlerinde genel anlamda kız isterken, kız alırken sadece görmekle yetinmemek, ayrıca kız hakkında her şeyi bilmek gerekir. “*Ergen (bekâr) gözüyle kız alma, gece gözüyle bez alma*”⁴⁰² atasözünde de genç adam bir kızı gördü mü hemen gönlünü kaptırır, soruşturma yapmadan evlenmek ister. Ayrıca “*Kız alan gözle bakmasın, kulak ile eşitsin*”⁴⁰³, Türkmen atasözünde ise: “*Kazan alsan çakıp al, hatun alsan bakıp al*”⁴⁰⁴ denilmiştir. Geleneksel Türk toplumunda kız seçerken kız tarafı tamamen incelenir, hem kız hem de ailesi hakkında bütün bilgilere ulaşılmaya çalışılırdı. En çok mahallede komşulardan, akrabalarından sorulur, nasıl bir aile yapısına sahip olduğu ve ekonomik, eğitim durumu incelenirdi. Kızın sağlamlığı, çiftçilikte, tarlada çalışma bilmesi, çalışkan, bazı aileler için önemli sayılmıştır⁴⁰⁵. Günümüzde çoğu bölgelerde bu halen devam etmektedir.

Türk toplumunda evlenmeden önce kız seçerken buna “kız beğenme” denilmektedir. Bünyadova’nın yazdığına göre, Orta Çağda Azerbaycan’da kız beğenme çeşitli şekilde olmuştur. “Birincisi, odur ki, analar kendi evlilik çağına ulaşmış oğullarını evlendirmek için hayır merasimlerinde⁴⁰⁶ ve özellikle de hamamda kızlara göz koyarlardı. Bu işte esas rol anaya ve bacıya (bazı hallerde ise yakın akrabalara) mahsus idi. İkinci ise, oğlanlar kendileri görüp beğendikleri kızlara elçi gönderilmesini isterlerdi. Sonuncusu da, yakın dostlar veya akraba aileler halk arasında mevcut olan göbek kesme (beşik kertme) âdeti ile küçük çocuklarını erken zamanlardan itibaren “deyikli”⁴⁰⁷ ilan edilirdi. Bu âdet sadece Azerbaycan’da değil, aynı zamanda başka Türk menşeli halklarda da şimdiye kadar mevcuttur”⁴⁰⁸.

Eskiden Türkler arasında gelin olacak kızda şu vasıflar aranırdı:

1. Her şeyin üstünde iffet; 2. Cidağı olmamak (dik kafalı, inatçı olmamak); 3. Çemekürgen, eydişken olmamak (olur olmasa karşılık verenlerden, sırtarcı ve çeçoron

⁴⁰¹ Esra Akbalık, “Türk Atasözlerinde Cinsiyet Algısı”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 36, Nisan, 2013, s. 84.

⁴⁰² Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I*, s. 268.

⁴⁰³ Tülbendçi, a.g.e., s. 366.; Beydili, a.g.e., s. 165.

⁴⁰⁴ Nesrin Sis, “Kadınla İlgili Türkmen Atasözleri ve Deyimleri”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, C. VII, S. 2, İzmir, 2007, s. 166.

⁴⁰⁵ Şirin Bünyadova, *Orta Asr Azerbaycan Ailesi*, Bakı, “Elm” Neşriyatı, 2012, s. 21.

⁴⁰⁶ “Hayır merasimleri” Azericede, düğün, nişan vs. törenler için kullanılır.

⁴⁰⁷ Deyikli, Küçük yaşta çocukları nişanlanmaya denir, *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lüğeti*, C. I, s. 565.

⁴⁰⁸ Bünyadova, a.g.e., s. 22.

olmamak); 4. Eline ayağına evcan olmak (hamarat, eli ayağı çabuk, işe yatkın, becerikli olmak); 5. Eli uzun ve sakar olmamak (şunu bunu aşırma huyu olmamak, danışmadan bir şeye el sürmemek ve tuttuğunu kırmamak); 6. Govcu, govalayıcı olmamak (ordan buradan laf taşımamak, dedi koduculuk yapmamak); 7. Kayınbabasına, özellikle kaynanasına aşırı saygılı olmak⁴⁰⁹.

Dede Korkut Kitabı'nda Bamsı Beyrek Destan'ında, Bamsı Beyrek evlenmek istediği kızın vasıflarını babasına şu ifadelerle anlatır: “*Baba bana bir kız aliver ki ben yerimden kalkmadan o kalkmalı, ben kara koç atıma binmeden o binmeli, ben hasmıma varmadan o bana baş getirmeli, böyle kız alı ver baba*”⁴¹⁰. Türk geleneğinde yalnız kızın ailesinin soylu aileden olmasına dikkat edilmediği, aynı zamanda kızın kendi becerinin olmasına önem verildiği anlaşılıyor.

A. KADININ (KIZIN) SOYLU, ASİL AİLEDEN OLMASI

Türk kültüründe evlilik büyük öneme sahiptir. Geleneksel Türk kültüründe eş seçimi erkek tarafından yapılır. Erkek sevdiği kadınla evlenir. Evlenmek istediği kızı ilk önce araştırır, onun hakkında bütün bilgileri toplar, eğer kötü bir şey duymazsa o zaman o kızla evlenir. Kız isterken veya alırken kızın soylu, asil olmasına dikkat edilmesi en başta gelir. Her üç toplumun atasözlerinde eş seçerken en başta kızın anasına bakılması gelmektedir: “*Anasına bak kızını al, kırağına bak bezini al*”⁴¹¹. Çünkü atasözünde “*Kız anadan öğüt alır*”⁴¹² söylendiği gibi, kızın en çok muhatap olduğu anasıdır. Kıza terbiye veren, onu eğiten yine anadır. Bunun için de kız alırken en çok anasına dikkat edilir.

Eş seçerken kızın soyu, soppu çok önemlidir. Bunun amacı güzel aile kurmaktır. “*Pekmezi küpten, kadını kökten al*”, “*Bez alırsan Musul'dan, kız alırsan asilden*”, “*At alırsan taydan, kız alırsan soydan al*”, “*At alırsan başlıdan, kız alsın Çarlıdan*” gibi atasözleri kızın asıldan ve soylu bir aileden olmasını ister. Geleneksel Türk kültüründe

⁴⁰⁹ Necet Yaşar Bayatlı, *Irak Türkmen Folklorunda Halk İnançları*, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 2011, s. 287.

⁴¹⁰ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, s. 62.

⁴¹¹ Hüseyinzade, *Atalar Sözü*, s. 62; Vefik Paşa, a.g.e., s. 102.

⁴¹² Hüseyinzade, *Atalar Sözü*, s. 197.

buna çok dikkat edilmiştir. Hatta Kutadgu Bilig’de: “Eğer evlenmek istersen, çok dikkatli ol ve iyi bir kız ara. Alacak kimsenin soyu-sopu ve ailesi iyi olsun; kendisinin da hayâ ve takva sahibi, temiz olmasına dikkat et”⁴¹³ beyitler yer almaktadır. Burada en çok kızın dindarlığı öne çıkmaktadır.

Bu tür atasözlerine din etkisi muhtemelen azdır. Peygamber’in “Kadın dört şeyi için nikâh edilir; malı, soyu, güzelliği ve dini. Sen dindar olanı seç ki elin bereket bulsun”⁴¹⁴ hadisinde kız seçerken bir vasfı da onun soylu aileden olmasına dikkat edilse de, esasen dindarlık üzerinde durulmuştur. Yukarıdaki atasözlerinin bu hadisten etkilendiğini söylemek doğru olmaz. Eğer bu hadis eş seçimiyle ilgili atasözlerine tesir etseydi, kızın soylu soplulu değil, daha çok dindarlığı öne çıkmalıydı. Ancak eş seçerken kızın dindarlığını öne çıkararak hiçbir atasözü tespit edilmedi. Dinde eş seçerken daha çok dindarlığı tercih edilirken, atasözlerinde ise ailesi, soyu ve sopu iyi kökten olması tercih edilmektedir.

Günümüzde eş seçerken kızın asil, soylu aileden olmasına dikkat edildiği halen devam etmektedir. Bununla ilgili araştırmalar mevcuttur. Türkiye’de Hamza Ateş’in, Sivas ili Altınyayla ilçesinde araştırmasına göre, “eşinizi seçerken nelere dikkat ettiniz” sorusuna katılımcıların % 73,3’lük kısmı efendiliğine, dürüstlüğüne, namusuna, % 11,2’lik kısmı da dindarlığına cevaplarını vermişler⁴¹⁵. Ancak, Vezirköprü yöresinde ise insanların evlenilecek kişide aradıkları özelliklerin başında % 46,3 gibi yüksek bir oranla dindar olmaları gelmektedir. Bunu % 21,1 ile aile faktörü izlemektedir. Bu sonuç da gösteriyor ki, Vezirköprü’de eş seçiminde dinin ve ailenin rolü oldukça büyüktür⁴¹⁶. Diğer taraftan kadınların da eşlerinin hem dindar hem de köklü aileye mensubiyetini istemektedirler. Konya’da araştırmaya göre, % 69,6 kısmı dindarlığı, % 18,8’i ise güzellik ve köklü aileye mensubiyeti cevabını vermişler⁴¹⁷. Asef Ganbarov’un Azerbaycan’ın Astara iline bağlı olan Lovayın köyündeki araştırmasında “Eş seçiminde önemsenen

⁴¹³ Has Hacib, a.g.e., s. 324.

⁴¹⁴ Buhari, “Nikâh”, 15; Ebu Davud, “Nikâh”, 2.

⁴¹⁵ Hamza Ateş, *Sivas İli Altınyayla İlçesinin Dini Yapısı Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sivas, 2013, s. 26-27.

⁴¹⁶ Erkan Ulaşır, *Toplumsal Değişme ve Dini Hayat (Vezirköprü Örneği)*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Samsun, 2014, s. 106-107.

⁴¹⁷ Halide Nur Özüdoğru, *Kırsal Yaşamda Kadın ve Din (Konya Örneği)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2009, s. 142.

özelliklere” sorusuna deneklerin % 34,3’ü, evlenecekleri eşte en çok aradıkları özellikler arasında “ahlaklı ve temiz aileden” olma hususunu tercih etmişlerdir. Yine % 31,1’i eş seçiminde dindarlığın en önemli özellik olduğunu belirtmişlerdir. Aynı zamanda bu araştırmada da “Eş seçiminde en çok önemsenen özellik/Dindarlık seviyesi ilişkisi” sorusuna da % 48,1’i “ahlaklı ve temiz bir aileden” olmasını tercih ederken, % 18,5’i “dindar olması”nı tercih etmişlerdir⁴¹⁸.

Aile Araştırma Bakanlığı’nın verdiği bilgilere göre, 2011 yılında evlenilecek kişide aranan sosyal özelliklere bakıldığında aile yapılarının benzer olması en yüksek oranda % 93 gelmektedir. İkinci özellik ise % 92 evlenilecek kişinin dindar olması gelmektedir⁴¹⁹.

Böylelikle, toplumda kız isterken ilk önce onun ailesinin soylu, soplü, asil olmasına dikkat edilmiştir. Bunun neticesinde de bu kurallar atasözlerinde kendi yerini bulmuştur. Dinde eş seçerken daha çok dindarlığı tercih edilirken, atasözlerinde ise ailesi, soyu ve soplü iyi kökten olması tercih edilmiştir. En çok kızın “anasına” dikkat edilmesi öne çıkar. Çünkü doğacak çocukların ana soyuna çekebilir. “*Alma delinin kızını soyuna çeker*”⁴²⁰ atasözü de bunun için söylenmiştir ve kız tarafının akıllı ve soylü olmasını ister.

Canan, “*Nutfeleriniz için (kadının) hayırlısını tercih edin. Kendinize denk olanlarla evlenin, denklerinizin kızını isteyin*” manasında bir hadis zikir ettikten sonra şöyle açıklama vermiştir: “Pek çok rivayette, çocuğun anne tarafına çekeceği belirtilerek, evlenilecek kadının aslına bakılması, hayırlı olanın tercih edilmesi belirtilmiştir. Kur’an-ı Kerim’de olsun, hadislerde olsun hayırlı kadının dindar olacağı belirtilmiştir. Sırf maddi mülahazalarla tercih dinen yanlıştır”⁴²¹. Böylelikle, “çocuğun anne tarafına çekeceği”, “kadının aslına bakılması” gibi algıların sonucu “*Alma delinin kızını soyuna çeker*”⁴²² atasözü meydana geldiğini söylemek mümkündür.

⁴¹⁸ Asaf Ganbarov, *Azerbaycan’ın Astara İline Bağlı Lovayın Köyünde Sosyal ve Dini Hayat*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2009, s. 115-116

⁴¹⁹ *Türkiye Aile Yapısı Araştırması: Tespitler, Öneriler*, İstanbul, Aile ve Sosyal Politikaları Bakanlığı Yayınları, 2014, s. 163.

⁴²⁰ Vefik Paşa, a.g.e., s. 101.

⁴²¹ Canan, *Kutub-i Sitte*, XVII, s. 209.

⁴²² Vefik Paşa, a.g.e., s. 101.

Bu tür atasözlerinin toplum tarafından nasıl algılanması babından bakmak gerekir. Daldaban'ın araştırmasında “Kenarına bak kızını al, anasına bak kızını al” atasözünü sorduğunda, erkeklerden % 35,0'ı ve kadınlardan % 26,7'i büyük oranla “Kadın kimliği açısından aile yapısı önemlidir” cevabını seçmişler. Yine erkeklerden % 27,5'i “Kişinin annesi ve gelenekleri kendini en iyi tanıtır” cevabını tercih ederken, kadınlardan % 21,7'i “Ailede ne görürsen onu verirsin” cevabını tercih etmişler. Üçüncü olarak “Kadınlar yetiştirildiği gibi yaşarlar” şıkını erkeklerden % 16,3'ü ve kadınlardan % 17,5'i tercih etmişler⁴²³.

B. KIZIN BAKİRE OLMASI ve NAMUS MESELESİ

Namus Türk kültüründe bir değerdir. Aynı zamanda Türk kültürünün aile yapısında olan değerlerden biri de ailenin namuslu ve temiz olmasıdır. Ailenin namuslu olması için de aile üyelerinin toplumun kabul ettiği namus anlayışına dikkat etmesi gerekir. Sosyal hayatta namus değerlerini ihlal eden kişinin şerefi, onuru kalmaz. Bireyin toplumda birçok sosyal norm ve değerlere uyması ve onları koruması gerektiği gibi, en çok ailenin şerefi sayılan namusa dikkat etmesi gerekir. Böylelikle, daha çok kızlar, kadınlar kendi namuslarını korumak zorundadırlar. Kızın namusu evleninceye kadar bakireliğini korumasıdır.

Türk kültüründe geçmişten devam eden bir gelenek olarak, gelin göçen kızın bakire olması şarttır. “Türkiye’de geleneğe dayalı toplumlarda bekâret, yüksek derecede değerlidir. Gelinin bıkırının bozulmasında kanaması beklenir ve damat hanesi kadınları tarafından bir işaret aranır. Kanın yokluğu hayâsızlık işaretidir. Böyle kız ise tekrar evine gönderilir”⁴²⁴. Bu uygulama, hem Azerbaycan hem de Türkmenistan’ın çoğunluk bölgelerinde geçerlidir. Osmanlı’da da eşlerde aranan özellikleri bakımından evlenecek kadında aranan vasıflardan biri bakirelikti. “Bakirelik aynı zamanda, kızların iffetlilik ve namusluluklarının önemli bir göstergesidir. Hemen hemen tüm nikâh kayıtlarında, evlenecek hanımların medeni durumları hakkında bilgi verilirken erkeklerin medeni hallerinden bahsedilmemektedir. Evlenecek kadın, kız ise “bıkr-i baliğa”, “bıkr-i baliğa-

⁴²³ Daldaban, a.g.e., s. 80.

⁴²⁴ Ertendiğ, a.g.e., s. 85.

i akile”, henüz buluğa ermemiş, ama temyiz gücü –genellikle 12 yaş – bulunanlar için “müharika”, daha gelişkinler için “cessesi buluğuna mutehammil olup bülüğünü mukirre ve mu’terife (ikrar ve itiraf edici)” tanımları yer alırken “seyyibe” ya da “seyyibe-i akile” dul kadınlar için kullanılmaktadır⁴²⁵.

Evlenilecek kızın bakire olması, ya da kız olması atasözlerine yansımıştır. “*Tarlayı düz al, kadını kız al*”⁴²⁶. Diğer atasözlerinde daha çok “dulluk” üzerinden vurgu yapılmıştır. “*Alma avradın dulunu, yanında getirir kulunu*”⁴²⁷, “*Dul avradı kız adına almazlar*”⁴²⁸ gibi atasözleri de kız alırken daha çok kızın bakire olmasını dikkate alınması istenmiştir.

Kutadgu Bilig’de kızın bakire olmasını öngören ifadeler vardır: “*Alacaksan, el değmemiş ve senden başka erkek yüzü görmemiş olan, bir aile kızı almağa çalış. Böylesi seni sever ve senden başkasını tanımaz, yakışık almayan münasebetsiz hareketlerde de bulunmaz*”⁴²⁹.

Bakirelik meselesi, İslam’dan önceki Cahiliye döneminde de mevcut olmuştur. Evlilikte bakireler ve küçük yaştaki kızlar tercih edilirdi. Bekâret son derece önemli idi, gelinin bakire olmadığı anlaşılınca ailesi kınanıp ayıplanır, aile de bu ayıptan kurtulmak için o kızı/kadını öldürürdü⁴³⁰. Ayrıca Yahudi dininde bile kızın bakirelik meselesinin olması geçer. Hatta kız bakire çıkmazsa, bütün halk o kızı taşıyarak öldürürdü⁴³¹.

Hadislere bakıldığı zaman, Peygamber’in (s.a.v.) bakire kızla evlenmeyi tavsiye ettiği görülür. Cabir b. Abdillah’dan rivayet edilen hadise göre: “Resulullah zamanında bir kadınla evlendim. Sonra Peygamber’e tesadüf ettim. (Bana) “*Ya Cabir, evlendin mi?*” diye sordu. “Evet” cevabını verdim. “*Bakire mi, dul mu?*” dedi. “Dul” dedim. “*Bakire alsaydın ya! Onunla oynaşırdın!*” buyurdu. Ben: “Ya Rasulullah, benim kız kardeşlerim vardır; onlarla aramıza girer diye korktum”, dedim. “*O halde öyle olsun. Zira kadın ya*

⁴²⁵ Abdurrahman Kurt, *Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi (1839-1876)*, Bursa, Uludağ Üniversitesi Basımevi, 1998, s. 16.

⁴²⁶ Tülbendçi, a.g.e., s. 508.

⁴²⁷ Hüseyinzade, *Atalar Sözü*, s. 57.

⁴²⁸ Hüseyinzade, *Atalar Sözü*, s. 285.

⁴²⁹ Has Hacib, a.g.e., s. 324.

⁴³⁰ Öztürk, a.g.e., s. 25.

⁴³¹ Yasanın Terkarı, 22, 20-21.

dini, ya malı yahut güzelliği için alınır. Sen dindarını almağa bak, ellerin topraklansın!” buyurdular”⁴³².

Azerbaycan’ın çoğu bölgesinde halen devam eden zıfaf gecesinden sonra kızın bekâretini aile fertlerine haber veren kadına halk arasında “yenge” denir. Aslında “yenge” geçmişte gelin çıkarıldığı zaman onun yanında giden ve ona rehberlik eden kadına denilirdi⁴³³. Türkiye’de hem geline kılavuzluk eden kız tarafından olan kadın olmakla, hem de bir kimsenin dayısının, amcasının ya da kardeşinin karısı manasındadır⁴³⁴. Yenge kızın bakireliğini erkek ailesine haber vermesi için gecedan sabaha kadar kızdandan bir işaret bekler. Gelin bakire çıkarsa, aynı zamanda namuslu çıkmıştır. Eğer kız bakire çıkmazsa, ertesi günü babasının evine gönderilir. Bugün de böyle geleneklerin devam ettiği kırsal yerler vardır.

Irak’taki Kerkük Türkmenlerinde ise “yenge” gerdek gecesini damada teslim eder. Damat gerdeğe girdiği zaman arkadaşları dışarıda bekler. Bazı yerlerde yüz aklığı denilen kanlı bez hemen bazı yerlerde ise ertesi gün istenir. Gerdekten çıkan damat onu bekleyen arkadaşları ve sağdıcına müjdeyi verir vermez birlikte kurşun atarlardı⁴³⁵. Kurşun atma geçmişte Azerbaycan’ın bazı bölgelerinde gelenek olarak devam ederdi.

Atasözlerinde kızın bakire olması istense de, aynı zamanda bir atasözünde dul kadınların alınması yer almıştır. Türk atasözünde “*Alırsan kula al, avrat alırsan dulu al*”⁴³⁶ söylenmiştir. Bakirelik meselesine oldukça titiz davranan bir Türk toplumu olarak, bu atasözünden maksat, ikinci kez evlenirken olması gerektir. Yani erkek ikinci kez evlenecekse, dula daha iyi olur.

---

⁴³² Muslim, “Rıda”, 15; Ayrıca benzer hadise bkz.: İbn Mace, “Nikâh”, 7.

⁴³³ *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lüğeti*, C. IV, s. 578.

⁴³⁴ TDK, *Türkçe Sözlük*, C. II, s. 2430.

⁴³⁵ Zainab Ayad Saeed, *Kerkük Türkmenlerinin Geçiş Törenleri*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2014, s. 52.

⁴³⁶ Tülbendçi, a.g.e., s. 106.

Kızın namuslu, yani bakire olması, babası, erkek kardeşleri için büyük şereftir. “*Kızın ismeti- atanın devleti*”⁴³⁷ denilmiştir. Ayrıca kız için en büyük şeref onun bakire olmasıdır: “*Kızın en büyük serveti bıkridir/bekâretidir*”⁴³⁸.

Ailede en büyük değer sayılan namus meselesidir. Namus olarak ailede kadınlar, anne, kız çocuğu, kız kardeşi, hala ve teyzeler bir kişinin namusu olarak kabul edilir. Erkeğin namusu onun kadınıdır. Babanın namusu onun kızlarıdır. Erkek evladının namusu onun kız kardeşleridir. Erkek, namusunu korumak zorundadır. Namusuna leke düşerse, namusunu temizlemek için başvurulan çözüm yolu ölüm veya öldürmek oluyor. Kadının namuslu olması erkeğin şerefi, onuru, izzetidir. Namussuz kadın erkeğin yüz karasıdır. Namus meselesinde en çok kadın için bir değer olarak kabul edilir. Karı koca ilişkisinde kadının namuslu olması beklenir. “*Avradın ismeti, kocanın izzeti*”⁴³⁹ denilmiştir. Namus meselesi yalnız Müslüman ve Türklere has değildir. Aynı zamanda da Hıristiyan geleneğinde de kadın erkek için bir namus kabul edilmiştir. “*Kadın erkeğin izzetidir*”⁴⁴⁰ anlayışı da kadının namusu erkeğin şerefi, onuru, izzetidir.

Birey, ailesinden annesi, karısı, kız kardeşine karşı gelebilecek her hangi bir olayda (küfür, laf atma, kız kaçırma, dedikodu gibi) namusunu temizlemek için gerektiğinde yaşamını da feda etmeye hazırdır. Genellikle, geleneksel köy topluluklarında namus, en değerli manevi bir ögedir. Namusuna leke sürecek her olay, evin erkeğini her türlü suçluluğa yöneltecek hareketlere yöneltir. Özellikle namus ve şeref anlayışında katı olan, bunu bir onur meselesi durumuna getirecek namus ve şerefini kurtarmak için kısas almayı bir görev sayar⁴⁴¹. Gaziantep’de söylenen şu söz namusun ne kadar değerli olduğunu açıklar: “*Kanın diyeti beş yüz, namusunki bin kesedir*”⁴⁴².

Türk geleneksel aile de kadının dövülmesi aynı zamanda namusunu korumak anlamına da gelir. Aşağıda da ele alınacağı üzere “*Kızını dövmeyen dizini döver*” atasözü namusun korunması için “dövme uygulamasını” meşrulaştırmaktadır.

---

⁴³⁷ Hüseyinzade, *Atalar Sözü*, s. 208.

⁴³⁸ Yurtbaşı, a.g.e., s. 197

⁴³⁹ Zeynalli, a.g.e., s. 140.

⁴⁴⁰ I. Korintoslulara, 11/7.

⁴⁴¹ Mahmut Tezcan, *Kan Davaları, Sosyal Antropolojik Yaklaşım*, 2.b., Ankara, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, 1981, s. 44.

⁴⁴² Tezcan, *Kan Davaları*, s. 44.

Namusa dair öldürme nedenlerini Tezcan şöyle sıralamaktadır: 1. Kızın, ailesinin isteği dışında birisiyle duygusal ilişkiye girmesi; 2. Gayri meşru bebek doğurması; 3. Genç kadının kocasını terk edip başkasıyla kaçması; 4. Kızın bir gence sevdalanması; 5. Kızın evlilik öncesi hamile kalması; 6. Kızın sevdiği gençle evden kaçması; 7. Kızın kötü yola düşmesi⁴⁴³.

Namusu lekelenen kadın ve kızların intihar etmesi, namus meselesini sosyal bir değer olarak kadınlar tarafından da benimsendiğinin göstergesidir. Eğer namusu lekelenen kızlar kendilerini öldürmeseler bile, zaten ailenin başka üyesi bunu gerçekleştirecektir. Namus şerefini temizlemek için daha çok öldürülen taraf yine kızlar, kadınlar olur. Kadının öldürülmesine *Aile Meclisi* karar veriyor. Onun yakınları toplanıp konuşuyor, tartışıyor ve öldürülmesine karar veriliyor. Erkekler, hem namus kirleten hem de namus kirletenin cezasını veren rolündendir⁴⁴⁴.

Türk ve Azerbaycan atasözleri namusa büyük değer vermektedir: “*Her şey para ile namus ar ile alınır*”, “*Irz, insanın kanı pahasıdır*”, “*İrzsızdan ırzını satın almalıdır*”, “*Malın olmasın da, ırzınız olsun*”. “*Namussuzdan namusunu (ırzını) satın al*”, “*Namussuz yaşamaktan namusu ile ölmek yeğdir*”⁴⁴⁵, “*Namus pazarda satılmaz*”⁴⁴⁶, “*Namus insanın kan bahasıdır*”, “*Namusu köpeğe attılar, köpek yemedi*”, “*Namus gider dönmez geri, yoktur onun belli yeri*”⁴⁴⁷.

Günümüzde de evlenirken kızın bakirelik meselesi ön plana çıktığı görülmektedir. Tokuç, Berberoğlu, Saraçoğlu ve Çelikkalp, Trakya Üniversitesi ve Namık Kamal Üniversitesi öğrencileri üzerinde yürüttükleri bir çalışmada evlilik dışı cinselliğin nasıl algılandığını tespit etmişlerdir. Ulaştıkları bulgulara göre gençlerin % 69,2’si “evlenecek kadının bakire olması”, % 66,9’u “evlenmeden önce cinsel ilişkiye girmenin yanlış olduğu”, % 45,9’u “evlilik öncesi seksten kaçınmak ve bakire kalmanın kadının

---

⁴⁴³ Tezcan, *Türkiye’de Töre (Namus) Cinayetleri (Sosyo-Kültürel Antropolojik Yaklaşım)*, Ankara, Naturel Yayınları, 2003, s. 18.

⁴⁴⁴ Tezcan, *Türk Ailesi Antropolojisi*, s. 241-242.

⁴⁴⁵ Soykut, a.g.e., s. 226.

⁴⁴⁶ Can Yoksul, *Çorum Yöresi Sözlü Kültürü*, Çorum, Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, 2013, s. 501.

⁴⁴⁷ Hüseyinzade, *Atalar Sözü*, s. 501.

saygınlığını artıracakğı”, % 63,6’sı ise “evlilik dışı ilişkilerin ahlaki ve kültürel değerleri tahrip ettiği” kanaatindedir⁴⁴⁸. Bakirelik meselesi daha çok kültürel bir değerdir.

III. AİLENİN TEMEL UNSURLARI

Ailenin temel unsurları eşler, çocuklardır. Aynı zamanda ailede yaşayan yakın akrabalar ile dışarıdan katılan şahıslar tarafından müteşekkildir. Toplumun en küçük birimi olan ailenin bir bütünlük içerisinde devamı, bu unsurların üzerlerine düşen görevleri hakkıyla yerine yetirmesi gerekir. Aile fertleri arasında sorumlulukları yerine getirilmediği takdirde, huzursuzluk başlar ve aile birliği sarsılabilir⁴⁴⁹. Atasözlerinde ailenin temel unsurlarından genişçe bahsedilir. Bunlar eşler, anne baba, çocuklar ve diğer aile üyeleridir.

A. EŞLER

Ailenin temelini eşler teşkil eder. Eşler arası sosyal ilişkilerinin anlaşmasında atasözleri önemli bir işleve sahiptir. “*Erle (kocayla) avradın toprağı aynı yerden götürülmüş*” Azerbaycan atasözü eşlerin aynı unsurdan yaratılmış olduğuna dikkat çeker. Bu atasözü aynı zamanda eşlerin kısmeti Allah tarafından yazıldığı, bunun bir kader olduğu belirtmektedir. Yine bir Azerbaycan atasözü “*Avrat erinin (kocasının) tacıdır*”⁴⁵⁰, ya da “*Er (koca), avradın tacıdır*”⁴⁵¹ örneğinde olduğu gibi eşlerin bir birinin tacı olduğu belirtmektedir.

Atasözlerinde karı koca arasında mahremiyet vardır. Eşler arasında olan ilişki her zaman gizli ve saklı kalmalıdır. Aile, mahremiyet üzerinde kurulu olduğu için eşlerin arasına girilmesi toplum tarafından hoş karşılanmamıştır. “*Karı koca arasına girilmez*”,

---

⁴⁴⁸ Yapıcı, a.g.e., s. 107.

⁴⁴⁹ Abdurrahman Kurt, *Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi (1839-1876)*, s. 33.

⁴⁵⁰ Hüseyinzade, *Atalar Sözü*, s. 49.

⁴⁵¹ Hüseyinzade, *Atalar Sözü*, s. 334.

“*Karı koca arasına şeytan bile giremez*”, “*Karı koca ipek araya giren köpek*” gibi atasözleri bunun için söylenmiştir.

Karı koca ilişkisinde her zaman kadının daha uyumlu olması beklenir. Kadın erkek ilişkisi ve evlilik konularında atasözlerine bakıldığında, bunların bir kısmı doğrudan kadınla ilgili hükümler, bir kısmı da kadın ve erkeğin evlilik ilişkilerini yansıtan sözler olarak öne çıkar⁴⁵².

Bazen atasözlerinde eşler arasında ilişkide olumsuz tablonun olduğu görülür. Yine kadın ikinci konumda değerlendirilir. Koca eşiyile hiç gülmemeli, onunla güler yüzlü bir ilişkiye girmemelidir. Bu anlamda “*Dişini avrada saydırma*”⁴⁵³ Türk atasözü bu durumu ifade eder.

B. ERKEĞİN HÂKİMİYETİ, KADININ İKİNCİLLİĞİ

Geleneksel toplumlarda eşler arasında eşitlikten daha çok otorite ilişkisi geçerlidir. Bu toplumda kadının statüsü kocanın statüsüne göre belirlenirken evlilik ilişkisinin devamı kadının susmasına ve sabretmesine bağlıdır⁴⁵⁴. Ailede söz sahibi her zaman erkektir. “*Gündüz yağar gece açar yel bozgunluğu, kadın söyler erkek susar ev bozgunluğu*”⁴⁵⁵, “*Kadının hükmettiği evde mutluluk olmaz*”⁴⁵⁶, “*Kırk yılda bir karı sözü dinlemek dinlemelidir*”⁴⁵⁷ gibi atasözleri bunun belirtisidir. Ataerkil ve geleneksel toplumda ortaya çıkan bu atasözleri kadının ikincil konumunu; erkeğin ise egemenliğini öngörmektedir. Ailede kadının söz sahibi olması, geleneksel Türk ailesine has olmayan bir özelliktir. Eğer evde kadın söz sahibi olursa, o evin erkeğine “*Karısından korkan erkek*” damgası vurulur.

Kadının söz sahibi olmaması kadının kimliğine göre değerlendirilmiştir. “*Avrat nedir ki dediği ne ola*”⁴⁵⁸ Azerbaycan atasözü kadının tali konumunu onun

⁴⁵² İhsan Kurt, *Türk Atasözlerine Psikolojik Bir Yaklaşım*, s. 99.

⁴⁵³ Tülbendçi, a.g.e., s. 341.

⁴⁵⁴ Günindi Ersöz, a.g.m., s. 174.

⁴⁵⁵ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I*, s. 295.

⁴⁵⁶ Yurtbaşı, a.g.e., s. 195.

⁴⁵⁷ Tülbendçi, a.g.e., s. 363.

⁴⁵⁸ Hüseyinzade, *Atalar Sözü*, s. 66.

kimliksizliğine bağlamaktadır. Kadının kimliksizlik olduğu için değeri yoktur, dolayısıyla sözünün de değeri yoktur. “Avradın öğüdü avrada geçer”⁴⁵⁹ atasözü de bu bağlamda değerlendirilebilir.

Türkmen toplumunda “*Karının sözünü dinle, ama kendisine uyma*”⁴⁶⁰ atasözü kadına olan güvensizliği işaret eder. Türkmenlerde ailede her türlü durumda karar verici makam babadadır. Evde otoriteyi sağlamayan babaya (erkeğe) “heley kulu” (kadın kölesi) denir⁴⁶¹.

Daldaban, “Kadının hükmettiği evde mutluluk olmaz” atasözünü sorduğunda, erkekler % 27,5’i “Kadın her anlamda üstün olmayı ister ama başarılı olamaz” ve % 26,3’ü “Kadının sorumluluğu ağır gelirse huzurluluk olur” cevabını tercih etmişler. Kadınlar ise % 24,2’i “Kadın her anlamda üstün olmayı ister ama başarılı olmak” ile % 23,3’ü “Kadının hükmettiği evde erkek sorumluluk sahibi olmaz” şıklarını tercih etmişler. Böylelikle, erkekler gibi, kadınlar da evde hüküm verenin erkeğin olmasını kabul etmektedir. Erkekler ise daha çok kadınların başarısız olduklarını kabul ederler.

Topçuoğlu ve arkadaşları Türkiye genelinde yürüttükleri araştırmalarında “Evde son sözü daim erkek söyler”, ifadesinin % 54 oranında destek bulunduğunu tespit etmişlerdir. Kadınlar % 49.5, erkekler % 58.6 oranında bu fikri onaylamaktadır. Burada da erkeklerin evde son sözü söyleme arzusu belirgin bir şekilde fazladır⁴⁶².

Ersoy’un Malatya’da yaptığı araştırmada ise “Erkeğin üstün olduğu ve evde erkeğin sözünün geçtiği” düşüncesine kadınların % 79,2’si erkeklerin ise %59,9’u katılmamaktadır. Ancak kadınların % 17,7’si, erkeklerin ise % 34,7’si bu düşüncüyü uygun bulmaktadır⁴⁶³. Bu eğitim seviyesi yüksek olanlar eğitim seviyesi olmayanlar daha yüksek oranda katılım azalmaktadır⁴⁶⁴.

---

⁴⁵⁹ Hüseyinzade, *Atalar Sözü*, s. 67; Yurtbaşı, a.g.e., s. 293.

⁴⁶⁰ Geldyýew-Altyýew, a.g.e., 54.

⁴⁶¹ Dinç, a.g.m., s. 146

⁴⁶² Yapıcı, a.g.e., s. 99.

⁴⁶³ Ersan Ersoy, “Cinsiyet Kültürü İçerisinde Kadın ve Erkek Kimliği (Malatya Örneği)”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 19, S. 2, Elazığ, 2009, s. 221.

⁴⁶⁴ Ersan Ersoy, a.g.m., s. 221-222.

Ailede erkeğin hükmetmesi gerektiğini vurgulayan atasözleri Hz. Peygamber'e isnat edilen bazı rivayetlerden kaynaklandığını söylemek mümkündür. Bu hadislerde şöyle buyurulmaktadır: “*Kadına itaat pişmanlıktır*”⁴⁶⁵. “*Erkek kadına itaat ettiği takdirde helak olmuştur*”⁴⁶⁶. Hz. Ali vasıtasıyla Hz. Peygamber'den nakledilen ve İbn Arrak tarafından uydurma olarak kabul edilen bir rivayette şöyle buyrulur: “*Kim ki karısına itaat ederse, Allah onu yüzüstü Cehennem'e atar*”⁴⁶⁷. Başka zayıf bir rivayette: “*Sizden biriniz hiçbir işi danışmadan yapmasın. Eğer iştişare edecek birisini bulamazsa, karısına danışsın, sonra onun dediğinin aksini yapsın. Çünkü kadınlara muhalefette bereket vardır*”⁴⁶⁸ ifadesi geçmektedir. Bu türden haberler İslam'daki kadın anlayışını yansıtmayan uydurma haberlerdir.

Kadının ailede söz sahibi olmaması algısı muhtemelen Hıristiyan kültüründen Müslüman kültürüne sızılmıştır. Zaten, Pavlus'un mektuplarında kadının rolü bellidir; kadın erkeğe hükmetmeye, ondan üstün olmaya kalkışmayacak, bilgi edinme ve onu öğrenme iddiasında bulunmayacak, evlenecek, çocukları doğuracak ve onları iyi birer Hıristiyan olarak yetiştirecektir⁴⁶⁹. Kutsal Kitap kadından kocasına itaat etmeği emreder: “*Ey kadınlar, kendi Rab'be bağımlı olduğunuz gibi, kocalarınıza bağımlı olun. Çünkü Mesih bedeninin kurtarıcısı olarak kilisenin başı olduğu gibi, erkek de kadının başıdır. Kilise Mesih'e bağlı olduğu gibi, kadınlar da her durumda kocalarına bağımlı olsunlar*”⁴⁷⁰.

Hz. Peygamber kadınlarla iştişare edilmesini tavsiye eder: “*Kızları hakkında kadınlarla iştişare edin*”⁴⁷¹. Böylelikle, kadınla iştişare edilmez diye bir algıya sahip olmak aslında kadınları hem ailede, hem de toplumda ötekileştirmek anlamına gelmektedir.

⁴⁶⁵ Suyuti, *El-Leali'l-Mesnua*, II, s. 174.

⁴⁶⁶ Suyuti, *El-Leali'l-Mesnua*, II, s. 174.

⁴⁶⁷ İbn Arrak, *Tenzihü'ş-Şeriatü'l-Marfua*, II, 215.

⁴⁶⁸ Aliyyü'l-Kari, *Esrer-ül-Marife*, s. 139; Şevkani, *el-Fevaidü'l-Mecmua*, s. 130.

⁴⁶⁹ Fatmagül Berktaş, *Tektanrılı Dinler Karşısında Kadın*, 2.b., İstanbul, Metis Yayınları, 2000, s. 98.

⁴⁷⁰ Efesliler, 5/22-24.

⁴⁷¹ Ebu Davud, “Nikah”, 24.

C. İYİ KADIN EVİN CENNETİ, KÖTÜ KADIN EVİN CEHENNEMİ

Geleneksel Türk toplumunda kadın ikincil konumda görülmekle birlikte gerçekten aile içinde önemli bir değere sahiptir. “Yuvayı dışı kuş yapar” atasözü ailenin mimarının kadın olduğunu gösterir. Aileyi, evi ve yuvayı yapan kadındır. Ailenin huzuru kadına bağlıdır. Atasözlerinde de ailenin mutlu, huzurlu olması kadına bağlı olduğu görünmektedir. İyi kadın evin cennetidir. Kötü kadın ise evin cehennemidir. Azerbaycan atasözünde “İyi avratlı ev cennettir”⁴⁷² denilmektedir. Genellikle, atasözlerinde hem “iyi” hem de “kötü” kadın profili çizilmiştir. Çok ilginçtir ki atasözlerinde “kötü koca” vasfı yoktur. Ancak bir tane atasözünde “Dumansız baca olmaz, kahırsız koca olmaz”⁴⁷³ denilmiştir.

Her üç toplumun atasözlerinde kötü kadının varlığı erkek için bir mutsuzluk kaynağıdır: “Avradı bed (kötü) olanın sakalı tez ağarır”⁴⁷⁴, “Avradın deyingeni”⁴⁷⁵ erkeği tez kocaldar (yaşlandırır)”⁴⁷⁶, “Karın soğuğu, karının soğuşundan iyidir”⁴⁷⁷, “Hanımın kötü olursa, bu dünyadan ne fayda?”, “Hanımın kötü olursa, yurdun rahatlığından ne fayda?”⁴⁷⁸, “Kadının kötüsü cehennem azabı gibidir”, “Kadın var Cennet, kadın var Cehennem”⁴⁷⁹ “Kadın var eziyet, kadın var lezzettir”⁴⁸⁰. “Atın kötü ise satıp kurtulursun, kadının (karın) kötü ise nasıl kurtulursun”⁴⁸¹.

Aslında bu tür atasözlerinde ailenin yapısında kadının önemli rolü olduğuna vurgu yapılmaktadır. Ailede kadının konumu erkeğe nispeten daha büyüktür. Kadın aile için önemli bir modeldir. Önceki başlıkta da ele alındığı gibi kadın var ev yapar, kadın var ev yıkar algısının sonucuyla bu tür atasözlerinin birbiriyle ilişkisinin olduğu görülür. Çünkü evin düzeniyle, tertibiyle kadının meşgul olması gerekir.

⁴⁷² Hüseyinzade, *Atalar Sözü*, s. 397.

⁴⁷³ Yurtbaşı, a.g.e., s. 190.

⁴⁷⁴ Zeynalı, a.g.e., s. 144.

⁴⁷⁵ Çok konuşan, her şey için konuşan, tartışan.

⁴⁷⁶ Beydili, a.g.e.. s. 38.

⁴⁷⁷ Yurtbaşı, a.g.e., 296.

⁴⁷⁸ Çaryýew, a.g.e., s. 367.

⁴⁷⁹ Geldiyew-Altyew, a.g.e.. s. 52 ve s. 54.

⁴⁸⁰ Çaryýew, a.g.e., s. 170.

⁴⁸¹ Çaryýew, a.g.e., s. 167.

D. KADINA YÖNELİK ŞİDDET

Erkeğin eşini dövmesi “ev içi şiddet” türlerinden biridir. Ev içi şiddet, “ailenin bir üyesi tarafından başka bir üyeye ya da üyelere yöneltilmiş fiziksel istismar”⁴⁸² diye tanımlanır.

Ailede kadını dövme olayı Türk kültüründe bilinen bir olgudur. Erkeğin kadına şiddet uygulaması ailede sözünün geçmesi anlamına gelir. Şiddet buradaki anlamı kadının dövülmesidir. Türk geleneğinde erkek kadını dövme hakkına sahiptir. “Karı benimdir, döverim de, söverim de, severim de” deyimine esasen Türk toplumunda kadının dövülmesin meşruluğunu gösterir.

Bilinen bir gerçektir ki ailede zaman zaman eşler arasında kavga çıkar. Hatta atasözünde “*Kavga evliliğin tadı tuzudur*”⁴⁸³ denilmiştir. Ancak eşler arasındaki kavga ve dargınlık uzun sürmez: “*Er-avradın savaşı, yaz gününün yağışı*”, “*Karı koca yatağa girince dargınlık gider*”⁴⁸⁴.

Atasözlerinde kavgaya neden olan ve kavgayı ilk başlatan kadındır. Türk atasözünde “*Bal arıdan, kavga karıdan çıkar*”⁴⁸⁵ denilmektedir. Türk toplum yapısı kadından; fedakârlık, kocasının sözünden çıkmayan ve ona karşı gelmeyen evin, kocasının bütün işlerini gören fedakâr eş rolü beklenmektedir⁴⁸⁶. Böylelikle, atasözlerinde kocasına karşı gelen ve her zaman kavgaya neden olan kadını dövme bir terbiye aracı olarak kabul edilmektedir.

Her üç toplumun atasözlerinde kadını dövmenin gerektiği üzerinde durulmaktadır. “*Kadının sırtından sopayı karnından sıpayı eksik etme*”, “*İyi ipek kendini kırdırmaz, iyi kadın kendini dövürmez*”⁴⁸⁷, “*Dövülmeyen kadın, tımarsız ata benzer*”, “*Üç öğün kötek, bir öğün yemek*”, “*Pişmiş aştan, dövülen karıdan zarar gelmez*”, “*Er ağacı gül ağacı,*

---

⁴⁸² Giddens, a.g.e., s. 261.

⁴⁸³ Yurtbaşı, a.g.e., s. 196.

⁴⁸⁴ Yurtbaşı, a.g.e., s. 268.

⁴⁸⁵ TDK, *Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler I-II*, s. 58.

⁴⁸⁶ Günindi Ersöz, a.g.m., s. 179.

⁴⁸⁷ Vefik Paşa, a.g.e., s. 161.

taksirim (yanlışım) var, vur ağacı"⁴⁸⁸, "*Kadını üç gün dövmesen, kocam ölmüş diyecek*"⁴⁸⁹, "*Kadının Tanrısı dayaktır*"⁴⁹⁰.

Atasözlerinde kadının dövülmesi erkeğin gücünün göstergesi olarak yansımıştır. Kadın kocasına itaat etmek zorundadır. Ona karşı gelemmez. Sözüden çıkamaz. Erkeğin sözüne uymalı, bütün kararlarına saygı duymakla birlikte, koşulsuz yerine getirmelidir.

Başaran, "*Kadının sırtından sopayı karnından sıpayı eksik etme*" Türk atasözüne Müsned'de geçen: "*Ailenin üzerinden sopanı eksik etme*", hadisinin etki ettiği kanaatine ulaşmıştır. Devamında da şöyle yazar: "Aynı zamanda bu ifade Arap atasözü olarak da kullanılmaktadır. "*Kırbacını ailenin gözü önüne as*". Suyuti'nin Taberani'den naklen verdiği ve zayıf kabul ettiği bu hadis, Arapların atasözleri arasına da girmiştir"⁴⁹¹.

Aslında Türk kültüründe "kadına el kaldırılmaz" diye bir ifade vardır. Ancak söz konusu kişinin kendi eşi olduğu zaman artık bu algı değişir. Yani kadına el kaldırılmaz algısı, sadece anne ve yabancı kadınlara atfedilir. Bir erkeğin eşini, kızını, kız kardeşini dövülebileceği algısı hâkimdir. Ancak Yapıcı'nın araştırmasında "*Kadın itaat etmediğinde kocası tarafından dövülebilir*" cümlesine "katılım" %16,4, "katılmama" %72,5, "kararsızlık" ise % 11,1'dir. Buradaki yüzdeler kadının dövülmesinin büyük oranda onaylanmadığını ortaya koymaktadır⁴⁹². Ancak az da olsa bu düşünceleri destekleyenler de vardır. Aynı zamanda eğitim alanla eğitim almayanlar arasında eğitim almayanların kocanın karısını dövme yetkisine sahip olduğunu daha çok kabul edilir. Ve ayrıca "kadın hak ediyorsa kocası ona şiddet uygulayabilir" düşüncesine de Kafkaz üniversitesi öğrenim gören erkek öğrenciler % 54,9, kız öğrenciler ise % 79, 7 oranında katılmamaktadır⁴⁹³.

Nisa suresini 34. ayeti kimi çağdaş yorumcuların aksine geleneksel anlayışa göre bazı durumlarda kadınların dövülebileceğini gösterir: "... (Evlilik yükümlüklerini reddederek) başkaldırdıklarını gördüğünüz kadınlara öğüt verin, onları yataklarında

⁴⁸⁸ Hüseyinzade, *Atalar Sözü*, s. 334.

⁴⁸⁹ "*Ayaly üç gün urmasañ, ärim ölüpdür diyer*", Geldiyew-Altyew, a.g.e.. s. 54.

⁴⁹⁰ Geldiyew-Altyew, a.g.e.. s. 204.

⁴⁹¹ Başaran, a.g.e., s. 127.

⁴⁹² Yapıcı, a.g.e., s. 113.

⁴⁹³ Geniş bilgi için bkz.: Yapıcı, a.g.e., s. 113-114.

yalnız bırakın. (Bunlar fayda vermez de mecbur kalırsanız) onları (hafifçe) dövün. Eğer itaat ederlerse artık onların aleyhine başka bir yol aramayın...”⁴⁹⁴.

Hız. Ömer’den gelen bir rivayete göre, “Erkeğe, hanımını ne sebeple dövdüğü sorulmaz”⁴⁹⁵ buyurulmuştur. Bununla birlikte Hız. Peygamber: “Sizden biri hangi düşünceyle hanımını köle dövercesine dövmeye tevessül eder? Akşam olunca aynı yatakta beraber yatmayacaklar mı?”⁴⁹⁶ diye sorarak kadın dövülmesini asla hoş karşılamamıştır.

Yine bir defasında Rasulullah (s.a.v.) “Kadınları dövmeyiniz” buyurmuştu. Hız. Ömer Peygamberin huzuruna çıkarak: “Kadınlar kocalarını dinlemez oldular” dedi. Bunun üzerine Hız. Peygamber kadınların dövülmesine izin verdi. Bu defa birçok kadınlar Rasulullah’ın (s.a.v) hanımlarına gelerek kocalarını şikâyete başladılar. Bunun üzerine Peygamber şöyle buyurdu: “Birçok kadın Muhammed ailesine kocalarını şikâyet ediyorlar. Kadınlarını döven o kimseler, sizin hayırlınız değildir”⁴⁹⁷ buyurarak kadını dövmeği yasaklamıştır.

E. KADININ ANNELİK ROLÜ

Kadın hakkında atasözleri incelenirken kadının aile içi rollerine ilişkin kadının annelik ve ev kadınlığı rolleri öne çıktığı görülmektedir. Kadın evin hem hanımı, hem de hizmetçisidir. Aynı zamanda kadın ailede annedir ve annelik rolünü yerine yetirmesi icap eder.

Türk geleneğinde gelin giden bir kızıdan mutlaka ana olması, çocuk doğurması beklenir⁴⁹⁸. Eğer çocuk doğuramıyorsa, o zaman gelinin koca evinde itibarı düşer ve istenildiği anda kapı dışı edilebilir. Kadının koca evinde sevilmesi için ilk önce anne olması gerekmektedir. Erkek tarafının neslinin devamı için kadının doğurması şarttır ve kadının kısır olmaması gerekir. Bu durum Türk atasözünde en sert şekilde “Doğan tavuk

⁴⁹⁴ Nisa, 4/34.

⁴⁹⁵ Ebu Davud, “Nikâh”, 43.

⁴⁹⁶ Buhari, “Tefsir”, Sems 1, Enbiya, 17, “Nikâh”, 93.

⁴⁹⁷ Ebu Davud, “Nikâh”, 43; İbn Mace, “Nikâh”, 51.

⁴⁹⁸ Erkan Akın, “Annenin Aile İçindeki Rolü”, *Türk Aile Ansiklopedisi*, C. I., s. 111.

*doğurmayan avrattan iyidir*⁴⁹⁹ şeklinde ifade edilmiştir. Uydurma hadis gibi kabul edilen bir hadiste de “Çocuk doğurabilen siyahi bir kadın, çocuk doğuramayan güzel bir kadından daha hayırlıdır”⁵⁰⁰ ifadesi geçer.

Dolayısıyla kadın evlendikten sonra ana olmak zorundadır. “Çocuksuz kadın yemişsiz ağaca benzer”, “Çocuksuz kadın meyvesiz ağaç gibidir”⁵⁰¹, “Oğulu olmayan avrattan eski hasır yeğdir”⁵⁰², “Evladı olmayanda merhamet olmaz”⁵⁰³, “Çocuklu kadın gül, çocuksuz kadın dul”⁵⁰⁴ gibi atasözleri kısır kadınların istenmediğini gösterir.

Kadından annelik rolü olarak, çocuğunu yetiştirmesi, terbiye etmesi ve toplum için hazırlaması beklenilir. “Kadın eşik dibinde değil, beşik dibinde belli olur”⁵⁰⁵, “Anadan gören inci düzer, babadan gören sofraya yazar”, “Kız anasından görmeyince sofrayı kaldırmaz”, “Oğlan atadan öğrenir sofraya açmayı, kız anadan öğrenir biçki biçmeyi”, “Oğlan doğur, kız doğur, hamurunu sen yoğur”, “Kız anadan öğrenir sofraya düzmeyi, oğlan babadan öğrenir sohbet düzmeyi”. Annenin temel işlevlerinden sadece çocuğun yetiştirilmesi değil, aynı zamanda toplumsallaştırılması oluşturur. İçinde yaşadığı toplumun kültür ve değerlerini, gelenek ve göreneklerini, çocuğa aktaran ona görev ve sorumluluklarını aşıl原因an, onun eğitimi ile meşgul olan anadır⁵⁰⁶.

Annelik rolü olarak kadının evine bağlılığı ön plana çıkar. “Kadını eve bağlayan altın şıkırtısı değil, beşik gıcırtısıdır”⁵⁰⁷. Genellikle, Türk kültüründe kadının en başta gelen görevi çocuk bakımındır. Türkiye’de yapılan pratik araştırmalar da bunu destekler mahiyettedir. Bu araştırmada kadınların asli görevinin çocuk bakma ve ev işleri olduğu düşüncesinin, bütün bölgelerde yüksek orana sahip olduğu görülmektedir. Oranın en yüksek çıktığı bölge % 70,8 oranla Ortadoğu Anadolu’dur. En düşük oran % 38 ile Batı

⁴⁹⁹ Zeynalı, a.g.e., s. 147.

⁵⁰⁰ Aliyü'l-Kari, *el-Esraru'l-Merfua*, s. 222; Şevkani, *el-Fevaidü'l-Mecmua*, s. 121.

⁵⁰¹ Tülbendçi, a.g.e., s. 156. Bu, atasözü aynı zamanda Türkmenlerde de geçer. Geldyýew-Altyýew, a.g.e., s. 95.

⁵⁰² Tülbendçi, a.g.e., s. 438.

⁵⁰³ Vefik Paşa, a.g.e., s. 141.

⁵⁰⁴ Geldyýew-Altyýew, a.g.e., s. 95

⁵⁰⁵ TDK, *Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler I-II*, s. 149.

⁵⁰⁶ Erkan Akın, “Ananın Aile İçindeki Rolü”, *Türk Aile Ansiklopedisi*, C.1, s. 111.

⁵⁰⁷ TDK, *Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler I-II*, s. 149.

Marmara'ya aittir. Üç büyük kent arasında bu düşünceye en yüksek desteği % 59'luk oranla Ankaralı katılımcılar vermiştir⁵⁰⁸.

“Oğulu olmayan avrattan eski hasır yeğdir” atasözünün ortaya çıkmasına şu uydurma rivayetin etkisi olmuştur: “Şüphesiz ki, evin bir köşesinde hasır bile, çocuk doğurmayan bir kadından daha hayırlıdır”⁵⁰⁹. Türk toplumunda “Oğul” her zaman erkek çocuğunu ifade etmez. “Oğul” kavramı eski Türklerin atasözlerinde genel manada “evlat” manasını da çağrıştırır.

F. KADININ EV KADINLIĞI ROLÜ

Geleneksel toplumlarda kadınlardan beklenen öncelikli olarak ev kadınlığı rolüdür. Kadın evlenmemiş bile olsa, yine de ev işleriyle, evin bakımıyla, evin düzeniyle ilgilenmesi, ev kadınlığı rolünü oynaması beklenir. “Her avrat (kadın) kendi evinin hem hanımı, hem de hizmetçisidir”⁵¹⁰. Kadın hem evin hanımlığını, hem de hizmetçiliğini yapmak zorundadır.

Genellikle, evin bütün işi kadına aittir. Yemek yapmak, çamaşırları yıkamak ve evin temizliği ile meşgul olmak vs. işler her zaman kadın tarafından yapılır. Atasözlerinde ev kadınlığı rolü daha çok kadının “iyi” olması bakış açısından değerlendirilir. İyi bir kadın modeli söz konusu olduğunda üzerinde fikir birliğine varılan bir nokta varsa, o da evin kadının alanı olduğudur. İyi bir kadın evde oturur ve evi çekip çevirir⁵¹¹. Bu yüzden atasözlerinde kadının ev kadınlığı rolü öne çıkmaktadır: “Avradın iyisi bileği yağında belli olur”⁵¹², “Kadın döşeğinden, yiğit eşeğinden belli olur”⁵¹³, “Kadını, evinden, erkeği, pirinden sorarlar”⁵¹⁴.

⁵⁰⁸ Türkiye Aile Yapısı Araştırması 2011, Ankara, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Yayınları, 2011, s. 284.

⁵⁰⁹ Suyuti, *el-Leal'il-Masnua*, II, s. 167; İbn Arrak, *Tenzihü's-Şeria*, II, s. 200; Şevkani, *el-Fevaidü'l-Mecmua*, s. 126.

⁵¹⁰ Hüseyinzade, *Atalar Sözü*, s. 650.

⁵¹¹ Silvana Vecchio, “İyi Karı”, *Kadınların Tarihi Ortaçağ'ın Sessizliği*, C. II, ed. Georges Duby, Michelle Perro, (çev. Ahmet Fethi), İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005, s. 124.

⁵¹² TDK, *Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler I-II*, s. 52.

⁵¹³ TDK, *Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler I-II*, s. 149.

⁵¹⁴ TDK, *Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler I-II*, s. 149.

Ev kadınlığını güzel bir şekilde yerine getiren kadın, “iyi kadın” statüsünü elde etmiş olur. Bu daha çok Türkmen atasözlerinde öne çıkmaktadır: “*Yagşı (iyi) ayal (kadın) arpa unu kebab eder, yaman (kötü) ayal buğday unu harap eder*”, “*Yagşı ayal arpa unu aş eder, yaman ayal buğday unu taş eder*”, “*Yagşı ayal birini iki eder*”, “*Yagşı ayala buğday versen, pilav eder*”, “*Yagşı ayal ev işini gül eder, kötü kadın kazancı kül eder*”. “*Yagşı ayal evini bezer, yaman ayal boyunu bezer*”, “*Yagşı ayalın eli uzundur, yaman ayalın dili*”⁵¹⁵. Böylelikle kadın evde kadın rolünü iyi yerine getirmesi icap eder. O zaman hem aile, hem de toplum tarafından iyi karşılanır. Evin temizliği ve tertibinden kadın sorumludur. Misafir geldiğinde misafire güzel hizmet kadından beklenilir. “*Ayalın yagşisi-yamanı gonag (misafir) geldiğinde bilinir*”⁵¹⁶, “*Atın kötüyse isteğin gider, ayalın (eşin) yaman olsa- gonağın (misafirin) gider*”⁵¹⁷, “*Yaman ayal misafir geldiğinde ev süpürür*”⁵¹⁸.

Türk kültüründe iyi kadın evine bağlı, ev işlerini zamanında ve güzel yapan kadındır. İyi kadın evinde ev kadınlığını yerine getirendir.

III. ÇOCUKLAR

Genellikle, ailede çocuğun olması ailenin devamı için esas şarttır. Çocuk ailenin meyvesi sayılır. Karı koca arasında olan bağı en güçlü şekilde saklayan çocuktur. Dede Korkut Kitabı’nda çocuğu olmayan hakkında “*Oğlu kızı olmayana Allah Teâlâ beddua etmiştir, biz de beddua ederiz, belli bilsin demiş idi*”⁵¹⁹ diye geçmektedir. Böylelikle, eski Türklerde çocuk aile için şart sayılırdı. Kutadgu Bilig’de evlenmeyin şart olduğundan çocukların lüzumundan bahseder: “*İnsan evlenmeli ve birçok çoluk-çocuk sahibi olmalıdır; “evlatsızdır” – demek, insan için bir hakarettir*”⁵²⁰.

Çocuklar hakkında atasözleri oldukça çoktur. Çocukların genel özelliklerini: çocukların düşe kalka büyüyüp, büyüyüp olgunlaştıklarını; yaşlılarından etkilendiklerini,

⁵¹⁵ Geldiyew-Altyew, a.g.e.. s. 345-346.

⁵¹⁶ Geldiyew-Altyew, a.g.e.. s. 54.

⁵¹⁷ Çaryew, a.g.e., s. 167.

⁵¹⁸ Sis, a.g.m., s. 171.

⁵¹⁹ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, s. 8, 9.

⁵²⁰ Has Hacib, a.g.e., s. 81.

oyunun, eğlenceli bir zaman geçirmesinde ve kişilik kazanmasındaki etkisini; hayatın gerçeklerinden uzak saf bir dünyaların olduğunu ve bu yüzden son derece açık sözlü olabileceklerini; boylarında ve yaşlarında büyük işler yaparak, büyükleri bile şaşırtabileceklerini; yokluktan anlamama, daha fazlasını isteme, her şeyi kemirme, basit nedenlerden dolayı üzülp ağlama gibi birtakım olumsuz davranışlar sergilediğini; bilişsel yönden tam gelişmediklerinden dolayı büyüklerin onlara güvenmemeleri gerektiğini anlatan atasözleri vardır⁵²¹. Mesela, “Çocuk yedisinde neyse, yetmişinde de odur”, “Çocuk yıkıla yıkıla büyür”, “Çocuk çocuğa bakarak ağlar”, “Çocuktan al haberi”, “Bir karış bacağı var, her evde bucağı var”, “Aç aman bilmez, çocuk zaman bilmez”, “Çocuğa emniyet olmaz” gibi atasözleri çocuk hakkında yukarıda özetlenen vasıflarından bahseder.

Ailede en önemli süreç çocukları büyütmektir. Çocukları iyi beslemek, onları terbiye etmek, eğitmek anne babanın üzerine düşen görevlerdendir. Ancak bütün bunlar yapıldığı takdirde zorunluklar da olur. Çocuklar büyüdükçe zorunluklar artmaktadır. Atasözlerinde çocukları büyütmenin zorunlukları şöyle vurgulanmaktadır: “Oğlan doğur, kız doğur; hamurunu sen yoğur”, “Oğlan yetir, kız yetir; yine şelege (odun yükü) sen götür”⁵²², “Oğlan doğurdum, oydu beni; kız doğurdum, soydu beni”.

Atasözlerinde kız ve erkek çocuğuyla ilgili farklı bakış açıları öne çıkmaktadır. Aşağıda kız ve erkek çocuğu hakkında atasözleri incelenecektir.

A. KIZ ÇOCUKLARI

Kız çocuğu ailede sevimle birlikte, aynı zamanda erkek çocuğuna nispeten az sevildiği bir algısı vardır. Atasözlerinde kız çocuğu hakkında geçen ifadeler farklı farklı manalarda kullanılmıştır. Türk ailesinde kız çocuğu toplumsal cinsiyet bağlamından erkek çocuğuna nispeten ikinci konumda gelir.

⁵²¹ Geniş bilgi için bkz.: Yıldız Yenen Avcı, “Türk Atasözlerinde Çocuğa Bakış”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 6, S.11, Yıl 6, Güz, 2014, s. 203-209.

⁵²² Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I*, s. 399.

Geleneksel kız isteme olayından ailelerinden kendilerini naza çekmelerinden; giyim kuşama, süse düşkünlüklerinden dolayı hep daha fazlasını istemelerinden; evin tadı tuzu olduklarından; kız çocuk büyütmenin zorluklarından; büyüdülerinde ele gitmelerinden; eş seçimi konusunda ailelerin kızlarına rehberlik etmeleri gerektiğinden; kız çocuğu için çeyiz hazırlıklarının erken başlamasından; aynı zamanda kızların zamanında evlenmeleri gerektiğinden; kız çocuklarının görev ve sorumlulukları konusunda toplumun beklentilerinden; kız çocuklarının kime benzedikleri konusundan bahsedilir⁵²³.

Geleneksel Türk toplumunun değer sisteminde genç kız, kızlık evinde bir misafir gibidir. O asıl kimliğini gelin gittiği aile içinde kazanacaktır⁵²⁴. Kız çocuğu her zaman “göçeri kuş” (göçmen kuşlar) olarak algılandığı için başkalarının emaneti olarak kabul edilmiştir. “Kız göçeri kuştur”, “Kız özge (başkasının) emanetidir”⁵²⁵, “Kız- özge evin çırağıdır”⁵²⁶, “Kız başka öyün (evin) şamçırağıdır (mum çırağıdır)”, “Kız benimki, bahtı özgeninki (başkasının)”⁵²⁷, “Kız evin gonağıdır (misafiridir), vakit gelir gider”⁵²⁸.

Ailede kız çocuğu ağır bir yük olarak telakki edilir. Çünkü kızın terbiyesi, eğitimi, yetiştirilmesi çok zordur. “Kız yükü- tuz yükü”⁵²⁹. Ayrıca kızın olması geleneksel ailede her zaman bir utanç kaynağıdır. Azerbaycan atasözünde “Kız yüz kızardar”⁵³⁰ kızı olan babalar için bir yüz kızarması olarak kabul edilmiştir. Eski Cahiliye döneminde de kız çocuğunun olmasını istemezlerdi. Kur’an’da “Birine kız doğduğuna dair haber gelse öfkelenir, çehresi bozulurdu”⁵³¹ ayeti buna işaret eder.

Hatta Kutadgu Bilig’de kız çocukları hakkında çok olumsuz ifadeler yer almaktadır: “Ey dost arkadaş, sana kesin bir söyleyeyim; bu kızlar doğmasa, doğarsa

---

⁵²³ Bkz.: Avcı, a.g.m., s. 209-211

⁵²⁴ Akın, a.g.m., s. 111.

⁵²⁵ Hüseyinzade, *Atalar Sözü*, s. 200.

⁵²⁶ Çaryyew, a.g.e., s. 355.

⁵²⁷ Geldiyew-Altyyew, a.g.e.. s. 195 ve s. 197.

⁵²⁸ Hüseyinzade, *Atalar Sözü*, s. 199.

⁵²⁹ Hüseyinzade, *Atalar Sözü*, s. 199.; Tülbendçi, a.g.e., s 366.

⁵³⁰ Hüseyinzade, *Atalar Sözü*, s. 200.

⁵³¹ Nahl, 16/58.

*yaşamasa daha iyi olur. Eğer dünyaya gelirse, onun yerinin toprağın altı veya evinin mezara komşu olması daha hayırlıdır*⁵³².

Genellikle, Anadolu Türk toplumunda çok sayıda kız çocuğu dünyaya geldiğinde “Yeter”, ya da “Dursun” (hem erkek, hem kadın için) isimleri kullanılmaktadır. Azerbaycan ailelerinde rast geline “Besti”, “Ziyade”, “Yeter”, “Kifayet”, “Kızbes” gibi kız isimleri, ailede kız çocuğunun çok doğması sonucu böyle adlar verilmektedir⁵³³. Türkmenlerde ise bir aile, çok kız çocuğu olursa, “Baldık”, “Doyduk”, “Yeter”, “Besdir” gibi adlar verilmektedir⁵³⁴. Ayrıca Türkmen bir ailede hep kız çocuğu olur da erkek çocuğu olmaz ise kızlara “Oğulgerek”, “Oğulbayram”, “Oğulcan” gibi isimler de verilmektedir⁵³⁵.

Atasözlerinde kız çocuğunun kontrol edilmesi, onların terbiyesi, evlendirilmesi ve kız çeyizlerinin hazırlanması konuları aşağıda incelenecektir.

1. Kız Çocuğunun Denetimi

Türk ailesinde çocukları kontrol etmek hususunda en çok kız çocuğuna dikkat edilir. Çünkü toplumda kız çocuğunun yanlış yapma ihtimali daha fazladır. Genellikle kızların daha nahif doğaları onları kendi başına bırakmamayı gerektirmektedir. Her üç toplumun atasözlerinde kız çocuğunun kontrol edilmesi vurgulanmaktadır. “*Kızım yanımda ağlım başımda*”⁵³⁶, “*Kızım sana mı inanayım, gözüm sana mı inanayım*”⁵³⁷, “*Kızı kırk yerden kıs*”⁵³⁸.

Atasözlerinde daha çok koca seçiminde yanlış yapacağı gerekçesiyle kızını kendi başına bırakmama üzerinde durulmaktadır: “*Kız kendi gönlüne bırakırsan, ya davulcuya*

---

⁵³² Has Hacib, a.g.e., s. 327.

⁵³³ Bünyadova, a.g.e., s. 153.

⁵³⁴ Durmuş Tatlıoğlu, “Türkmenistan’da Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili İnanç ve Uygulamalar”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, S. 2, Yıl 1, Ağustos-Eylül-Ekim, 1999, s. 21.

⁵³⁵ Tatlıoğlu, “Türkmenistan’da Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili İnanç ve Uygulamalar”, s. 21.

⁵³⁶ Hüseyinzade, *Atalar Sözü*, s. 201.

⁵³⁷ Vefik Paşa, a.g.e., s. 171.

⁵³⁸ Çaryýew, a.g.e., s. 359.

*varır, ya zurnacıya*⁵³⁹, “*Kızı kendi havasına bıraksalar bozaran başıya varır*”⁵⁴⁰, “*Kızı kendi keyfine koysalar çalgıcıya varır*”⁵⁴¹.

Diğer taraftan oğlanın da soylu soplulu olması istenilmektedir: “*Kızı verme deli deveciye, devesi gider, delisi kalır*”⁵⁴².

Kız çocuğu hakkında ortaya çıkan bu kalıpyargı, yukarıda belirtildiği gibi onun kırılğan ve nahif yapısından kaynaklandığını söylenebilir.

2. Kızın Terbiyesi

Kızın terbiyesi ile anne meşgul olmaktadır. Her üç toplumun atasözlerinde kızın anneden öğüt aldığı görülmektedir: “*Kızı anası öğretir*”⁵⁴³, “*Kız anadan korkmasa öğüt almaz*”⁵⁴⁴, “*Kız anasından görmeyince sofrayı kaldırmaz*”⁵⁴⁵, “*Oğlan atadan öğrenir sofrayı açmayı, kız anadan öğrenir biçki biçmeyi*”⁵⁴⁶, “*Kız anadan edep görmese, öğüt almaz*”⁵⁴⁷, “*Kız anadan terbiye almasa, öğüt almaz*”⁵⁴⁸, “*Kız anadan öğrenir sofrayı düzmeyi, oğul atadan öğrenir sohbet gezmeyi*”.

Anne kızına erken yaşlarından ev hanımı olmayı, yani evi düzenlemeği, evi süpürmeği, elbise yıkamağı, ütü yapmayı, biçki biçmeyi, sofrayı açmayı, misafirlere hizmet etmeyi, yemek ve diğer yiyecek ve içecek şeyleri pişirmeyi öğretir. Anne kendi davranışına dikkat eder, kendi liyakatini, kadın onurunu korumayı kızlarına zamanında

⁵³⁹ Tülbendçi, a.g.e., s. 366. Azerbaycan atasözünde “*Kızı kendi isteğine bırakırsan (öz hoşuna goysan) ya mütrübe geder, ya da zurnacıya*” geçer. Hüseyinzade, *Atalar Sözü*, s. 201. “Mütrüb”, geçmişte musiki çalınması ile düğünlerde oynayan oğlana (bazen kız) denilirdi, ayrıca hareketinde ve konuşmasında ciddiyeti olmayan adam hakkında da denilir. Bkz.: *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lüğeti*, C. III, s. 440.

⁵⁴⁰ Vefik Paşa, a.g.e., s. 171.

⁵⁴¹ Tülbendçi, a.g.e., s. 366.

⁵⁴² Beydili, a.g.e., s. 166.

⁵⁴³ Hüseyinzade, *Atalar Sözü*, s. 201.

⁵⁴⁴ Hüseyinzade, *Atalar Sözü*, s. 197.

⁵⁴⁵ Tülbendçi, a.g.e., s. 365.

⁵⁴⁶ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I*, s. 398; Hüseyinzade, *Atalar Sözü*, s. 516.

⁵⁴⁷ Çaryýew, a.g.e., s. 354.

⁵⁴⁸ Geldiyew-Altyýew, a.g.e.. s. 195.

öğretmeli ve kendisini de kızlarına örnek olmalıdır⁵⁴⁹. “*Ananın çıktığı dala kızı salıncak kurar*”⁵⁵⁰, “*Anasının geçtiği köprüden kızı da geçer*”⁵⁵¹

Kızın annesi, kıza edebi, namusu, şerefi, ismeti öğretmek zorundadır. “*Kızını baştan çıkarın anasıdır*”⁵⁵² atasözünün işaret ettiği üzere kızına hem iyi ahlakı, hem de kötü davranışlarını öğretenin anne olduğu belirtir. Yani kız anasına bakarak hareket eder. Kız için en büyük örnek model anası kabul edilir. İşte cinsiyet rolleri öğrenme hususunda kız çocuğu kendi anasını örnek aldığı için, anası iyi olduğu takdirde kız çocuğunun da iyi terbiye alacağı algısı ortaya çıkmaktadır.

Kızın terbiyesinde en çok durulan meselelerden biri de namus meselesidir. Hatta bu yüzden gerektiğinde kızın dövülmesi bile meşrulaştırılır. Her üç toplumun atasözünde “*Kızını dövmeyen dizini döver*”⁵⁵³ geçer. Kız çocuğu zamanında terbiye edilmediği takdirde kızın yapacağı her hangi bir yanlış (namussuzluk etmesi gibi) aile şerefini altüst eder. Bunun için ilk önce mecazi manada kıza zamanında “dövmek” gerekir ki sonra kız çocuğu yanlış yapmasın. Aslında sırf kız çocukları için bunu söylemek doğru değildir. Çünkü bazen “oğul” ve “kız” çocuğu ifadesi aynı zaman genellikle evlat manasında da kullanılır. Nitekim “*Evladını dövmeyen sonra kendi dövünür (dizini döver)*”⁵⁵⁴ atasözü de bunu destekler. Belki de, “*Kızını dövmeyen*” ifadesi, “*Evladını dövmeyen sonra kendi dövünür*” atasözünün sonradan değiştirilmiş biçimi olduğunu söylemek mümkündür. Atasözleri öyle bir olgudur ki zaman geçtikçe değişime maruz kalabilir. Ayrıca Türk atasözünde “*Oğlunu dövmeyen kesesini döver*”⁵⁵⁵ diye geçmektedir. Genel anlamda kız ve erkek çocuğu ayırımı yapılmadan çocukların terbiyesinin çok önemli olduğunun göstergesidir.

⁵⁴⁹ Quliyeva, *Müsteqillik İlleri Azerbacyan Ailesi*, s. 35.

⁵⁵⁰ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I*, s. 174.

⁵⁵¹ Hüseyinzade, *Atalar Sözü*, s. 62.

⁵⁵² Yoksul, a.g.e., s. 453.

⁵⁵³ Beydili, a.g.e., s. 166; Vefik Paşa, a.g.e., s. 171; Geldiyew-Altyew, a.g.e., s. 197.

⁵⁵⁴ Vefik Paşa, a.g.e., s. 141; Tülbendçi, a.g.e., s. 231.

⁵⁵⁵ TDK, *Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler I-II*, s. 175.

3. Kız Çocuğunu Erken Yaşta Evlendirilmesi

Atasözlerinde kızın evlenme yaşı on iki veya on beş olarak geçmektedir. Aslında bu tür atasözleri kızın yetişkin yaşa geldikten sonra evlendirilmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır. Her üç toplumun atasözlerinde kızın erken evlendirilmesi hususu öne çıkar: “Kız evladı on ikisine bastı mı ya ere ya yere”⁵⁵⁶, “On beşindeki kız ya erde gerek ya yerde”⁵⁵⁷, “Kız yedi yaşından sonra ya erde, ya yerde”⁵⁵⁸, “Kızın on beşe geldikte kendin ona koca ara”⁵⁵⁹, “Kız çocuğu on iki yaşa yetse: ya- ere (kocaya), ya kabre”⁵⁶⁰.

Genellikle, eski Türk geleneğinde kız çocuğunun erken yaşta evlendirilmesi kabul görmüştür. Hatta Kutadgu Bilig’de “Kızı çabuk evlendir, uzun müddet evde tutma. Yoksa hastalığa lüzum kalmadan yalnız pişmanlık seni öldürür”⁵⁶¹ diye geçmektedir. Azerbaycan yazarı Çemenzeminli “Arvadlarımızın Halı” başlıklı yazısında şöyle yazar: “Atalık riyaseti ebedi olmadığına göre her kes kendi sağlığında kızını ere verip “başından reddetmeye” çalışır. “Gözün göre-göre ver kızını başından reddet”, “Kızı evde saklayıp un çuvalına tay etmeyeceksin ki?”, “Oğluna kız arayacağına kızına oğlan ara”⁵⁶² gibi düşünceler kız çocuklarının bir an önce evlendirilmesi gerektiğinin bir sonucudur. Çemenzeminli’nin de vurguladığı gibi, kızı “başından reddetmek” düşüncesi eski Türk geleneğinde hâkim bir anlayıştır. “Başından reddetmek” ifadesinin manası, kızın sorumluluklarından kurtulmak anlamındadır. Kız çocuğu ne kadar evde kalırsa, o kadar onun sorumlulukları artar.

Azerbaycan’da eskilerde kızlar 14-18 yaşlarında, oğlanlar ise 18-22 yaşlarında evlendirilirdi. Sovyetler zamanında da kızlar 16, oğlanlar 18 yaş olarak tatbik edilmiştir⁵⁶³. Günümüzde ise Azerbaycan Aile Mecellesi’nin 10. maddesine göre

⁵⁵⁶ TDK, *Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler I-II*, s. 160.

⁵⁵⁷ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I*, s 400.

⁵⁵⁸ Tülbendçi, a.g.e., s. 366.

⁵⁵⁹ Yurtbaşı, a.g.e., s. 197.

⁵⁶⁰ “Gyz maşgala on iki yaşa yetse: ya – äre, ya- göre”, Geldiyew-Altyyew, a.g.e.. s. 197.

⁵⁶¹ Has Hacib, a.g.e., s. 327.

⁵⁶² Yusif Vezir Çemenzeminli, “Arvadlarımızın Halı, Azerbaycan (Türk) Arvadlarının Hal-hazırdaki Veziyetleri”, *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, Azerbaycan Türk Edebiyatı*, C. 4, Ankara, Kültür Bakanlığı, 1993, s. 329.

⁵⁶³ Taleh Hacıyev, “Azerbaycanda Nikahın Formalaşması Kaydaları”, *Bakı Devlet Universiteti İlahiyyat Fakültesinin Elmi Mecmuesi*, S. 07 (07), Mart, 2007, s. 149.

evlenme yaşı olarak kızlar için 17, oğlanlar için ise 18 yaş kabul edilir⁵⁶⁴. Türkmenlerde de eskilerde kızları 16-17 yaşında evlendirilirdi⁵⁶⁵.

Kızı erken evlendirmekte faydanın olduğu kabul edilmiştir. Kızı yetiştirmek ve terbiye etmek çok zor olduğu için, haddi buluğa ulaştıktan sonra hemen evlendirilmesi gerekir. Çemenzeminli'nin ifadesiyle “on yedi, on sekiz yaşına gelen kız “bedbaht olup ocak başında karımış” sayılır”⁵⁶⁶. Yani kız haddi buluğa erdikten sonra evlendirilmese, “evde kalacak” diye bir endişenin olduğu görünmektedir. Kızın baba evinde kalması kız evi için bir endişedir. Bir Azerbaycan atasözünde “*Od kalar, köz olar, kız kalar, söz olar*” ifadesi geçer. Kız çocuklarının daha genç ve erken evlendirilmesinin diğer bir sebebi, genç kızlar için her zaman genç, asil insanların talip çıkmasıdır. Türkmen atasözünde “*Kız yaşlansa, ya kula varır, ya dula*”⁵⁶⁷ denilmiştir. Bazı Anadolu köylerinde, yaşı 20'yi geçtiği halde hala evlendirilmeyen kızların bulunduğu evlerde tencerelerin içinde domuz başının da kaynadığına inanılır.

Dinin erken evliliğe dair atasözlerine etki ettiğini söylemek mümkündür. Bir hadiste Hz. Ali, Rasulullah'ın (s.a.v.) kendisine şöyle dediğini nakleder: “*Ey Ali, üç şeyi geciktirme: Namaz vakti girdiğinde namazı, hazır olduğunda cenazeyi ve kendine denk birini bulduğunda evli olmayan kadının evlenmesini*”⁵⁶⁸. Böylelikle, kız yetişkin yaşa ulaştıktan sonra derhal evlenmeleri hem dini, hem de kültürel açılarından kabul edilmiş bir âdet haline gelmiştir.

4. Kız Çeyizinin Hazırlanması ve Başlık Parası

Türk geleneğinde kızı evlendirmeden önce kız için çeyiz hazırlamak bir âdettir. Kız tarafının mal veya hediyelere çeyiz denir. Çeyiz eşyaları, yeni evlenecek tarafların

---

⁵⁶⁴ Etibar Orucov, *Aile Qanunvericiliyi ve Onun Tetbiqi*, Bakı, “Çinar-Çap” Yayınları, 2004, s. 8.

⁵⁶⁵ Blocqueville, a.g.e., s. 66.

⁵⁶⁶ Çemenzeminli, a.g.m., s. 329.

⁵⁶⁷ Geldiyew-Altyew, a.g.e.. s. 196.

⁵⁶⁸ Tirmizi, “Cenaiz”, 387.

sonradan evlilik hayatında kullanılacak eşyalardır. Bu eşyalar hem evlilik hayatında kullanılan zaruri eşyalardan oluştuğu gibi, hediyelerden de oluşabilir⁵⁶⁹.

Geleneksel ailelerde kız evi, çeyiz temin etmek zorundadır. Hazırlık kızın doğumundan başlar ve kız büyüdükçe dua seccadesi (kilim) ve heybe vs. dokumalıdır. Çok şeyin de satın alınması zorunluğu vardır. Bu alış veriş kız babasının, oğlan babasından çeyiz almak için para istemesine fırsat verir⁵⁷⁰.

Evlilik öncesi kızın çeyizi hazırlanması âdeti genel olarak atasözlerine de yansımıştır. “Kız beşikte çeyiz sandıkta”⁵⁷¹, “Kız kundakta, çeyizi sandıkta”⁵⁷², “Kızı saldın beşiğe, çeyizin çek eşiğe”⁵⁷³.

Bünyadova'nın yazdığına göre eski devirlerde Azerbaycan'da çeyiz hazırlıkları nişan olduktan sonra da devam ederdi. “Nişanlı kızlar, çeyizlerini hazırlanmasında direk kendileri de katılırlar. Uzun asırlar boyu kadınlar ailede diğer işlerle birlikte, halı ve dikiş sanatı ile meşgul olurlardı. Bir sanat gibi dikişi, kadınlar kızlarına da öğretirlerdi. Bunun için aile içinde kızlar kendi çeyizlerini belirli zamana kadar hazırlamış olurlardı. Özellikle, nişan olduktan sonra çeyizde eksik ne varsa, onları tamamlamak gerekirdi. Eski zamanlarda perde, sofraya, yatak desti, çuval, çeşitli dikişler ve eve lazım olan diğer eşyalar el ile dikişleri, bir beceri sayılırdı. Hatta nişanlı kızın hazırlık işlerinde kendi ile beraber yakın akrabalar ve kız arkadaşları canla-başla iştirak ederlerdi. Geline verilen çeyiz içerisinde en mühimi seccade, çırak, sandık, yorgan, döşek, yastık vs. olurdu. Diğer eşyalar da ailenin maddi duruma göre hazırlanırdı”⁵⁷⁴.

Evlilikten önce Türk kültüründe bilinen bir âdet olarak “başlık parası” bazı yörelerde halen mevcuttur. Evlenme sisteminde önemli bir yer tutan başlık, Avrupa, Asya ve Afrika'nın çeşitli ülkelerinde rastlanan yaygın bir gelenektir. “Başlık, müstakbel veya muhtemel koca tarafından gelinin ailesine yapılan bir evlenme ödemesidir”⁵⁷⁵. Başlık

⁵⁶⁹ H. Ahmet Maden, “Çeyiz Geleneği”, *Türk Aile Ansiklopedisi*, C. 1, s. 214.

⁵⁷⁰ Erdentuğ, a.g.e., s. 75.

⁵⁷¹ Vefik Paşa, a.g.e., s. 171.

⁵⁷² Hüseyinzade, *Atalar Sözü*, s. 198.

⁵⁷³ Hüseyinzade, *Atalar Sözü*, s. 201.

⁵⁷⁴ Bünyadova, a.g.e., s. 47.

⁵⁷⁵ Orhan Türkdöğün, “Başlık Geleneği ve Sosyolojik Açıklaması”, *Türk Aile Ansiklopedisi*, C. 1, Ankara, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1991, s. 169.

parası eski Türklerden kalma bir âdettir. Hatta Dede Korkut Kitabı'nda da başlıktan bahsedilir⁵⁷⁶.

Türkiye'deki başlık parası da Erdentuğ'un yazdığına göre, "genellikle "başlık" denen ödemeye bazı yerde aynı zamanda "ağırlık" veya "kalın"; bazı yerde "süt hakkı" veya "ana yolluğu" da denir"⁵⁷⁷.

Türkiye genelinde evlenirken başlık parası verilenlerin oranı 2006 yılında % 18, 2011 yılında % 16 olarak belirlenmiştir⁵⁷⁸. Bölgelere bakıldığında evlenmek için başlık parası verilmesinin 2006 yılında Kuzeydoğu Anadolu'da % 49, Ortadoğu Anadolu'da % 45, Güneydoğu Anadolu'da % 43 ile diğer bölgelerden çok daha yüksek seviyede görünmektedir. Yeni Karadeniz Bölgesi'ndeki Orta ve Batı Karadeniz'de başlık parası verilmesi oranı % 23'lere düşmektedir. Diğer bir değişle Kuzey ve Doğu bölgelerden Batı ve Güney bölgelere doğru başlık parası ödenmesi uygulanması azalmaktadır. Ege'de ise en düşük değer elde edilmiş olup başlık parası verilmesi % 7'de kalmıştır ve Kuzeydoğu, Ortadoğu, Güneydoğu Anadolu bölgelerinin yaklaşık % 7'de biri oranla düşmüştür⁵⁷⁹. 2011 yılında başlık parası verilerek evlenmenin en yüksek oranda olduğu bölgeler sırasıyla Kuzeydoğu Anadolu'da % 45,5, Ortadoğu Anadolu'da % 41,1 ve Güney Doğu Anadolu'da % 40,9'tür⁵⁸⁰.

Azerbaycan'da daha önceki dönemlerde başlık parası vardı. Guliyeva'nın yazdığına göre, Azerbaycan'da eskilerde nikâhta kız tarafında mehir veya "sedak" (sədaq) miktarı da belli edilirdi. "Sedak" Sovyet hâkimiyeti yıllarında şura nikâhında⁵⁸¹ oğlan tarafından kıza verilen makbuz idi. Ancak günümüzde bazı illerde "süt parası", "yol parası", "süt hakkı", "toprak basma", "harç" veya "başlık" kısmen devam etmektedir⁵⁸². Azerbaycan'da geleneksel düğün adetleri ile birlikte yeni âdetler de inkişaf etmiştir. Buna rağmen, bazı geleneksel âdetlerden olan başlığın formatı değiştirilerek bazı bölgelerde

⁵⁷⁶ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, s. 66-67.

⁵⁷⁷ Erdentuğ, a.g.e., s. 121.

⁵⁷⁸ *Türkiye Aile Yapısı Araştırması Tespitler, Öneriler*, s. 138

⁵⁷⁹ *Türkiye Aile Yapısı Araştırması: Tespitler, Öneriler*, s. 138.

⁵⁸⁰ *Türkiye'de Aile Yapısı Araştırması 2011*, s. 207

⁵⁸¹ "Şura nikâhı", Sovyetler zamanında dini nikâhın yerine yapılan nikâh türüne verilen addır. Bu nikâhta oğlan tarafından kıza makbuz verilir. Bu nikâh türüne göre, eşler boşandığı zaman oğlan tarafı tespit edilen meblağı kıza ödemek zorundadır. Hacıyev, a.g.m., s. 153.

⁵⁸² Quliyeva, *Müsteqillik İlleri Azerbaycan Ailesi*, s. 47.

korunduğu görülür⁵⁸³. Azerbaycan'ın bazı illerinde “kemleşme”, “cemleşme”, “razılık” veya “razılaşıma”da başlığın miktarı da belli olunur. Mesela, Batı tarafında, aynı zamanda Kuba'da, Salyan ve diğer illerde yukarıda başlığın adı çeşitli adlarla korunur⁵⁸⁴. Gence ilinin köylerinde, başka il ve ilçelerde ise “yol parası”, “kız pulu” ve “başlık” adında geçer⁵⁸⁵.

Türkmenlerde başlık parasına “kalın” denir. Geçmiş dönemlerde ana-babalar kızlarının güzelliğini ve gençliğini korumak ve böylece damadın ödeyeceği başlık parasını artırmak için onları kaba işlere pek yollamazlardı. Ayrıca kızın güçlü, kuvvetli, sağlıklı olması başlık parasını artırır⁵⁸⁶. Türkmenlerde anneye süt hakkı olarak ödenen paraya da kalın denilmektedir. Kalın miktarı güvey ve gelinin ailelerinin ekonomik seviyesine, kızın yaşına ve onun fiziki güzelliğine bağlıdır. Eskiden Türkmenlerde kalının yarısı mal, yarısı da para ile ödeniyormuş, günümüzde ise sadece para olarak ödeniyor ve özellikle anneye veriliyor. Kadın ödeme vadesi iki tarafın anlaşmalarına göre belirlenir. Erkek fakir ise birkaç sene içinde ödemesi mümkündür. Gelin olacak kız kendi kalınını kullanamaz, miktarı ve ödeme konusunda görüş bildiremez. Kalının bir kısmı töreye göre nikâh kıyılmadan önce ödenir. Diğer kısmı daha sonra ödenebilir⁵⁸⁷.

Türk atasözlerinde başlık parası, “yüz karası” olarak zikredilmiştir: “*Başlık parası, yürek yarası*”, “*Başlık parası, yüz karası*”⁵⁸⁸. Anlaşıldığı üzere, her zaman toplumda adet, gelenek olarak devam eden bazı uygulamalara atasözleri karşı çıkabilir. Başlığa yönelik olumsuz nitelikli atasözleri muhtemelen kız tarafının ileri sürdüğü para meblağına olan itirazın sonucunda ortaya çıkmış olabilir.

Atasözlerinde dolaylı ifadelerle başlık parasının uygulandığını görülmektedir: “*Kızdı- nazdı, bin tümen azdır*”, “*Kızdır, gızıldır (altındır) yüz tümen azdır, bin tümen getir, bu kızı götür*”⁵⁸⁹. Ayrıca “*Kız alan bir çuval altını, ya bir çuval yalanı gerek*”⁵⁹⁰

⁵⁸³ Quliyeva, *Müsteqillik İlleri Azerbaycan Ailesi*, s. 48-49.

⁵⁸⁴ Nergiz Quliyeva, *Azerbaycan Müasir Kend Ailesi ve Aile Meişeti*, Bakı, “Elm” yayınları, 2005, s. 184.

⁵⁸⁵ Quliyeva, *Azerbaycan Müasir Kend Ailesi ve Aile Meişeti*, s. 291.

⁵⁸⁶ Blocqueville, a.g.e., s. 66.

⁵⁸⁷ Tatlılıoğlu, “Dini Sosyolojisi Açısından Türkmen Ailesi ve Kuruluşu Düğün Nikâh ve Boşanma”, s. 222-223.

⁵⁸⁸ Yoksul, a.g.e., s. 118.

⁵⁸⁹ Hüseyinzade, *Atalar Sözü*, s. 201. Tümen, para miktarıdır.

⁵⁹⁰ Hüseyinzade, *Atalar Sözü*, s. 197.

atasözü kız alırken masrafların çokluğuna ve muhtemelen başlık parasının çok olmasına vurgu yaptığını söylemek mümkündür.

5. Kız Çocuğuna Verilen Değer

Dini ve tarihi literatürde eski Cahiliye Araplarında kız çocuğu sevilmez olarak zikredilir. Türk toplumunda da kız çocuğu bazen sevilmez. Ancak bazı Azerbaycan ve Türkmenistan atasözlerinde kız çocukları hakkında olumlu atasözleri vardır. Kız çocuğu evini süsüdür, bezeğidir. “*Kız aydınlıktır*”⁵⁹¹. “Aydınlık” ifadesi Azerbaycan toplumunda bir iyiye, güzel bir şey olacağına olan bir inançtır. Mesela, halk arasında “su aydınlıktır” diye bir deyim var. Eğer su yere dökülürse, “su aydınlıktır” denip iyi alamete işaret edilir.

“*Kız çocuğu evin yaraşığıdır (süsüdür)*”⁵⁹² “*Kızı olan eve rahmet yağır*”⁵⁹³, “*Kızı kim sevmez, kımızı kim içmez*”⁵⁹⁴, “*Kız – altın elma, kızı gözden salma*”, “*Kız güldür, oğlan bülbül*”, “*Kız huyundan sevdire*”⁵⁹⁵. Kız kendi huyundan sevdire anlayışı Türk atasözünde “*Seversen oğlanı sev kız kendini sevdire*”⁵⁹⁶ şeklinde geçer. Başaran’ın tespitine göre⁵⁹⁷, bu atasözüne Suyuti’den hadis olarak nekledilen fakat hadis kitaplarında yer almayan şu ifadenin karşılığı gibidir: “*Oğlanları seviniz, kızlar kendilerini sevdire*”⁵⁹⁸.

Kur’an-i Kerim’de “...dilediği kimseye kız evlat verir, dilediği kimseye de erkek evlat verir”⁵⁹⁹ buyurulmuştur. Bu ayetten yola çıkarak bazı âlimler, kızların erkeklere nazaran daha hayırlı olduğu hükmünü çıkarmışlardır⁶⁰⁰.

Hz. Peygamber’in bazı hadislerinde kim üç ve iki çocuğu terbiye ederse cennete gireceği bildirilmektedir: “*Kim, üç tane kız çocuğunu yetiştirir, güzelce terbiyesini verir,*

⁵⁹¹ Hüseyinzade, *Atalar Sözü*, s. 199.

⁵⁹² Hüseyinzade, *Atalar Sözü*, s. 200.

⁵⁹³ Çaryýew, a.g.e., s. 358.

⁵⁹⁴ Çaryýew, a.g.e., s. 359.

⁵⁹⁵ Çaryýew, a.g.e., s. 355.

⁵⁹⁶ Soykut, a.g.e., s. 98.

⁵⁹⁷ Başaran, a.g.e., s. 124.

⁵⁹⁸ Acluni, *Keşfü'l Hafa*, I, s. 54.

⁵⁹⁹ Şura, 42/49.

⁶⁰⁰ Canan, *Kutub-i Sitte.*, IX, s. 324.

evlendirir ve onlara iyilikte de bulunursa, onun için cennet vardır”⁶⁰¹. Yine “Bülüğa erinceye kadar kim iki kız evladı yetiştirirse –parmaklarını birleştirerek- kıyamet günü o ve ben şöyle beraber oluruz”⁶⁰² hadisi kız çocuklarının ailede büyük önemini gösterir.

6. Kız Evi Naz Evi

Atasözlerinde “kız evinin” farklı farklı özelliklerle ifade edilmektedir. Genellikle, kızı olan aileler elçi beklerler veya kızlarına çıkan taliplerinin bir gün onların evlerine geleceğini bilirler. “Kız evi- naz evi”⁶⁰³ atasözünde aslında sosyal bir gerçekliği ifade eder. Kız tarafı, dışarıya belli etmeden, kızlarını verme hususunda naz ederler. Bu da oğlan tarafını incelemek, oğlan tarafını iyi tanımak için zaman kazanırlar.

Ayrıca Türkmen atasözlerinde “Kız evi, vezir evi”, “Kız kapısı- şah kapısı; Bini gelir biri alıp gider”, “Kız için (istemeye) gelir kırk kişi, alır gider bir kişi”, “Kızı olan eve kırk at bağlanır”, “Kız evinin köpeği susmaz” gibi ifadeler yer almaktadır.

Azerbaycan’da “Oğlan çocuğu düşman kapısını götürür” atasözüne karşılık Türkmenlerde “Kızımın boyu büyüdü, evime düşman ulaştı” atasözü kullanılır. Nasıl ki oğlan için kız istemeye düşman kapısına gidildiği gibi, kız istemeye gelenler insanın düşmanı da olabilir. “Bir kız bir oğlanın” atasözünden yola çıkarak “Kızı olan ev, gudasız (dünür) olmaz” denilmiştir.

B. ERKEK ÇOCUKLARI

Atasözlerinde erkek çocuğu için en çok “oğul”, “oğlan” ifadeleri geçer. Eskilerde Türk dilinde “oğlan” sözü çocuk manasında da kullanılmıştır. Mesela, “Çocuklu evde gıybet olmaz” atasözünün diğer şekli Türkmenlerde ki karşılığı, “Oğlanlı evde gıybet

⁶⁰¹ Ebu Davud, “Edeb”, 130. Benzer hadise bkz.: Tirmizi, “Birr”, 13. Buhari, “Zekat”, 10.

⁶⁰² Müslim, “Birr”, 149.

⁶⁰³ Beydili, a.g.e., s. 165; Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I*, s. 362.

olmaz”dır. Aynı zamanda “*Oğlanlı (çocuklu) ev pazar, oğlansız ev mezar*”⁶⁰⁴ atasözü de oğlan ifadesinin çocuk manasında kullanılmıştır.

Atasözlerinde erkek çocuğu için erkek çocuklarının büyüdükçe değer kazandıklarını ve ayrıcalıklı bir konuma sahip olduklarını; hem soyun devamı hem de aile ocağının sahibi olduklarını, erkek çocukların kimi zaman anne-babaların emeklerine karşılık veremediği ve ümitlerini boşa çıkardığını vs. gibi özelliklerini anlatan atasözleri mevcuttur⁶⁰⁵. “*Oğlan atadan öğrenir sofrayı, kız anadan öğrenir biçki biçmeyi*”⁶⁰⁶, “*Oğul atadan görür sofrayı açar*”⁶⁰⁷. “Sofra açmak” aslında bir nevi ailenin geçimini sağlamak anlamında kullanılabilir. Evin rızkını babanın sağladığını gören erkek çocuk, artık babadan sonra evin rızkını kendisinin temin etmesi gerektiği algısına ulaşır.

Ayrıca erkek çocuğunun babaya ve kız çocuğu ise anneye yaradığı görülmektedir: “*Oğlan babaya, kız anaya yarar*”⁶⁰⁸, “*Oğul babaya çeker*”⁶⁰⁹ denilmiştir. Erkek çocuk, babanın devamacısı olarak toplumda kabul edilir. Baba malının mirasçısı ve baba sanatının devamacısıdır. “*Oğul atanın tarlasını eker*”⁶¹⁰ atasözü de babanın işini oğulun devam ettirdiğini gösterir.

Geleneksel Türk toplumunda aile genellikle, “ocak” kabul edildiğinden ocağı ayakta tutan erkek çocuktur. Çünkü oğul ocağın, yani evin devamı olduğu için, “*Oğulsuz ocakta tütün tütmez*”⁶¹¹ denilmektedir. Kız çocuğu “göçeri kuş” olduğu için, baba ocağının sönmemesi için erkek evladın olması her zaman ailelerin tercih ettikleridir. “*Oğlan olsun deli olsun, ekmek olsun kuru olsun*”⁶¹², “*Oğlan doğuran övünsün, kız doğuran dövünsün*”⁶¹³. “*Oğlan olsun da keçeden olsun*”, “*Oğlan olsun, deli olsun; ekmek*

---

⁶⁰⁴ Bkz.: Geldyýew-Altyýew, a.g.e., s. 264-265.

⁶⁰⁵ Bkz. Avcı, a.g.e., s. 212

⁶⁰⁶ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I*, s. 398; Hüseyinzade, *Atalar Sözü*, s. 516.

⁶⁰⁷ Beydili, a.g.e., s. 192.

⁶⁰⁸ Tülbendçi, a.g.e., s. 438.

⁶⁰⁹ Vefik Paşa, a.g.e., s. 187.

⁶¹⁰ Beydili, a.g.e., s. 192.

⁶¹¹ TDK, *Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler I-II*, s. 175.

⁶¹² Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I*, s. 399.

⁶¹³ Vefik Paşa, a.g.e., s. 187.

olsun, kuru olsun"⁶¹⁴, "*Gelin eşikte, oğul beşikte*". Geleneksel katı ataerkil ailenin yapısında gelinin mutlaka oğlan doğurması gerekir.

Dede Korkut Kitabı'nda "*Oğul babanın yerine yetişenidir, iki gözünün biridir*"⁶¹⁵ diye geçer. Azerbaycan'da geline hayır dua edilirken "*Yedi oğul isterem, birce tane kız gelin*" denir. Gelin, arabadan inmeden kucağına erkek çocuğunu oturturur. Türkmenlerde gelinin yatak odasına çocukları olsun diye bir çocuk beşiği koyarlar ve üzerine erkek çocuk oturtulur⁶¹⁶. Türkmenlerde erkek çocuğu doğduğu zaman "*oğul doğdu ak evin üstüne gün doğdu*" derler⁶¹⁷. Yine genel olarak ilk çocuk doğduğu zaman erkek ise "*Devlet*" ismi verilmektedir⁶¹⁸. Devlet; bereket geldi, nesli devam ettirecek demektir.

Azerbaycan'da araştırmalara göre, "*sadece tek bir çocuk sahibi olsaydınız kız mı erkek mi olmasını isterdiniz*" sorusuna verilen cevaplarda, % 33,3 erkek, % 8,9 kız, % 57,8 fark etmez sonucu ortaya çıkmıştır⁶¹⁹.

Konya'da bir araştırmaya göre, en çok istenen çocuğun cinsiyetine göre sorusuna katılanların % 48,4'ü kız çocuğu ve % 38,8'i erkek çocuğa sahip olmayı istediklerini bildirmişlerdir⁶²⁰.

Daldaban, araştırmasında "*Oğlan doğuran övünsün, kız doğuran dövünsün*" Türk atasözünü sormuş, ankete katılan erkeklerden % 46,3'i "*Erkek evladın üstünlüğü anlatılmaktadır*" ve % 18,8'i "*Kız evladı değersizdir*" şıklarını tercih ederken, kadınlardan ise % 17,5'i "*Erkek evladın üstünlüğü anlatılmaktadır*" cevabını tercih etmişlerdir⁶²¹. Buradan çıkan sonuca göre, ailede erkek çocuğu üstün değere sahiptir.

---

⁶¹⁴ TDK, *Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler I-II*, s. 174.

⁶¹⁵ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, s. 2.

⁶¹⁶ Ahmet Gökçimen, "Türkmen "İrımları" (Halk İnanışları ve İşlevleri)", *Milli Folklor*, S.87, Yıl 22, 2010, s. 157.

⁶¹⁷ Durmuş Tatlılıoğlu, "Türkmen İrımları (Halk İnançları)", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. IV, 2000, s. 157.

⁶¹⁸ Tatlılıoğlu, "Türkmenistan'da Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili İnanç ve Uygulamalar", s. 21.

⁶¹⁹ Süleymanov, a.g.m, s. 543.

⁶²⁰ Özüdoğru, a.g.e., s. 154-155.

⁶²¹ Daldaban, a.g.e., s. 86.

Bütün bunlara rağmen atasözlerinde erkek çocukları hakkında olumsuz ifadelerin yer aldığı görülmektedir. Her üç toplumun bazı atasözlerinde erkek çocuğunun olumsuz yönünü ifade ederken “beceriksiz”, “kötü” ve “nankör” oğul profili çizilmiştir: “*Oğulun beceriksizi (efeli) akraba yerden kız alır*”⁶²², “*Yahşi oğul- ata bağı, pis (kötü) oğul yürek dağdır*”⁶²³, “*Buğdayım var deme ambara girmeyince, oğlum var deme yoksulluğa ermeyince (düşmeyince)*”⁶²⁴, “*Oğul yönlü olsa ne yapar ata malını, yönsüz olsa ne yapar ata malını?!?*”⁶²⁵, “*Oğlu yaman (kötü) olanın atasını deve üstünde it kapar*”⁶²⁶, “*Kız pazarda satılmaz, oğlandır atılmaz, çekmeli*”⁶²⁷, “*Baba oğluna bir bağ bağışlamış; oğlu babasına bir salkım üzümünü vermemiş*”⁶²⁸.

Sonuç olarak erkek çocuk, neslin devamı ve evin geçim kaynağı olarak kabul edilmektedir. Kız çocuklarına nispeten çok sevilir. Geleneksel aileler ilk çocuklarının erkek çocuk olmasını isterler.

IV. ANNE BABA

Ailenin en temel unsurları anne babadır. Geleneksel Türk toplumunda baba otoriterdir. Örf ve âdetlerden kaynaklanarak din ve ahlak kuralları ile de uyum halindedir⁶²⁹. Baba evin reysidir. Bütün ailesinden sorumludur. Hem onların rızkını sağlamak, hem de namusunu korumak zorundadır. Anne ise babaya tabi olan ailenin ikinci üyesidir; çocukları eğiten ve onları yetiştiren, onların terbiyesiyle ilgilenendir.

Bütün kültürlerde olduğu gibi, Türk kültüründe de anne-babaya saygı esastır. Anneye saygı kutsaldır. Bunu hem kültürden, hem de dinden kaynaklandığını söylemek mümkündür. Her üç toplumun atasözlerinde anne-babanın mukaddes kabul edilir: “*Ana gibi yar olmaz, vatan gibi devlet-var*”, “*Anadan aziz yine anadır*”, “*Ana hakkı, Tanrı*

---

⁶²² Beydili, a.g.e., s. 192.

⁶²³ Beydili, a.g.e., s. 234.

⁶²⁴ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I*, s. 207.

⁶²⁵ Beydili, a.g.e., s. 192.

⁶²⁶ Geldiyew-Altyew, a.g.e., s. 266.

⁶²⁷ Vefik Paşa, a.g.e., s. 171.

⁶²⁸ Vefik Paşa, a.g.e., s. 110.

⁶²⁹ Bkz.: Erkan Akın, “Türk Ailesinde Babanın Rolü ve Yeri”, *Türk Aile Ansiklopedisi*, C.I, Ankara, 1991, s. 151.

hakki”, “*Ana gibi yar, Bağdat gibi diyar olmaz*”, “*Ağlarsa anam ağlar, gayrısı yalan ağlar*”, “*Babasına hayrı olmayanın bana mı hayrı olacak?*”, “*Atasını tanımayan Allah’ını tanımaz*”, “*Anasız çocuk kanatsız kuş gibidir*”, “*Ata-anaya hürmet- Tanrıya ibadet*”⁶³⁰, “*Atanı söven, Vatani söver*”⁶³¹, “*Ana – Kâbe, baba- kible*”⁶³².

Hem İslam dininde, hem de örf, âdet ve gelenekte ana baba hakkının önemli bir yeri vardır. Bunun içinde Türk dilinde “ana baba hakkı” sözü bir deyim haline gelmiştir⁶³³. Türk geleneğinde kadın “ana” olarak en yüce mevkiine oturtulur. Bu durumun en önde gelen sebeplerinden birisinin dini inançlardan kaynaklandığını söylemek mümkündür.

İnsanların anne ve babalarına karşı görevleri, anne babaya olan saygı, İslam ahlak literatüründe en ağırlıklı konuları arasında yer almıştır. Özellikle, Kur’an-i Kerim’de ana-babaya saygınlık gösterilmesini, iyilik yapılması vurgulanmaktadır. Hatta onlara karşı “öf” bile denilmemesini emreder⁶³⁴.

Toplumsal cinsiyet bağlamında söylenen atasözlerinde kadın söz konusu olduğunda her zaman kadının aklının kısa olması, şeytanla eş değerde tutulması ve erkeğin “elinin kiri”, erkekten aşağı statüye sahip olduğu görülmektedir. Ancak anne söz konusu olduğu zaman artık buradaki kadına yönelik olumsuz kalıpyargılardan eser kalmaz. “Anne” olarak kadın çok olumlu sözlerle ifade edilmektedir. Başta tefsir ve hadis kitapları olmak üzere ve diğer dini literatürde anne babaya hürmet ve saygı konusuna geniş yer verilmiştir. Mustafa Öztürk, tefsir geleneğinde aynı tablonun olduğunu yazar: “Klasik tefsirlerin çoğunda kadın, zevce olarak erkeğin dununda ve aynı zamanda onun emri altında yaşamaya mahkûm/mecbur bir varlık olarak telakki edilirken, annelik söz konusu olduğunda, tabir caizse bir anda ağız değiştirilmiş, daha açıkçası kadının aklen ve dinen noksan bir şeytan işbirlikçisi olduğu unutulur, anne ve annelik yere göğe sığdırılamamıştır. Diğer bir deyişle, müfessirlerin çoğu kadının cinsiyet (sex) ya da

⁶³⁰ Geldiyew-Altyew, a.g.e., s. 41.

⁶³¹ Çaryew, a.g.e., s. 163.

⁶³² Geldiyew-Altyew, a.g.e., s. 137.

⁶³³ Mevlüt Güngör, “Ana-Baba Hakkı”, *Türk Aile Ansiklopedisi*, C. 1, Ankara, 1991, s. 115.

⁶³⁴ İsra, 17/23.

genetik, fizyolojik ve biyolojik özellikler açısından ötekileştirip itibarsızlaştırırken, annelik rolüyle ilgili toplumsal cinsiyet (gender) bağlamında yüceltmişlerdir”⁶³⁵.

Atasözlerinde öz anne-babanın yerini, hiçbir zaman analık ve babalığın tutmayacağı vurgulanmaktadır: “*Analık, pekmez getir banalık; babalık, dibi getir kapalık*”⁶³⁶, “*Babalık, kuru kalabalık*”⁶³⁷. Genellikle, üvey anneler ailede olan çocuklara iyi bakmazlar. Çünkü kendi çocukları olmadığından onlara karşı sevgileri, şefkatleri olmaz. Kendi çocukları ile üvey çocuklar arasında ayrımcılık yaparlar. Bunun için her üç toplumun atasözlerinde üvey anneler ile ilgili olumsuz ifadeler bulunmaktadır. “*Analık fenalık*”, “*Analık kara yamalık*”⁶³⁸ “*Analık, kara yamalık; çorba pişirir bozbulanık, ekmek verir ardi yanık, kaşık verir yanı kırık*” ve “*Analıktan üvey evlada hayır olmaz*”⁶³⁹ “*Üvey ana ödden (safra) acı*”, “*Üvey ana hortlak, kabirden çıkıp el bular (...kabirde yatıp el bular)*”, “*Üvey ana olmaz olsun, özellikle aklı gitsin*”⁶⁴⁰, “*Ana çocuğa aş getirir, analık yaş*”⁶⁴¹.

Daldaban, “Ağlarsa anam ağlar gerisi yalan ağlar” atasözünü sorduğunda, ankete katılan erkeklerden % 28,8’i “Anne olmadan hiçbir şey olmaz”, % 25,0’ı “Zor zamanda aileden başkasının yanında olmayacağı” şıklarını seçerken, kadınlardan da % 26,7’i “Anne olmadan hiçbir şey olmaz” ve % 21,7’i “Zor zamanda aileden başkasının yanında olmayacağı” görüşündedir⁶⁴². “Ana gibi yar Bağdat gibi diyar olmaz” atasözünün sormuş, erkeklerden % 28,8’i “Annenin her zaman için sadık biri olduğu”, % 23,8’i de “Karşısızlık ve sürekli ilan sevgi sadece annededir” cevabını tercih etmişler. Kadınlardan ise % 33,5’i “Sadık kişi zor zamanlarda belli olur”, % 29,2’i de “Annenin her zaman için sadık biri olduğu” görüşündedir⁶⁴³. “Ana evladından geçmez” atasözüne ise, erkeklerden % 33,8’i “Her ne olursa olsun evlattan vazgeçilmez”, % 22,8’i derken kadınlardan % 26,7’i “Her ne olursa olsun evlattan vazgeçilmez” demiştir⁶⁴⁴.

---

⁶³⁵ Öztürk, a.g.e., s. 124.

⁶³⁶ TDK, *Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler I-II*, s.42.

⁶³⁷ Vefik Paşa, a.g.e., s. 110.

⁶³⁸ Tülbendçi, a.g.e., s. 55.

⁶³⁹ Yoksul, a.g.e., s. 56.

⁶⁴⁰ Geldiyew-Altyew, a.g.e., s. 297.

⁶⁴¹ Beydili, a.g.e., s. 34.

⁶⁴² Daldaban, a.g.e., s. 83.

⁶⁴³ Daldaban, a.g.e., s. 84.

⁶⁴⁴ Daldaban, a.g.e., s. 85.

V. GELİN-KAYNANA

Kaynana, karı veya kocaya göre birbirinin annesidir⁶⁴⁵. Gelin ise, evlenmek için hazırlanmış veya yeni evlenmiş kadındır⁶⁴⁶. Geleneksel Türk ailesinde, otorite genellikle büyüklerin elinde olduğundan, bir zamanlar ailenin yeni gelini olan genç kız, bir süre sonra ev içi düzenin mutlak hâkimi ve yeni gelinin de kaynanası olacaktır. Karı koca arasına giren, eşlerin birbiriyle olan ilişkilerini olduğu kadar çocuklarıyla olan ilişkilerini düzenleyen kaynanadır. Çocuğun bakımını üstlenen yeni gelindir, ama “bakımın denetimini” üstlenen kaynanadır. Kaynana, geline talimatlar verir, çocuğu ne zaman emzireceğini ne zaman uyutacağını tayin eder, bazı yörelerde geceleri çocukları ana babalarının yanına vermezler. Kaynana çocuğu kendi koynunda yatırır. Çocuk hasta olunca hastalığının bakımını üstlenir⁶⁴⁷.

Atasözlerinde gelin kaynana ilişkisinde olumsuz tablonun olduğu görülmektedir: “Gelinin dini yok, kaynananın imanı”⁶⁴⁸, “Gelin çiçek, her dediği gerçek; kaynana yılan, her dediği yalan”, “Kaynana pamuk ipliği olup raftan düşse gelinin başını yarar”⁶⁴⁹ “Kaynanana böcü oğlu cici”⁶⁵⁰ “Kaynana dinsiz, gelin dilsiz olur”. “Kaynananın en iyisi başını sallar”. “Kaynananın iyisi, kırk arşından kuyusu”⁶⁵¹. Genellikle, Türk kültüründe sanki kaynana sevilmeyen bir kişi olarak kabul edilir. Mesela, “kaynana dırıltısı”, “kaynana zırıltısı”, “kaynananın çenesi gibi” deyimlerin olması kaynana, gelin ve damat tarafından sevilmediğine işaret etmektedir. Türkiye’de dikenli yaprağı olan bir çiçeğin adı bile “kaynanadili”dir. Halk arasında en çok duyulan sözlerden biri de “kaynananın dili zehirdir” ifadesidir. Bu daha çok gelinler tarafından söylenilir. Aslında kaynana da gelinin annesi yerindedir. Gelinin ona saygı duyması ve hizmet etmesi gerekir. Gelinden kocasının dışında kayınpeder, kaynana ve diğer aile üyelerine de hizmet ve itaat etmesi beklenir. “Gelin benim süpürgemdir, nereye bıraksam oturur”⁶⁵². Ayrıca ailede yerini,

⁶⁴⁵ Ayşe Duvarcı, “Kaynana”, *Türk Aile Ansiklopedisi*, C. II, s. 664.

⁶⁴⁶ Pakize Aytaç, “Gelinlik”, *Türk Aile Ansiklopedisi*, C. II, s. 545.

⁶⁴⁷ Akın, “Annenin Aile İçindeki Rolü”, s. 111.

⁶⁴⁸ Tülbendçi, a.g.e., s. 247; Hüseyinzade, *Atalar Sözü*, s. 455. Ancak Türkmenlerde “Gelinin dili yok, kaynananın imanı” gibi geçer.

⁶⁴⁹ Tülbendçi, a.g.e., s. 346.

⁶⁵⁰ Vefik Paşa, a.g.e., s. 166.

⁶⁵¹ TDK, *Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler I-II*, s. 155.

⁶⁵² Hüseyinzade, *Atalar Sözü*, s. 455.

duruşunu, konuşmasını bilmelidir. “*Gelin oldun, dilini çek*”⁶⁵³. Azerbaycan’da bazen düğün günü akrabalar ile “yenge”, “sağdıç”, “soldıç” denilen kimseler oğlana ve geline bazı “tavsiyeler” ederler. Mesela, “Ağzının keseri olsun”⁶⁵⁴, “İlk günden kendi zabitanı göster...”, “Avradın nazı ile çok oynama”, “Erkeğin her sözüne fikir verme, konuşur, yorulur”, “Kaynananın gözünün odunu al” gibi “nasihatler” verilir⁶⁵⁵.

Azerbaycan ve Türkmen atasözlerinde de gelin hakkında olumsuz ifade yer almaktadır. Atasözlerinde gelinin dili “uzun”, “kötü” olarak vasıf edilmektedir. “*Gelin gizlenir (ama) dili dağı aşar*”⁶⁵⁶, “*Gelinin kötü olsa, oğlundan gör, damadın kötü olsa kızından*”⁶⁵⁷, “*Gelinden kız olmaz*”⁶⁵⁸, “*Gelin ölse, ilde var, oğul ölse, nerede var*”.

Gelin kaynata ilişkisi ile ilgili atasözleriyle pek karşılaşmadık. Türk aile hayatında kaynata gelin için baba konumundadır. Kayınpeder (kaim-i peder) sözü de bunu gösterir. Bu yüzden ailenin temel figürü olarak onun statüsü yüksektir. “*Aptal kızı gelin yapmışlar, kaynatasını at uşağı sanmış*” sözü, bu temel figürün konumunu görmemeği aptallıkla özdeşleştirmektedir. “*Kaynatam devletli olsun, kaynanam sahavetli*”⁶⁵⁹, “*Kaynatam çuvalım dolup durur dulumda (köşede), kaynanam kazanım, getirip koyar yanımda*”⁶⁶⁰ atasözleri de aslında kaynatanın statüsünü göstermektedir.

Türkmenlerde kayın gelin ilişkisi hakkında olumlu atasözleri vardır. “*Kayın dese çekindim, yağı dese çekinmedim*”, “*Kayın galannuramasa (öncülük yapmasa), gelin öğrenmez*”, “*Kayın-gelin – kapaklı kazan*”, “*Kayını olan gelin- kanatlı gelin, kayını olmayan gelin- farz et ötdi (değersiz) gelin*”, “*Kayınım kaymak yağım, elim yürek dağım*”⁶⁶¹. Bu tür atasözleri Türk toplumunda gelinlerin kayınlarla ilişkilerin sıcak ve olumlu, kayınların gelinler için bir destek olduğunu gösteriyor.

Atasözlerinde kaynana ile damat arasındaki ilişkilerin ise pek sıcak olmadığı görülmektedir. Türk ve Türkmen atasözlerinde damatlar hakkında olumsuz ifadelere

---

⁶⁵³ Beydili, a.g.e., s. 115.

⁶⁵⁴ Yani dilini çekme. Her söze karşılık ver manasındadır.

⁶⁵⁵ Quliyeva, *Azerbaycan Müasir Kend Aliesi ve Aile Meişeti*, s. 251.

⁶⁵⁶ “Gelin yaşınar, dili dag aşar”, Geldiyev-Altyev, a.g.e., s. 168.

⁶⁵⁷ Geldiyev-Altyew, a.g.e., s. 169.

⁶⁵⁸ Hüseyinzade, *Atalar Sözü*, s. 455.

⁶⁵⁹ Tülbendçi, a.g.e., 346.

⁶⁶⁰ Geldiyev-Altyew, a.g.e., s. 164.

⁶⁶¹ Geldiyev-Altyew, a.g.e., s. 164-165.

rastlanmaktadır: “*Damadının dişine vurmayan sonra başına vurur*”⁶⁶², “*Güveyden murat olmaz, külden – imaret*”, “*Güveyim iyi, kızımın sözü ile oğlum kötü gelinimin sözü ile*”, “*Güveyin kötü olsa kızından bil, kızın olsa kendinden bil*”, “*Güvey kovsa, kapıdan kaç, oğlun kovsa, törene geç*”⁶⁶³. İlginçtir, Türkmenistan’da Teke boyunda damatların hem kayınpeder hem de kaynalarla ve diğer aile üyeleri ile görüşmezler. Böyle bir uygulama, sadece Türkmenistan’ın Teke boyunun bazı gruplarına mahsustur. Böyle bir uygulama daha çok hayâ, saygı alameti olarak değerlendirilir.

Bunlara ilaveten her üç toplumun atasözlerinde gelinlerin elti ve görümcelerle de iyi geçinmediği görülmektedir. “*Elti çuval bizim (iğnem) gidip gelir bir sancır (sokar)*”⁶⁶⁴, “*Eltim oğluna kalandan günüm oğluna kalsın*”⁶⁶⁵, “*Elti eltiye eş olmaz; arpa unundan aş olmaz*”⁶⁶⁶, “*Elti eltiden kaçır, görümceler bayrak açar*”⁶⁶⁷. “*Elti eltiden hoş olmaz, elti eteğinden peş olmaz*”⁶⁶⁸, “*Görümce, yüzünü görmeyim ölünce*”⁶⁶⁹.

Sonuç olarak gelin kaynana ve diğer aile üyeleriyle olan ilişkiler daha çok kültürel bir olgu olduğunu söylemek mümkündür. Türk ailesinin yapı düzeninde kadınlara olan olumsuz yargılar, kaynana, gelin, elti ve görümce tipinde de görülmektedir.

VI. TEKEŞLİLİK

Tekeşliliğe “monogamy” denilir. Bir erkeğin tek bir kadınla evlendiği sistemdir⁶⁷⁰. Bunun aksi çokeşliliktir ki buna “polygamy” denilir. Polygamy, iki türdür; çokkarınlık (polygyny), bir erkeğin aynı anda iki veya daha fazla kadınla evli olmasıdır. Çokkocalılık ise (polyandary) ise bir kadının iki ya da daha fazla erkekle evli olmasını ifade eder⁶⁷¹.

⁶⁶² TDK, *Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler II*, s. 85.

⁶⁶³ Geldiyew-Altyew, a.g.e., s. 173.

⁶⁶⁴ Geldiyew-Altyew, a.g.e., s. 64. “*Baldızım – çuvaldızım, arada gelir, sancır, gider*”, Beydili, a.g.e., s. 49.

⁶⁶⁵ Geldiyew-Altyew, a.g.e., s. 136, Yani eltinin doğacak çocuğuna kötü gün arulamaktır.

⁶⁶⁶ Vefik Paşa, a.g.e., s. 138.

⁶⁶⁷ Tülbendçi, a.g.e., s. 216.

⁶⁶⁸ TDK, *Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler II*, s. 112.

⁶⁶⁹ Tülbendçi, a.g.e., s. 256; Vefik Paşa, a.g.e., s. 147.

⁶⁷⁰ Marshall, a.g.e., s. 722.

⁶⁷¹ Marshall, a.g.e., s. 125-126.

Geleneksel yapı içerisinde Türk aile hayatında birden fazla kadınla evlenmeler görülmüştür. Fakat Ziya Gökalp'e göre "Töre" bunları olumlu kabul edilmediği için, bunlara "Hatun", evin hanımı sıfatı yerine "kuma" adını vermiş ve "odalık" mahiyetinde değerlendirmiştir⁶⁷². Osmanlı döneminde de çokeşlilik olmuştur⁶⁷³. Erdentuğ'un yazdığına göre, Türkiye'nin geleneksel yörelerinde "kadının müzmin bir hastalığı varsa, yerine kadın alınır. Aynı zamanda kadın oğlan doğurmaz ise, yerine bir kadın bulunacak veya getirilecektir"⁶⁷⁴.

Tarihi süreçte Türkmenlerde de çokeşlilik olmuş ve Türkmenler o zaman çadırda yaşadıkları için, servetlerine göre birden çok kadın aldıklarında her kadın için ayrı bir çadır kurmaları gerekirse de çoğunlukla bir çadırda iki kadın da bulunabiliyordu⁶⁷⁵. Azerbaycan'da da tarihi süreçte çok evliliklerin olduğu bilinmektedir⁶⁷⁶.

Türk ve Azerbaycan atasözleri tek kadınla evliliği destekler niteliktedir; "*Kadının biri ala, iki bela*"⁶⁷⁷, "*İkinci avrat yamaktır*"⁶⁷⁸, "*İki avratlı ev zibilli (çöplü) olur*", "*İki avratlı gece şamsız (mumsuz) kalır*", "*İki avratlı kocanın ağzının dadı olmaz*"⁶⁷⁹, "*İki avratlı ev bereketsiz olur, süpürülmemiş kalır*", "*İki avratlının ağzını tadı olmaz*", "*İki avratlının donu yırtık olur*"⁶⁸⁰ "*İki avratlı çöplük olur*"⁶⁸¹, "*Kadının biri ala, ikisi beladır*"⁶⁸², "*Düzen olan evde düzen olmaz*".

Türkmen atasözünde ikinci kadınla evlenmekten bahseden atasözü tespit edemedik. Sadece, "*İki kadın bir pazar, bir kadın yarım pazar*"⁶⁸³ vardır ki bu da tekeşlilik ile ilgili değildir. Ancak daha çok Türkmen atasözlerinde üvey ana üzerinden vurgu yapılmıştır. Mesela, "*İki eneli (analı) oğlan aç kalır*"⁶⁸⁴ diye geçer. Bu da iki karılı olan evde çocuğa bakılmadığından bahseder. Çokeşlilikle ilgili Türkmenlerde atasözünün

⁶⁷² Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, s. 159.

⁶⁷³ Bkz.: Abdurrahman Kurt, *Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi (1839-1876)*, s. 86-87.

⁶⁷⁴ Erdentuğ, a.g.e., s. 35.

⁶⁷⁵ Blocqueville, a.g.e., s. 69; Annanefesov, a.g.m., s. 23.

⁶⁷⁶ Hacıyev, a.g.m., s. 145.

⁶⁷⁷ İhsan Kurt, *Türk Atasözlerine Psikolojik Bir Yaklaşım*, Ankara, Kültür Bakanlığı yayınları, 1991, s. 99.

⁶⁷⁸ Hüseyinzade, *Atalar Sözü*, s. 354.

⁶⁷⁹ Beydili, a.g.e., s. 134.

⁶⁸⁰ Hüseyinzade, *Atalar Sözü*, s. 351.

⁶⁸¹ TDK, *Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler I-II*, s. 141.

⁶⁸² Tülbendçi, a.g.e., s. 328.

⁶⁸³ Gedişew-Altyşew, a.g.e., s. 213.

⁶⁸⁴ Gedişew-Altyşew, a.g.e., s. 212.

olmaması, belki de Türkmenlerde çokeşliliğe sıcak bakılmasının sonucu olduğunu söylemek mümkündür. Bugün halen Türkmenistan'ın bazı bölgelerinde çokeşlilik devam etmektedir.

Birden fazla kadınla evlenmek her ne kadar İslam dininde caiz görülse de, yine tek kadınla evlenmek Kur'an-i Kerim'de tavsiye edilmektedir⁶⁸⁵. Ancak İslam dini eşler arasında adaleti gözetilmeyecekse, bir tane ile yetinmeyi emretmiştir⁶⁸⁶.

---

⁶⁸⁵ Nisa, 4/3.

⁶⁸⁶ Nisa, 4/129; Nesai, "İşretü'n-Nisa", 2; Bkz.: Bekir Topaloğlu, *İslam'da Kadın*, İstanbul, Nesil Yayınları, 1997, s. 106.

SONUÇ

Günümüzde her gün duyulan ibretimiz sözlerin başında en çok gelen atasözleridir. Atasözleri Türk dilinin en zengin kalıplaşmış sözleridir. Atasözleri, tarih boyunca Türk gelenek ve görenekleriyle şekillenerek geçmişten babalarımızın, atalarımızın tecrübelerinden, deneyiminden geçerek günümüze kadar gelmiştir. Atasözleri bir milletin geçmişinde biriken bütün âdet, örf ve geleneğini yansıtır. Atasözlerini yaşatan toplumdur. Toplumun dilinde sürekli tekrarlanan atasözleri, öğütlerde, nasihatlerde çok kullanılmaktadır.

Bu çalışmada Türk, Azerbaycan ve Türkmen atasözleri örnek alınmıştır. Zaten bu üç toplumun aynı kültür, aynı geleneğe sahip olması, atasözlerinin de ortak bir değere sahip olduğunu gösterir. Milletler, geçmişleri ortak olan, ortak değerleri paylaşan, kültürel olarak gelenekleri aynı olan, aynı düşünce ve duygularını taşıyan topluluklardır. Aynı millettten olan insanlar, genelde aynı kültür değerlerine sahiptir. Bu çalışmada üç toplumun atasözlerini ele alırken, Türk, Azerbaycan ve Türkmenistan'da yaşayan halkların da aynı kültür değerlere sahip olduğunu, aynı âdet, örf ve gelenekleri uyguladığını söylemek mümkündür.

İncelendiğinde her konu ile ilgili atasözleri bulmak mümkündür. Bu konulardan biri de toplumsal cinsiyet konusudur. Atasözlerinde toplumsal cinsiyet değerlendirilmesi daha çok “kadın” üzerinden yapılmaktadır. Tarihte çeşitli toplumlarda kadının farklı statülerde bulunmuştur. Anaerkil aile yapısının geçerli olduğu bazı toplumlarda kadın kutsallaştırılmış, bazılarında ise erkeklerle eşit statü ve haklara sahip olmuştur. Ancak ataerkil toplumlarda çoğunlukla erkeğe göre ikinci derecede bir statü taşımıştır.

Toplumsal cinsiyet bağlamında atasözlerinde toplumsal cinsiyet kimliğinin, toplumsal cinsiyet rolünün, cinsiyet kalıpyargının ve cinsiyet ayrımcılığının izlemeyi görmek mümkündür. Hem erkekler hem de kadınlar hakkında atasözleri mevcuttur. Genellikle erkek, toplumda lider, söz sahibi aynı zamanda aile reisi, kararlı, istikrarlı, idareci, çalışkan, evinin rızkını temin eden, evin bütün sorunlarını çözen, evlatlarından sorumlu vs. önemli statülere sahip olduğundan, atasözlerinde erkek, sözünde duran, evin rızkını sağlayan kişi olarak görülmektedir. Toplumsal değerlerden biri olan “sözünde

durmak”, erkeklerin özgün vasfı olarak kabul edilmektedir. Erkek arkadan konuşmaz ve “erkek” gibi sözü yüze söylemelidir. Atasözlerinde erkekliğin öne çıkan ikinci vasfı olarak evin rızkını sağlamasıdır. Erkek ekmeğini “taştan” çıkarmalıdır. Dışarıda çalışacak, rızkını, ekmeğini eve getirecektir. Erkeğin kadın malına muhtaç olması doğru kabul edilmez. Evde kendi egemenliğini korumak için evin rızkını temin etmelidir.

Toplumsal cinsiyet kimliği, cinsiyet rolü, cinsiyet kalıpyargıyla ilgili atasözlerine rast gelinir. Bunlarda kadının cinsiyet ayrımcılığına tabi tutulduğu görülmektedir. Kadın erkekten aşağı statüye sahiptir. Atasözlerinde kadın şeytanlaştırılmış, hatta şeytandan daha kurnaz ve erkeğin “şeytanıdır”. Kadının akli kısadır ve kadına güvenilmez. Bu da eğitim düzeyi düşük olması sonucunda ortaya çıkan olumsuz kalıpyargılardır.

Atasözlerinde toplumsal cinsiyet konusu, en iyi aile üzerinden izlenebilir. Toplumda aile kurumunun iyi olması için atasözlerinde kabul görmüş bazı değerler öne çıkmaktadır. Aileye sıcak bakılmaktadır. Atasözlerinde “aile”, bir “yuvadır”. Bu yuvayı da “dişi kuş” yani kadın yapar. Kadın ailede en önemli figürdür. Evi evirip çeviren, evin direği, dayağı kadındır. Olumsuz kalıpyargı olarak “ev yıkanların” da kadınların olduğu atasözlerinde dile getirilmektedir. Atasözlerinde kadınlar hem iyi hem de kötü vasıflarla dile getirilir. Bunlara bakıldığında kadının toplumsal cinsiyet rollerini yerine getirmesi gerekir. Kadın eşine hizmet edecek, annelik ve ev kadınlığı rolünü yerine getirmek zorundadır. Böyle kadınlar iyi kadınlar olarak kabul edilmektedir. İyi kadınların ev işleriyle, evin bakımıyla, evin düzeniyle ilgilenmesi, ev kadınlığı rolünün yerine getirmesi beklenir. İyi kadın evin hem hanımı hem de hizmetçisidir. Toplumsal cinsiyet rollerini kusursuz yerine getiren kadın atasözlerinde “iyi” vasfı ile dile getirilmektedir. Evine bağlı, ev işlerini zamanında ve güzel yapmak “iyi” kadının vasıflarındandır.

Atasözlerinde kadının ev içi rollerinden biri de annelik rolüdür. Genellikle, gelin giden kızlardan anne olması beklenir. Kadının kısır olması, ailede onun değerinin, statüsünün düşmesiyle sonuçlanır. Bununla birlikte, kadından annelik rolü olarak, çocuğunu yetiştirmesi, terbiye etmesi ve toplum için hazırlanması beklenir. Kız çocuğu için anne model kabul edilir. Kız çocuklarını anne terbiye eder ve kız çocukları annelerine benzediği üzerinde durulmaktadır.

Ailede eşler arasındaki ilişkide erkeğin söz sahibi olması ve kadına itaat etmemek gerektiği vurgulanmaktadır. Erkek kadının sözünü dinlememelidir. Eşler arasında

kavgaya neden olan kadındır. Bunun sonucunda atasözlerinde kadına şiddet meşrulaştırılmaktadır. Kadını dövmek bir terbiye aracı olarak kabul edilir.

Ailede en önemli süreç çocukları büyütmektir ve sosyalleştirmektir. Çocukları sosyalleştirmek, iyi beslemek, onları terbiye etmek, eğitmek öncelikle anne babanın üzerine düşen görevlerdendir. Atasözlerinde ailede çocuklar arasında cinsiyet ayrımcılığına tabi tutulduğu görülmektedir. Buna göre erkek çocuk büyüdükçe değer kazanır, ayrıcalıklı bir konuma sahip olur. Hem soyun devamı hem de aile ocağının sahibi olurlar. Aynı zamanda erkek çocuklar kimi zaman anne-babaların emeklerine karşılık vermezler ve ümitleri boşa çıkarabilirler. Bu yüzden erkek çocuklar kız çocuklarına nispeten çok istenir. Atasözlerinde kız çocukları, “göçeri kuş”, evde bir misafir olarak telakki edilmektedir. Kız aileleri kendini naza çekerler. Kızlar evin tadı tuzudurlar. Kız çocuğu büyütmek zorunlulukları çoktur. Büyüdüklerinde ele gideceklerdir. Eş seçimine konusunda ailelerin kızlarına rehberlik etmeleri ve kızı kendi başına bırakmamak gerekir. Kızların çeyizleri erken hazırlanmalıdır. Aynı zamanda kızları zamanında evlendirmek gerekir. Kızın terbiyesi üzerinde çok durulmuştur. Kız için en ideal örnek annesidir. Anne-baba atasözlerinde büyük değere sahiptir. Anne baba mukaddestir. Saygı duyulması gereken kişilerin başında gelir.

Toplumsal cinsiyete yönelik atasözlerinin bir kısmının yaşanan dinden etkilendiğini söylemek mümkündür. Özellikle, kadın hakkında olan ayetleri tefsir ederken müfessirler, kültür bağımlı bir tarzda cinsiyet ayrımcılığına yol açmışlar. Kadınlar hakkında bazı hadisleri yorumlarken, hadislerin muhtevasına vakıf olmadan kadın ötekileştirilmiştir. Bu hadislerden bazıları sahih olmasına rağmen, birçoğu rivayetlerden ve uydurma hadislerden ibarettir. Özellikle, kadının aklının kısa olması, şeytanlaştırılması vs. olumsuz vasıfların kadınlara atfedilmesinde, tefsir literatürünün ve uydurma hadislerin tesiri büyüktür. Bunların Yahudi ve Hıristiyan kültüründen Müslüman kültürüne sızdığını söylemek mümkündür. Aslında İslam dininde hem Kur’an’da hem de hadislerde kadına yüksek değer verilmiştir. Hiçbir zaman İslam dini kadını ötekileştirmemiştir. Aksine kadına hak ve hukuklarını da temin etmiştir. Ancak erkek egemen anlayışın hâkim olduğu bir toplumda, kültür bağımlı bir tarzda ayet ve hadisleri yorumlarken kadın ötekileştirilmiş ve kadın toplumda ikinci konuma indirgenmiştir.

KAYNAKLAR

Kitaplar

ABASOV Ali – Rena MİRZEZADE, *Müasir Azərbaycanda Gender Siyaseti*, Bakı, “Seda” Neşriyatı, 2006.

ABERCROMBİE Nicholes- Stephen HILL- Bryan S. TURNER, *The Penguin Dictionary of Sociology*, London, Penguin Books, 1986.

ABDULLAYEV Nadir, *Nitq Medeniyyetinin Esasları*, Bakı, y.y., 2013.

ACAROĞLU Türker, *Dünya Atasözleri*, İstanbul, Kaya Yayınları, t.y.

ACAROĞLU Türker, *Türk Atasözleri*, 2.b., İstanbul, İletişim Yayınları, 1993.

ACLUNİ İsmail bin Muhammed, *Keşfü'l-Hafa*, I-II, 3.b., Beyrut, Darü'l-Ahya-it-Tirasil-Arabiye, (hicri) 1351.

ADAÇAY Funda Rana, *Toplumsal Cinsiyet ve Kalkınma*, Bursa, Ekin Yayınevi, 2014.

AHMEDOV Teymur-Allahşükür QURBANOV, *Atalar Sözü ve Deyimler*, Bakı, “Nurlar” Yayınları, 2007.

AKDOĞAN Ali, *Geleneksel Toplumdan Modern Topluma Geçişte Dini Hayat*, İstanbul, Rağbet Yayınları, 2002.

AKSOY Ömer Asim, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü- I*, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 2014.

ALİYEV Ramil, *Azərbaycan Şifahi Xalq Edebiyyatı (Müasir aktual problemler)*, Bakı, y.y., 2012.

ALİYYÜ'L-KARİ Ali bin Muhammed bin Sultan, *El Esrarü'l-Merfua Fi'l-Ahbari'l-Mevzua*, (tahkik eden: Ebu Hacir Muhammed es-Seid), Beyrut, Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1950.

ALİZADE Samet, *Oğuzname*, Bakı, “Şerq-Qerb” Yayınları, 2006.

- ARASLI Hamid, *Kitabi Dede Qorqud*, Bakı, “Gençlik” Yayınları, 1978.
- ARMAĞAN Mustafa, *Gelenek*, İstanbul, Ağaç Yayınları, 1992.
- ATEŞ Ali Osman, *Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın*, 2.b., İstanbul, Beyan Yayınları, 2006.
- AYSOY Mehmet, *Geleneksel Sonrası Toplum Üzerine*, İstanbul, Açık Kitaplar, 2003.
- AZERBAJCAN DİLİNİN İZAHLI LÜĞETİ, I-IV, Bakı, “Şerq-Qerb” Yayınları, 2006.
- BAŞARAN Selman, *Hadislerin Türk Atasözlerine Tesiri*, Bursa, Uludağ Üniversitesi Basımevi, 1994.
- BAYAT Ali Haydar, *Oğuzname (Emsal-i Mehmedali)*, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1992.
- BAYATLI Necdet Yaşar, *Irak Türkmen Folklorunda Halk İnanışları*, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi, 2011.
- BERKTAY Fatmagül, *Tektanlı Dinler Karşısında Kadın*, 2.b., İstanbul, Metis Yayınları, 2000.
- BEYDİLİ (MEMMEDOV) Celal, *Atalar sözü*, Bakı, “Önder” Neşriyyat, 2004.
- BİLGİN Nuri, *Sosyal Psikoloji Sözlüğü, Kavramlar, Yaklaşımlar*, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 2003.
- BİLGİN Vejdi, *Bizi Kuşatan Toplum: Sosyolojiye Giriş*, 5.b., Bursa, Emin Yayınları, 2014.
- BLOCQUEVILLE Henri de Coulibocuf de, *Türkmenler Arasında*, (çev. Rıza Akdemir), Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1986.
- BUHARİ, Muhammed bin İsmail, *Sahih-i Buhari*, I-VIII, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1981.
- BUTLER Judith, *Cinsiyet Belası, Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi*, (çev. Başak Ertür), İstanbul, Metis Yayınları, 2008.

- BÜNYADOVA Şirin, *Orta Asr Azerbaycan Ailesi*, Bakı, “Elm” Neşriyyatı, 2012.
- CONNELL R.W., *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar, Toplum, Kişi ve Cinsel Politika*, (çev. Cem Soydemir), İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1998.
- ÇARYÝEV Myrat, *Türkmen Halk Nakyllary*, Aşgabat, Miras Yayınları, 2005.
- ÇOBANOĞLU Özkul, *Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü*, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2004.
- DEMİR Ömer - Mustafa ACAR, *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, 3.b., Vadi Yayınları, 1997.
- DOĞAN İsmail, *Sosyoloji, Kavramlar ve Sorunlar*, 13.b., Ankara, Pegem Akademi Yayınları, 2014.
- DOĞRAMACI Emel, *Türkiye’de Kadının Dünyü ve Bugünü*, 3.b., Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1997.
- DÖKMEN Zehra, *Toplumsal Cinsiyet: Sosyal-Psikoloji Açıklamalar*, İstanbul, Sistem Yayıncılık, 2004.
- DÖNDÜREN Hamdi, *Delilleriyle Aile İlmihali*, İstanbul, Altınoluk Yayınları, 1995.
- DÖNMEZER Sulhi, *Toplumbilim*, 11.b., İstanbul, Beta Yayınları, 1994.
- EBU DAVUD, Süleyman bin el-Eş’as es-Sicistani, *Sünen-u Ebi Davud*, I-V, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1981.
- EFENDİYEV Paşa, *Azerbaycan Şifahi Xalq Edebiyyatı*, Bakı, “Maarif” Neşriyyatı, 1992.
- ERDENTUĞ Nermin, *Sosyal Âdet ve Gelenekler*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1977.
- ERGİN Muharrem, *Dede Korkut Kitabı*, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1971.
- ERGİN Muharrem, *Orhun Abideleri*, 13.b., İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1989.
- ERKAL Mustafa, *Sosyoloji (Toplumbilimi)*, 15.b., İstanbul, Der Yayınları, 2011.

- ERÖZ Mehmet, *Türk Ailesi*, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1977.
- FREYER Hans, *Din Sosyolojisi*, (çev. Turgut Kalpsüz), Ankara, Doğu Batı Yayınları, 2013.
- GELDİÝEW Gurbandurdy–Annamyrat ALTYÝEW, *Türkmen Nakyllary we Atalar Sözi*, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2002.
- GERÇEK Selim Nüzhet, *Atalar Sözü*, İstanbul, Kanaat Yayınları, 1961.
- GİDDENS Anthony, *Sosyoloji*, (yay. haz. Cemal Güzel), Ankara, Ayraç Yayınevi, 2000.
- GİDDENS Anthony, *Sosyoloji*, (yay. haz. Cemal Güzel), İstanbul, Kırmızı Yayınları, 2008.
- GÖKALP Ziya, *Türkçülüğün Esasları*, 2.b., (yay. haz. Mehmet Kaplan), Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1986.
- GÖKSEL Burhan, *Çağlar Boyunca Türk Kadını ve Atatürk*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993.
- GÖRGÜLÜ Ülfet, *Kadın ve Siyaset*, İstanbul, İz Yayıncılık, 2014.
- GÜNAY Ünver, *Din Sosyolojisi*, 12.b., İstanbul, İnsan Yayınları, 2014.
- GÜNGÖR Erol, *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*, 5.b., İstanbul, Ötüken Neşriyat, 1989.
- GÜNGÖR Erol, *Tarihte Türkler*, 8.b., İstanbul, Ötüken Neşriyat, 1999.
- HAS HACİB Yusuf, *Kutadgu Bilig*, 6.b., (çev. Reşid Rahmeti Arat), Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1994.
- HAVİLAND William A., *Kültürel Antropoloji*, (çev. Hüsamettin İnanç), İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2002.
- HÜSEYNZADE Ebülqasım, *Atalar sözü*, (tert. Hamid Qasımzade), Bakı, Yazıcı Yayınları, 1985.
- HÜSEYNZADE Ebülqasım, *Din Aleyhine El Sözlere*, Bakı, “Azerneşr” Yayınları, 1940.

- İBN ARRAK Ebu'l-Hasen Ali bin Muhammed el-Kinani, *Tenzihü 'ş-Şeriatü'l-Marfua Ani'l-Ahbari'ş-Şeriatü'l-Mevzua*, I-II, (tahkik eden: Abdü'l Vehhab Abdüllatif-Abdullah Muhammed es-Sıddik), Beyrut, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1401/1981.
- İBN BATTUTA TANCİ Ebu Abdullah Muhammed, *İbn Battuta Seyahetnamesi*, I-II, (çev. A. Sait Aykut), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2000.
- İBN MACE, Ebu Abdullah Muhammed bin Yezid el-Kazvini, *Sünen-u İbn Mace*, I-II, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1981.
- İÇLİ Gönül, *Sosyolojiye Giriş*, 6.b., Ankara, Anı Yayıncılık, 2012.
- İNAN Afet, *Tarih Boyunca Türk Kadının Hak ve Görevleri*, 3.b., İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1975.
- İNAN Afet, *Atatürk ve Türk Kadın Haklarının Kazanılması*, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1968.
- İNAN Sevil, *Açıklamalı Atasözleri Sözlüğü*, İstanbul, Yakamoz Yayınları, 2007.
- İZBUDAK Velet, *Atalar Sözü*, İstanbul, Devlet Basımevi, 1936.
- KARSLI İbrahim, *Kur'an Yorumlarında Kadın Sosyo-Kültürel Çevrenin Kur'an Yorumlarındaki Yansımaları*, İstanbul, Rağbet Yayınları, 2003.
- KARŞILAŞTIRMALI TÜRK LEHÇELERİ SÖZLÜĞÜ*, I-II, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1991.
- KİTABI MUKADDES ESKİ VE YENİ AHİT*, İstanbul, Acar Matbaacılık, 2000.
- KÖYSÜREN Aliye Çınar, *Kültürel ve Dini Algıda Toplumsal Cinsiyet*, Ankara, Sentez Yayınları, 2013.
- KUR'AN-I KERİM MEALİ*, (haz. Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin), Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2001.

- KURT Abdurrahman, *Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi (1839-1876)*, Bursa, Uludağ Üniversitesi Basımevi, 1998.
- KURT İhsan, *Türk Atasözlerine Psikolojik Bir Yaklaşım*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1991.
- KURTUBİ, *el-Camiu Li Ahkami'l-Kur'an*, I-XVI, 2.b., (terc. M. Beşir Eryarsoy), İstanbul, Buruc Yayınları, 2001.
- KÜRENOV Sapar – GÜMÜŞ Muhittin, *Türkçe Açıklamalı Türkmen Atasözleri*, Ankara, Engin Yayınevi, 1995.
- KUTSAL KİTAB*, 3.b., İstanbul, Kitabı Mukaddes Şirketi Yayınları, 2003.
- MARSHALL Gordon, *Sosyoloji Sözlüğü*, (çev. Osman Akınhay-Derya Kömürcü), Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1999.
- MOLLAYEVA Elza, *Gender Terbiyesi: Tarihi Nezeriyyesi ve Müasir Problemleri*, Bakı, “Elm ve tehsil” Yayınları, 2013.
- MUSLİM Ebu Hüseyin Muslim bin el-Haccac, *Sahih-i Muslim*, I-III, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1401/1981.
- NAĞISOĞLU Möhsün-Rahman QULİYEV, *Edebiyyat, Abitüriyentler Üçün Ders Vesaiti*, 5.b., Bakı, “Çağ” Öğretim İşletmeleri, 2005.
- NECEF Ekber N.-Ahmet ANNABERDİYEV, *Hazar Ötesi Türkmenler*, İstanbul, Kanküs Yayınları, 2003.
- NESAİ Celaleddin es-Suyuti, *Sünen-i Nesai*, I-VIII, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1401/1981.
- ORUCOV Etibar, *Aile Qanunvericiliyi ve Onun Tetbiqi*, Bakı, “Çinar-Çap” Yayınları, 2004.
- OY Aydın, *Tarih Boyunca Türk Atasözleri*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1972.

- ÖZDEŞ Talip, *Kur'an ve Cinsiyet Ayrımcılığı*, Ankara, Fecr Yayınları, 2005.
- ÖZKALP Enver, *Sosyolojiye Giriş*, 8.b., Eskişehir, Anadolu Üniversitesi, 1995.
- ÖZTÜRK Mustafa, *Cahiliyeden İslamiyet'e Kadın*, Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 2012.
- RAZİ Fahrudin, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb*, I-XXIII, (terc. Suat Yıldırım- Lütfullah Cebeci-Sadık Kılıç-Sadık Doğru), İstanbul, Huzur Yayınları, t.y.
- QEMERLİ Memmedveli, *Atalar Sözü*, Bakı, "Seda" Yayınları, 2003.
- QULİYEV Hasan, *Meişetimizde Adet ve Aneneler*, Bakı, "Azərneşr" Yayınları, 1976.
- QULİYEV Nergiz, *Azərbaycanda Müasir Kend Ailesi ve Aile Meişeti*, Bakı, "Elm Neşriyyatı", 2005.
- QULİYEV Nergiz, *Müstəqillik İlləri Azərbaycan Ailesi*, Bakı, "Elm" Neşriyyatı, 2006.
- SAVCI Kemal, *Cumhuriyet'in 50. Yılında Türk Kadını*, Ankara, Cihan Maatbası, 1973.
- SEVİNC Necdet, *Eski Türkler'de Kadın ve Aile*, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını, 1987.
- SLATTERY Martin, *Sosyolojide Temel Fikirler*, 5.b., (haz. Ümit Tatlıcan- Gülhan Demiriz), Ankara, Sentez Yayıncılık, 2012.
- SOYKUT İsmail Hilmi, *Türk Atalar Sözü Hazinesi*, İstanbul, Ülker Yayınları, 1974.
- SUYUTİ Celaledin Abdurrahman, *El-Leai'l-Mesnua Fi'l Ehadisi'l-Mevzua*, I-II, 2.b., Beyrut, Darü'l-Marife, 1950.
- ŞEVKANİ Muhammed bin Ali, *El-Fevaidü'l-Mecua Fi'l-Ehadis'l-Mevzua*, 3.b., (tahkik eden: Abdurrahman bin Yahya), Beyrut, el-Mektebü's-Selami, 1392/1972.
- TABERİ, *Taberi Tefsiri*, I-, (terc. Mehmet Keskin), İstanbul, Ümit Yayıncılık, t.y.

- TAŞKIRAN Tezer, *Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadın Hakları*, Ankara, Başbakanlık Basımevi, 1973.
- TEZCAN Mahmut, *Kan Davaları, Sosyal Antropolojik Yaklaşım*, 2.b., Ankara, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, 1981.
- TEZCAN Mahmut, *Türkiye’de Töre (Namus) Cinayetleri (Sosyo-Kültürel Antropolojik Yaklaşım)*, Ankara, Naturel Yayınları, 2003.
- TEZCAN Mahmut, *Türk Ailesi Antropolojisi*, Ankara, İmge Kitabevi, 2000.
- TEZCAN Mahmut, *Türk Kişiliği ve Kültür-Kişilik İlişkileri*, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1997.
- TOPALOĞLU Bekir, *İslam’da Kadın*, İstanbul, Nesil Yayınları, 1997.
- TURHAN Mümtaz, *Kültür Değişmeleri*, 2.b., İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1972.
- TÜLBENDÇİ Feridun Fazıl, *Ata Sözlüğü*, 2.b., İstanbul, İnkılap ve Aka Yayınları, 1977.
- TÜRK ATASÖZLERİ I-II*, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1971.
- TÜRK DİL KURUMU, *Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler I-II*, 4.b., Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009.
- TÜRK DİL KURUMU, *Türkçe Sözlük*, I-II, 9.b., Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1998.
- TÜRKMENBAŞY Saparmyrat, *Ruhnama II*, Aşgabat, Türkmen Devlet Yayın Hizmetleri, 2004.
- TİRMİZİ Ebu İsa Muhammed bin İsa bin Sevrâ, *Sünen-i Tirmizi*, I-V, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1401/1981.
- TÜRKMEN DİLİNİN SÖZLÜĞÜ*, Aşgabat, Türkmenistan SSR İlimler Akademiyasının Neşiriyatı, 1962.

TÜRKİYE AİLE YAPISI ARAŞTIRMASI: TESPİTLER, ÖNERİLER, İstanbul, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2014.

TÜRKİYE AİLE YAPISI ARAŞTIRMASI 2011, Ankara, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2011.

VEFİK PAŞA Ahmet, *Atalar Sözü Müntehabat-ı Durub-ı Emsal*, 2.b., (haz. Recep Duymaz), İstanbul, Gökkuşbe Yayınları, 2007.

XELİLOVA Firengiz, *Adet ve Aneneler*, Bakı, “Gençlik” Yayınları, 1986.

YAPICI Asım, *Toplumsal Cinsiyet Din ve Kadın*, İstanbul, Çamlıca Yayınları, 2016.

YOKSUL Can, *Çorum Yöresi Sözlü Kültürü*, Çorum, Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, 2013.

YURTBAŞI Metin, *Sınıflandırılmış Atasözleri Sözlüğü*, İstanbul, Excellence Publishing, 2013.

ZEYBEKOĞLU Özge, *Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Erkeklik Olgusu*, Ankara, Eğiten Kitap Yayınları, 2013.

ZEYNALLI Hanefi, *Azerbaycan Atalar Sözü*, Bakı, “Elm ve Tehsil” Yayınları, 2012.

Makaleler

ABDULLA Behlül, “At, Atlar”, *Kitabi-Dede Qorqud Ensiklopediyası*, I-II, C. II, Bakı, 2000, ss. 32.

AKSOY Ömer Asım, “Atasözleri, Deyimler”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten-1962*, TDV yayınları, 217. Ankara, 1988, ss. 131-166.

AKÜN Ömer Faruk, “Atalar Sözüne Dair”, *TÜBAR*, XIX, Bahar, 2006, ss. 117-119.

AKBALIK Esra, “Türk Atasözlerinde Cinsiyet Algısı”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.36, Nisan, 2013, ss. 81-89.

- AKIN Erkan, “Annenin Aile İçindeki Rolü”, *Türk Aile Ansiklopedisi* I-III, C. I, Ankara, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1991, ss. 110-113.
- AKIN Erkan, “Türk Ailesinde Babanın Rolü ve Yeri”, *Türk Aile Ansiklopedisi*, I-III, C.I, Ankara, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1991, ss. 148-155.
- ALAĞÖZLÜ Nuray, “Dil ve Cins: Türkçe Atasözlerinde ve Deyimlerde Kadın Üzerinde Eğretilmeler ve Toplum-Bilişsel Yapı”, *International Journal of Central Asian Studies*, Vol. 13, 2009, ss.
- ANNABERDİYEV Didar, “Türkmen Halk Biliminde Atasözü Tanımlamalarına Genel Bir Bakış”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, XIII/2, Kış 2013, ss. 185-197.
- ANNANEFESOV Murat, “Şahıs, Aile, Mülk: Ondokuzuncu Yüzyılda Sosyal ve Ekonomik Hayat”, (çev. Berdi Sarıyev), *Türkmenistan’da Toplum ve Kültür*, der. Büşra Erganlı- Ozarpolat Ekaev, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998, ss. 21-34.
- APALI Yasemin, “Sosyolojik Açından Kadınlarla İlgili Kalıp Yargılar”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 26, Yıl 1, 2011, ss. 49-64.
- ARANYOSI Ezgi Ulusoy, “Atasözü” Neydi, Ne Oldu”, *Milli Folklor*, S. 88, Yıl 22, 2010, ss. 5-15.
- AŞAN Nuh–DEMİR Tarkan, “Kadına Şiddetin Arka Planı: Atasözleri ve Deyimlerimiz”, *Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Vol. 10/6, Spring, 2015, ss. 179-196.
- “ATASÖZÜ”, *Yeni Türk Ansiklopedisi*, C. I, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 1985, ss. 226.
- “ATALAR SÖZÜ”, *Azerbaycan Sovet Ensiklopediyası*, I, Bakı, 1975, ss. 458.

- AYTAÇ Pakize, “Gelinlik”, *Türk Aile Ansiklopedisi*, I-III, C. I, Ankara, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1991, ss. 545-556.
- BAYAT Fuzuli, “Sözlü Kültür Bağlamında Eski Türk Yazıtları”, *Milli Folklor*, S. 61, Yıl 16, 2004, ss. 13-20
- BATUR Zekerya, “Atasözü ve Deyimlerde Kadın ve Kadının Sosyo-Psikolojik Özellikleri”, *Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Vol. 6/3, Summer, 2011, ss. 577-584.
- BERKELİYEV Kakalı, “Atalar Sözi”, *Türkmen Sovet Eniklopediyası*, I, Aşqabat, 1976, ss. 220.
- BİLGİN Vejdi, “Türkmenistan’ın Dini Hayatında Geleneksel Kültürün Hâkimiyeti”, *Uluslararası Türk Dünyasının İslamiyete Katkıları Sempozyumu*, 31 Mayıs-1 Haziran, Isparta, S.D.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2007, ss. 551-561.
- BİRAY Nergis, “Türkmence Nakıllar (Atasözleri)”, *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Dr. Himmet Biray Özel Sayısı, Ankara, ss. 46-91.
- BUNİYATOV Ziya Musa, “Azerbaycan”, *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, I-XLIV, C. IV, Ankara, 1991, ss. 317-322.
- CUMAGELDİYEV Tirgeş, “Erden er Doğar (Aile ve Birey)”, (çev. Yener Kazak), *Türkmenistan’da Toplum ve Kültür*, der. Büşra Ersanlı- Orazpolat Ekaev, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998, ss. 91-100.
- ÇEMENZEMİNLİ Yusuf Vezir, “Arvadlarımızın Halı”, *Azerbaycan Türk Edebiyatı, Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi*, IV, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993, ss. 329-330.
- DEMİRBILEK Sevda, “Cinsiyet Ayrımcılığının Sosyolojik Açından İncelenmesi”, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, C. 44, S. 511, 2007, ss. 12-27.

- DİK Tuba, “Atasözlerinde Adil Dünya İnancı”, *Milli Folklor*, S. 88, Yıl 22, 2000, s. 28-32.
- DİNÇ Ahmet, “Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ile Bağımsız Türkmenistan’ın İlk Yıllarında Kadının Sosyo-Ekonomideki Yeri”, *Journal fo Qafqaz University*, S.26, 2009, ss. 144-156.
- DÖNMEZ İbrahim Kafi, “Örf”, *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, I-XLIV, C. XXXIV, Ankara, 2007, ss. 87-93.
- DURMUŞOĞLU Kadriye-Abdurrahman KURT, “Üç Kur’an Yorumunda Kadının Ötekiliği”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 17, S. 2, 2008, ss. 612-648.
- DUVARCI Ayşe, “Kaynana”, *Türk Aile Ansiklopedisi*, I-III, C. II, Ankara, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1991, ss. 664.
- ERSOY Ruhi, “Sözlü Kültür ve Sözlü Tarih İlişkisi Üzerine Bazı Görüşler”, *Milli Folklor*, S. 61, Yıl 16, 2004, ss. 102-110.
- ERSOY Ersan, “Cinsiyet Kültürü İçerisinde Kadın ve Erkek Kimliği (Malatya Örneği)”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.19, S. 2, Elazığ, 2009, ss. 209-230.
- ERCAN Recep, “Gündelik Yaşamda İşlevsel Olarak Kullanılan Türk Atasözlerinde Çocuk İmgeleri”, *Mustafa Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.11, S. 27, 2014, ss. 15-31.
- GÖKALP Ziya, “Örf nedir”, *Makaleler VIII*, (haz. Ferit Rağip Tuncor), Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981.
- GÖKÇE Mustafa, “Seyyahlara Göre 19. Yüzyıl Türkmenistan’da Kadın”, *Uluslararası Sosyal Araştırmaları Dergisi*, S. 1/4, Yaz, 2008, ss. 230-241.
- GÖKÇİMEN Ahmet, “Türkmen “İrımları” (Halk İnanışları ve İşlevleri)”, *Milli Folklor*, S.87, Yıl 22, 2010, ss. 148-158.

- GÜNGÖR Mevlüt, “Ana-Baba Hakkı”, *Türk Aile Ansiklopedisi*, I-III, C. I, Ankara, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1991, ss.115-119.
- GÜNGÖR Mevlüt, “Ana-Baba Hakkı”, *Türk Aile Ansiklopedisi*, I-III, C. I, Ankara, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1991, ss. 115-119.
- GÜNİNDİ ERSÖZ Aysel, “Türk Atasözleri ve Deyimlerinde Kadına Yönelik Toplumsal Cinsiyet Rollerini”, *Gazi Türkiyat*, S.6, Bahar, 2010, ss. 167-181.
- HACIYEV Taleh, “Azerbaycanda Nikâhın Formalaşması Qaydaları”, *Bakı Devlet Universiteti İlahiyyat Fakültesinin Elmi Mecmuesi*, S. 07 (07), Mart, 2007, ss. 145-155.
- HARMAN Ömer Faruk, “Kadın”, *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, I-XLIV, C. XXIV, Ankara, 2001, ss. 82-86.
- İMAMOĞLU E. Olcay, “Aile İçinde Kadın-Erkek Rollerini”, *Türk Aile Ansiklopedisi*, I-III, C. III, Ankara, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1991, ss. 832-835.
- KARAMAN Hayrettin, “Adet”, *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*. I-XLIV, C. I, Ankara, 1988, ss. 369-373.
- KURT Halil, “Türkmenistan”, *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, I-XLIV, C. XLI, Ankara, 2012, ss. 599-601.
- KÖKSEL Behiye, “Orhon Yazıtları’nda Kadın”, *e-Journal of New World Sciences Academy*, Vol. 6, Number 2, 2011, ss. 331-341.
- KURT İhsan, “Atasözlerinde Aile”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, I-III, C. II, Ankara, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, 1992, ss. 626-649.
- KÜÇÜK Salim, “Cinsiyet Ayrımlı Atasözlerinde Kadın ve Erkek Kimliği”, *AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 5/2, Aralık, 2003, ss. 213-224.

- MADEN H. Ahmet, “Çeyiz Geleneği”, *Türk Aile Ansiklopedisi*, I-III, C. I, Ankara, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1991, ss. 214-216.
- MARTI Huriye, “Olumsuz Kadın Algısının Uydurma Rivayetlerdeki İzleri”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C. IX, S. 3, 2009, ss. 101-115.
- OKRAY Zihniye, “Türk Atasözleri ve Deyimlerinde Kadın İmgesi”, *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi (VI-I)*, Haziran, 2015, ss. 93-101.
- OKUTAN Birsen Banu, “Din ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmalarının Teorik ve Metodolojik İmkânı: Literatürel Bir Değerlendirme”, *Toplum Bilimleri Dergisi*, 7 (13), Ocak-Haziran, 2013, ss. 7-24.
- OY Aydın, “Atasözü”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, I, Ankara, Dergah yayınları, 1977, s. 214-218.
- OY Aydın, “Atasözü”, *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, I-XLIV, IV, Ankara, 1991, ss. 44-46.
- ÖZBAY Ekrem, “Çarlık ve Bolşevik Rusların Türkmenistan’da Uyguladığı Din Politikası ve Türkistan Örneği”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 204, Haziran, 2013, s.131-168.
- ÖZKAN Bülent –Ayşe Eda GÜNDOĞDU, “Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Türkçede Atasözleri ve Deyimler”, *Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Vol. 6/3, Summer, 2011, ss. 1133-1147.
- PEKER Hüseyin, “Töre”, *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*, I-IV, C. 4, İstanbul, Risale yayınları, 1990, ss. 144-145.
- SANDIKÇI S. Kemal, “Gelenek-Görenek, Örf-Âdet ve Tören’in İslam Dinindeki Yeri ve Önemi”, *Din ve Gelenek, Tartışmalı İlmi Toplantı*, 22-24 Ekim 2010, İstanbul, 2011, ss. 39-38.

- SÜLEYMANOV Ebülfez, “Sosyo-Kültürel Değişim Sürecinde Azerbaycan Ailesinin Özellikleri”, *Günümüzde Aile Uluslararası Aile Sempozyumu (02-04 Aralık, 2005)*, İstanbul, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2007, ss. 529-557.
- SAG Vahap, “Tarihsel Süreç İçerisinde Türk Kadını ve Atatürk”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C.II, S.1, ss. 9-23.
- SEYİDOĞLU Bilge, “Halk Edebiyatında Aile”, *Türk Aile Ansiklopedisi*, I-III, C. II, Ankara, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1991, ss. 400-404.
- SİS Nesrin, “Kadınla İlgili Türkmen Atasözleri ve Deyimleri”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, C. VII, S. 2, İzmir, 2007, ss. 163-172.
- ŞAHİN Hatice, “Türk Atasözlerinde Kadın”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, S. 29, Yıl 8, Mayıs-Temmuz 2006, ss. 155-166.
- TATLILIOĞLU Durmuş, “Türkmenistan’da Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili İnanç ve Uygulamalar”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, S.2, Yıl 1, Ağustos-Eylül-Ekim, 1999, ss. 13-32.
- TATLILIOĞLU Durmuş, “Türkmenistan’da Bazı Kutlamalar (Bayram ve İnanışlar)”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, S. 3, Yıl 1, Kasım-Aralık-Ocak, 1999, ss. 7-32.
- TATLILIOĞLU Durmuş, “Din Sosyolojisi Açısından Türkmen Ailesi ve Kuruluşu Düğün Nikâh ve Boşanma”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, S. 9-10, Yıl 3, Mayıs-Ekim 2001, ss. 215-247.
- TATLILIOĞLU Durmuş, “Türkmenistan’da Sosyo-Ekonomik Yapı ve Dini Hayat”, *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 3, Sivas, 1999, s. 205-227.
- TATLILIOĞLU Durmuş, “Türkmen İrımları (Halk İnanışları)”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.4, 2000, ss. 151-166.

TOKUROĞLU Belma, “Türkiye’de Feminizm”, *Türk Aile Ansiklopedisi*, I-III, C. II, Ankara, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1991, ss. 534-538.

TÜRKDOĞAN Orhan, “Başlık Geleneği ve Sosyolojik Açıklaması”, *Türk Aile Ansiklopedisi*, I-III, C. I, Ankara, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1991, ss. 168-180.

VECCHIO Silvana, “İyi Karı”, *Kadınların Tarihi Ortaçağ’ın Sessizliği*, C. II, ed. Georges Duby, Michelle Perro, (çev. Ahmet Fethi), İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005, ss. 106-133.

VURGUN Seda Yılmaz, “Hazar Ötesi Türkmenlerinde Sosyo-Kültürel Hayat”, *Türk Dünyası Araştırması*, S. 217, Ağustos, 2015, ss. 65-76.

YILMAZ Nuran, “Kültürümüzden Atasözlerimize Yansıyan İslam Dininin İnanç Esasları: ‘Amentü’”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Vol. 2/4 Fall, 2007, ss. 1077-1094.

MAMEDOVA M. Д., “Клан” Как Типичная Традиционная Семья в Туркменистане” (“Klan” Как Типичная Традиционная Семья в Туркменистане”), *Общество, Культура, Личность. Актуальные Проблемы Социально-Гуманитарного Знания, (Материалы международной научно-практической конференции 5-6 февраля 2012 года), «Социосфера», Пенза-Витебск, 2012, s. 26.*

Diğer Kaynaklar

ANNABERDİYEV Didar, *Türkmen Atasözlerine Psikolojik Bir Yaklaşım*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), İzmir, 2012.

- ATEŞ Hamza, *Sivas İli Altınyayla İlçesinin Dini Yapısı Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sivas, 2013.
- BEĞENMEZ Nuh Mustafa, *Atasözlerinde Günlük Hayat*, Afyonkocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyonkarahisar, 2003.
- DALDABAN Sakine Selin, *A Study on Ways And Patterns of Perception of Pro-Gender Proverbs Among People (Cinsiyet Ayırmımlı Atasözlerinin Kişilerce Algılanması Biçimleri ve Şekilleri Üzerinde Bir Çalışma)*”, Kafkaz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kars, 2011.
- GANBAROV Asaf, *Azerbaycan'ın Astara İline Bağlı Lovayın Köyünde Sosyal ve Dini Hayat*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2009.
- HASANOV Behram, *Sovyet Kuşağından Sovyet Sonrası Kuşağına Azerbaycan'da Din*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2007.
- NECİYEV Elçin, *Azerbaycan'ın Sovyetler Tarafından İşgali ve Baskı Siyaseti (1920-1937)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2010.
- ÖZÜDOĞRU Halide Nur, *Kırsal Yaşamda Kadın ve Din (Konya Örneği)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2009.
- SAEED Zainab Ayad, *Kerkük Türkmenlerinin Geçiş Törenleri*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2014

ULAŞIR Erkan, *Toplumsal Değişme ve Dini Hayat (Vezirköprü Örneği)*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Samsun, 2014.

ÜNAL Yusuf, *Kur'an-ı Kerim'in Türk Atasözlerine Tesiri (İnanç Esasları Bağlamında)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya, 2011.

ÖZGEÇMİŞ

Doğum Yeri ve Yılı	Azerbaycan		1986
Öğr.Gördüğü Kurumlar :	Başlama Yılı	Bitirme Yılı	Kurum Adı: Devlet Okulu
Lise	1992	2002	N. Hasanov adına Kijebe kasabası ortaokulu
Ön Lisans :			
Lisans	2008	2013	Bakı İslam Üniversitesi
Yüksek Lisans :	2014		Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Doktora :			
Medeni Durum :	Bekâr		
Bildiği Yabancı Diller ve Düzeyi:	:Türkçe :Azerice :Arapça :Rusça :İngilizce		İleri İleri Orta Orta Başlangıç
Çalıştığı Kurum (lar) :	Başlama ve Ayrılma Tarihleri		Çalışılan Kurumun Adı
Yazar, editör	2013	2014	"İrfan" dergisi
Yurtdışı Görevleri :			
Kullandığı Burslar :	T.C. Diyanet Vakfı Burslusu		
Aldığı Ödüller :			
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Topluluklar :			
Editör veya Yayın Kurulu Üyelikleri :			
Yurt İçi ve Yurt Dışında katıldığı Projeler :			
Katıldığı Yurt İçi ve Yurt Dışı Bilimsel Toplantılar :			
Yayımlanan Çalışmalar :			
Diğer :			

25.06.2016

İlham SOVGATOV

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	İlham SOVGATOV
Tez Adı	GELENEK DİN İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA ATASÖZLERİNDE TOPLUMSAL CİNSİYET (TÜRK, AZERBAYCAN ve TÜRKMEN ATASÖZLERİ ÖRNEĞİ)
Enstitü	Sosyal Bilimleri Enstitüsü
Anabilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı
Tez Türü	Yüksek Lisans
Tez Danışman(lar)ı	Prof. Dr. ABDURRAHMAN KURT
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) izni	☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☒ Tezimin sadece içindekiler, özet, kaynakça ve içeriğinin % 10 bölümünün fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin vermiyorum
Yayımlama izni	☐ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin Veriyorum

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih :14.07.2016

İmza :

